

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Факультет філософської освіти і науки
Факультет педагогіки та психології

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ»

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 14 (том 1)

**Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії,
культурології, психології, педагогіки та історії**

2017

УДК 159.9+1+37+93](063)

ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

Г94

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи та міжнародних зв'язків, заслужений працівник освіти України.

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Полігевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, академік Академії наук вищої школи України.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (13 грудня 2017 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України, Польщі, Білорусі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Упорядники:

Кучеренко Є.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана факультету філософської освіти і науки НПУ імені М.П.Драгоманова з соціально-виховної роботи.

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 14 (том 1). – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – 134 с.

УДК 159.9+1+37+93](063)

ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

ISBN 978-966-924-511-3

© Автори статей, 2017

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2017

© ГО «Академія розвитку психологічної науки і практики», 2017

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAGOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY

Faculty of Philosophical Education and Science
Faculty of Pedagogy and Psychology

ACADEMY FOR DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL
SCIENCE AND PRACTICE

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 14 (Vol. 1)

**Collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy,
cultural studies, psychology, pedagogy and history**

2017

Editorial Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations, Meritorious Worker of Education of Ukraine

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

G.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mynyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Correctional Education and Psychology of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

This collection features scientific articles based on materials of the IX International scientific conference “Contemporary problems of humanities in research works by young scientists” (December 13, 2017).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and Belarus address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy Education and Science of M.P. Dragomanov National University of Pedagogy for Social

Humanitarian Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 14. – Kiev, Publishing of the National Pedagogical University, 2017. – 134 p.

ISBN 978-966-924-511-3

SURZHYK IN MODERN UKRAINE – A SOCIOCULTURAL PHENOMENON

Beata Baran

PhD, Jagiellonian University

beata.baran@uj.edu.pl

One of the most important cultural phenomena related to language issues in contemporary Ukraine [1, p. 177 et seq.] is surzhyk. This Ukrainian linguistic problem is a common research condominium of cultural studies [2, p. 38-74], linguistics [3, p. 316] and sociology [4, p. 45-54].

Firstly, for the preservation of the methodological sequence, the genesis of the phenomenon will be presented. For more than 300 years the influence of the Ukrainian and Russian languages have been clashing in the present-day Ukraine territory. From the time of the Treaty of Pereyaslav (1654) [5, p. 107-108] the phenomenon of using the Russian language by representatives of the tsarist Russia in contact with Ukrainians is known. The phenomenon of mixing two languages has already been noticed by Ivan Kotlyarevsky and described in a sparkling humour way in *Eneyida* [6, p. 12]. Such a situation is referred to as passive bilingualism from the Russian side (the attitude of understanding but not using a given language) and active bilingualism from the Ukrainian side (attitude according to which native language is the leading language in internal contacts - here the Ukrainian language, and in foreign contacts the foreign language - here the Russian language) [7, p. 178]. The attitude of the tsarist authorities to the Ukrainian language has been clearly presented in the Valuev Circular (1863) in which it was explicitly indicated that “no separate Little Russian language ever existed, doesn’t exist, and couldn’t exist” [7, p. 178]. A similar position was taken by the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate. In spite of the policy of Ukrainization in the early 1920s, linguistic development was inhibited along with the progressing process of Stalinization. There was a period of intense approach of Ukrainian lexemes to Russian ones. Researchers describe this period as linguicide [8, p. 354-399]. The period of affiliation Ukraine to the Union of Soviet Socialist Republics is the time when the two discussed languages were getting closer and closer one to another. These changes concerned both spelling and syntax [7, p. 179]. According to the results of research conducted by L. Masenko, in the Soviet period approximately 500 lexemes of Russian descent appeared in Ukrainian, compared to around 20-30 lexemes introduced into Polish in the previous 500 years [6, p. 37].

When defining the term of “surzhyk”, it should be pointed out that there is no unanimity among his researchers in this regard. The original genesis of the word by Dictionary of the Ukrainian Language [9, p. 1416] derives from agricultural terminology and means mixing two types of grain, which in the result is finally a product of an inferior quality than the two starting components [6, p. 4]. The other

presented meaning of the word „surzhyk“ is a person of mixed ethnic origin [10, p. 231]. According to literature research conducted by L. Masenko the terms „surzhyk“ were used to describe the mixed Ukrainian and Russian languages and used as the language of the Eastern Ukrainian villages [6, p. 5]. There is also the view that a type of mixed Ukrainian with any foreign language can be called surzhyk. This approach is used, for example, for the Slovak-Russian-Ukrainian language used in Transcarpathia [11, *passim*]. The Ukrainian-English mixing of languages is also referred to as “surzhyk” [12, *passim*] [13, *passim*]. There are also voices that support the view of speaking surzhyk should be referred to the dialects of the Polish-Ukrainian borderland and a mixture of these two border languages [14, p. 235-246]. Currently, the basic meaning of the term “surzhyk” is a mixture of two languages (Ukrainian and Russian) characterised by a lack of lexical, orthographic and grammatical purity. At this point it is worth noting that a somewhat similar phenomenon occurs in Belarus and concerns a mixed form of speech in which Belarusian and Russian elements and structures alternate in rapid succession [23, p. 93-121] - called trasianka [15, p. 114].

When analysing the linguistic issue of surzhyk, its classification should be taken into consideration. Researchers are considering placing a surzhyk in one of three categories of language phenomena: pidgin, creole language and code switching. When examining surzhyk through the prism of criteria highlighted by linguists [16, *passim*], it should be pointed out that it lacks one of the pidgin's incompatible features - using it in emergency communication situations [7, p. 182]. Due to surzhyk universality and popularity and the fact of being used in everyday life in modern Ukraine, it is impossible to find in it the signs of being an *ad hoc* way of communicating. The problem also arises because of not meeting the condition of incomprehensible to the users of the dominant language. It is difficult to relate this condition to the Russian language in the context of surzhyk when taking into account the fact that Russian language has the status of one of the official languages of the United Nations and is used for international communication [7, p. 182]. The problem arises with the criterion that distinguishes a pidgin - the lack of its native users. In the case of surzhyk this characteristic is not easy to study. In particular, the question of who should be considered as a native user arises, or at what point the user gains the native speaker status. It should also be noted that surzhyk is not a mean of communication between the Russians and Ukrainians, but is a linguistic combination used by Ukrainians [7, p. 182]. In conclusion, it is difficult to assign surzhyk to an ontological category which is a pidgin.

Another linguistic phenomenon to which surzhyk may be classified is the creole language. According to the dictionary definition of the creole language, it is called a blend of coloniser language with a simplified native language [17]. A similar understanding of the creole language is proposed by Ł. Mafecki [18, p. 75-83]. According to the claims accepted by researchers, the phenomenon of language creolisation appears in situations of language crisis, in particular when language communication and discourse are impossible, when users use

completely different linguistic codes [16, p. 40]. When analysing the phenomenon of surzhyk it should be noted that the groups using it enjoy the familiar and understandable languages belonging to the Slavic language group. Surzhyk, what was indicated in the part devoted to its historical evolution, did not appear as a result of the communication crisis. On the contrary, it is the result of evolution being a process stretched over time, not a one-time result of a sudden crisis situation.

When analysing the phenomenon of surzhyk it is necessary to lean over the problem of code switching [19, p. 88] indicated by P. Lewczuk [7, p. 184]. According to his observations surzhyk meets the conditions of the indicated phenomenon, consisting of:

- certain words are subject to the rules of one language and the other to another language,
- switching codes occur in informal conversations,
- applying less importance to the correctness and purity of a language in speech,
- lack of sufficient knowledge of the mother tongue and / or target language [19, p. 88].

Observations of the language phenomenon, which is surzhyk, allows to accept the view that the characteristics described above are realised. In particular, this is reflected in the fact that some of the lexemes are subject to a variation in accordance with the rules of Russian grammar and some of them of Ukrainian grammar [7, p. 184]. In the context of surzhyk analysis, it is important that the users do not use any of the mixed languages correctly. In particular, this phenomenon is intensified in the area of the central Ukraine [20, p. 320]. It is interesting that the majority of respondents, in the conducted research, admitted to using surzhyk in the area of northern Ukraine [20, p. 320]. These observations were consistent with the assumption that the higher the percentage of people in a given territory uses both Ukrainian and Russian, the greater the percentage of respondents in the same area using surzhyk [20, p. 320].

Leaning over the language phenomenon - surzhyk - it is impossible to ignore its reception in the Ukrainian society. It should be pointed out that users are reluctant to admit communicating with it [7, p. 186]. That confirms the thesis about the relatively low social status of this linguistic solution. The results of the research indicate that today surzhyk is used mainly by people who remember the communist era and are rather poorly educated [22, p. 117-123]. However, it does not change the fact that it is an interesting research object for cultural studies, linguistics and sociology.

Bibliography

1. A. Bracki, *Surzhyk – historia i teraźniejszość*, Gdańsk 2009,
2. N. Bernsand, *Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology* (in:) *Berliner Osteuropa Info*, 17/2001,
3. І. Масенко, *Мова і суспільство. Постколоніальний вимір*, Київ 2004,
4. I. Zbyr, *Contemporary Language Issues in Ukraine: Bilingualism or Russification* (in:)

Journal of Arts and Humanities, 4/2015,

5. F. Leśniak, *Wielka historia Polski 1586-1696*, t. IV, Kraków 1998,
6. Л. Масенко, *Суржик - між мовою а язиком*, Київ 2011,
7. P. Lewczuk, *Socjolingwistyczny status surżyka*, *LingVaria*, 2016, nr 1,
8. Л. Масенко, *Українська мова в ХХ столітті: історія лінгвоциду*, Київ 2005,
9. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, В. Бусел (eds.), Ірпінь 2005,
10. Б. Грінченко, *Словарь української мови*, т. IV, Київ 1909,
11. О. Рибалко, *Ще одна "русинська мова"*, Київ 2010,
12. Б. Ажнюк, *Мовна єдність нації: діаспора й Україна*, Київ 1999,
13. О. Чередниченко, *Українська інтеалінгвістика: проблеми і перспективи* (in:) *Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія*, т. 2, Київ 2001,
14. E. Dzięgiel, *Polacy czy cudzoziemcy? Kształtowanie się identyfikacji narodowej młodzieży polskiego pochodzenia na Ukrainie*(in:) E. Golachowska, A. Zielińska (eds.), *Konstrukcje i dekonstrukcje tożsamości*, t. II, Warszawa 2012,
15. L. Bilaniuk, *Speaking of surzhuk: Ideologies and Mixed Languages*, *Harvard Ukrainian Studies*, 1/2 1997,
16. B. Hlibowicka-Węglarz, *Portugalskie języki kreolskie*, Lublin 2013,
17. http://www.edupedia.pl/words/index/show/489213_sownik_terminow_gramatycznych_jzyki_kreolskie.html; dostęp na dzień 5 czerwca 2016r.,
18. Ł. Małecki, *Surżyk niejedno ma imię*(in:) W. Kuligowski (eds.) *Nowe języki. Studia z zakresu kreolizacji języków i kultur*, Wrocław 2010,
19. E. Lipińska, *Język pierwszy, język obcy, język drugi: wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków 2003,
20. С. Дель Гаудіо, Б. Тарасенко, *Суржик: актуальні питання аналізу конкретного прикладу*(in:) Ю.Бестерс-Дільгер (eds.) *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*, Київ 2010,
21. T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z nauk politycznych, z. 26, Kraków 1986,
22. Л. Масенко, *Соціокультурні характеристики розмовних форм української мови в міських середовищах сучасної України* (in:) Н. Kurek (eds.) *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Słowistów Mińsk 2013*, Kraków 2013, *Biblioteka <<LingVaria>>*, t. 15,
23. G. Hentschel, *Belarusian and Russian in the Mixed Speech of Belarus* (in:) J. Besters-Dilger et al. (eds.) *Congruence in Contact-Induced Language Change: Language Families, Typological Resemblance, and Perceived Similarity*, Berlin, Boston 2014.

СПЕЦИФІКА АКТОРСЬКОГО ТРЕНІНГУ (НА ПРИКЛАДІ МЕТОДИКИ ЄЖИ ГРОТОВСЬКОГО)

*Болотський Микита Сергійович,
магістрант ЛДАКМ (м. Київ)*

*Науковий керівник –
канд. мистецтвознавства,
доцент М.В. Крипчук*

Сучасне сценічне мистецтво все більше вимагає вдосконалення форм тренування та розвитку психофізичного апарату майбутніх акторів, а також створення цілісної системи тренінгу на всіх етапах навчання в театральній школі, що є одним із головних способів професійного існування та мислення.

Важливо зрозуміти те, що будь-яка тренувальна вправа зобов'язана не тільки чогось навчити, щось розкрити в індивідуальності студента, але й заразити його бажанням виконати завдання до кінця, свідомо. Тренінг, на наш погляд, є найважливішим елементом не тільки навчання акторської професії, але й усього акторського життя.

Проблема акторського тренінгу розкрита в багатьох працях як вітчизняних, так і західних діячів мистецтва, науки, а саме: режисерів, театральних педагогів, дослідників. К. Станіславський, створюючи свою систему, дійшов висновку про необхідність тренінгу. Далі методологію тренінгу розвивали видатні театральні діячі ХХ століття, серед яких: Є. Вахтангов (особливу увагу приділяв розвитку образного, просторово-часового, асоціативного мислення), В. Мейєрхольд (метод біомеханіки), Л. Курбас (метод «перетворення»), М. Чехов (учення про психофізичний жест). Особливої уваги варті такі роботи щодо тренінгів: М. Олександровська «Методичні рекомендації з організації тренінгу психофізичного апарату актора», Ю. Альшиць «Тренінг Forever», В. Березкіна-Орлова і М. Баксакова «Тілесно-орієнтована психотехніка актора», Л. Грачова «Акторський тренінг: теорія і практика», Є. Гротовський «До бідного театру», О. Новиков «Арт-тренінг», Е. Сараб'ян «Акторський тренінг за системою Станіславського. Настрій. Стани. Партнер. Ситуації», Е. Сараб'ян «Акторський тренінг за системою Георгія Товстоногова» та інші. Як нам здається, проблема полягає в тому, що найчастіше автори сконцентровані на впливі тренінгу на групу загалом, а особистісні особливості випадають із поля зору.

Акторський тренінг із плином часу змінюється, доповнюється новими вправами; зі старими вправами відбуваються метаморфози. Деякі вправи, які стали традиційними, відкидаються, їм на зміну приходять нові. Тренінг є частиною акторського театального мистецтва, що гнучко реагує,

розвивається та міняється залежно від вимог часу відповідно до якості акторської освіти. Функції акторського тренінгу вкрай великі: від перших кроків виховання актора до способу репетирування п'єси та пошуку нових художніх прийомів [1].

Акторський тренінг як складова частина виховання актора сьогодні представлений великою кількістю методик. Різні прийоми, що допомагають акторові під час роботи над спектаклем, були відомі давно. Слід зазначити, що лише з появою К. Станіславського та його системи, ми можемо говорити про комплексний, свідомий, теоретично правильно обгрунтований вплив на психофізичний апарат актора [5].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес викликає праця Є. Гротовського «До бідного театру» [4] із докладним коментованим описом фізичних і вокальних вправ, зокрема на дихання та композицію. У передмові до його книги відомий англійський режисер П. Брук, уважаючи цього творця унікальним, зазначає, що «жодна людина у світі, наскільки мені відомо, жодна з часів Станіславського, не досягала так глибоко та повно, як це зробив Гротовський, істоту, феномен, природу, духовно-фізично-емоційний комплекс акторської творчості» [4, с. 2].

У книзі ми знаходимо велику кількість вправ, які на перший погляд здаються виключно «фізичними»: біг, стрибки, перекиди, стійки на голові. Проте в тексті неодноразово зауважується, що основна мета цих вправ – це опанування актором своїх можливостей. Сенс експериментальної педагогіки майстра полягає в граничній інтенсифікації духовно-психічної, емоційної структури його особистості [2].

Велика увага приділяється вправам на пластику («дослідження протилежних векторів»), композицію, техніку голосу, а також вправам «маски обличчя». Описані вправи ґрунтувалися на глибокому вивченні Є. Гротовським методики підготовки актора в Європі та за її межами: серед інших шкіл він відзначає вправи з ритміки Дюллена, теорії екстравертивних і інтровертивних реакцій Дельсарта, роботу Станіславського над «фізичною дією», біомеханічний тренінг Мейерхольда, ваханговський синтез, а також із східного театру досвід Пекінської опери та традиційне танцювально-драматичне мистецтво південно-індійського штату Керали – катхакалі. Російський режисер А. Васильєв називає польського митця та його Лабораторію «точкою відліку театру в ХХ столітті» [3].

Одним із істотних факторів, що вплинули на успіх його постановок, є підготовка акторів, яка пов'язана з особливою системою тренінгу. Сміливі дослідження можливостей людини у сфері театру надали глибоке розуміння природи актора. Воно дозволяло Є. Гротовському розвивати здібності та розкривати приховані можливості акторів різноманітних країн, різного рівня підготовки й естетичних поглядів. Експерименти Є. Гротовського в галузі театру, у процесі виховання актора привертають увагу великої кількості сучасних послідовників і викликають активний інтерес.

Література

1. Александровская М.Б. Принципы комплексной тренировки психофизического аппарата актера : автореф. дис. на соиск. учён. степ. канд. искусствоведения: спец. 17.00.01 «театральное искусство» / М. Б. Александровская. – Л., 1990. – 20 с.
2. Башинджагян Н. Профили польской режиссуры / Н. Башинджагян, Б. Ростоцкий // Театр Гротовского : сб. – М. : ГИТИС, 1992. – С. 71 – 93.
3. Васильев А. Хроника 14-го числа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kinoart.ru/archive/1999/06/n6-article19>
4. Гротовский Е. К бедному театру / Е. Гротовский. – М. : Артист, 2009. 304 с.
5. Станиславский К. С. Работа актора над собою в творческом процессе переживания / К. С. Станиславский. – М. : Эксмо, 2017. – 320 с.

NARZĘDZIA I TECHNIKI PROPAGANDOWEGO OBRAZOWANIA KULTUROWO OBCEGO ELEMENTU W ZSRR: „EKSTREMIŚCI”, „SŁUGUSY IMPERIALIZMU”, „AMERYKAŃSCY SZPIEDZY”

Bugaj Tomasz

doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Historii Literatury

Rosyjskiej

Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego

tomaszbugaj@yandex.ru

Niniejsze opracowanie może stanowić kontynuację artykułu *Walka z wrogiem. Propaganda w sowieckiej kulturze masowej*, który ukazał się w “Гуманитарний Корпус. Випуск 13”. Omówiłem w nim obraz wroga, „jehowickiego sektanta” składający się z wielu elementów. Wiernych tego wyznania przedstawiano w materiałach propagandowych jako zwolenników imperializmu, kosmopolitów, amerykańskich szpiegów, okrutnych rodziców, fanatyków, niezrównoważonych umysłowo, demoralizatorów, prostaków, szprzymierzeńców faszystów, niedojrzałych społecznie. Celem moim jest teraz zaprezentowanie technik i narzędzi stosowanych – przy tworzeniu obrazu wroga przez propagandę wpisującą się w radziecką kulturę masową – w celu deprecjacji członków mniejszościowej społeczności religijnej.

Materiałami źródłowymi opracowania są wybrane artykuły prasowe, prace sowieckich religioznawców i filozofów, plakaty, karykatury, ryciny, afisze, filmy i reportaże powstałe w Związku Radzieckim. Odwołam się także do informacji, które udało mi się zebrać w trakcie prowadzenia wywiadów z osobami, przeciw którym skierowane było ostrze propagandy. Nie chciałbym skupiać się na analitycznym badaniu ewolucji treści propagandy przeciwko wierzącym w poszczególne dziesięciolecia ani też zawężać pola zainteresowań do wybranej dziedziny, na przykład: filmu lub artykułu prasowego, co z pewnością również byłoby interesujące, jednak nie stanowi celu mojej pracy. Zależy mi

na zaprezentowaniu różnych technik propagandy, które w ciągu kilku dekad totalitarnego imperium dopełniały się w kreśleniu obrazu Świadków Jehowy jako wroga.

Jest sprawą oczywistą, że inne wyznania również stanowiły w owych czasach «antysowiecki element», także poddawane były różnym formom nacisku czy represji i stanowiły cel ataków propagandzistów. Zaskakujący jednak okazuje się fakt, iż Świadkom Jehowy, mimo niewielkiej liczebności, poświęcano w materiałach propagandowych zdecydowanie większą uwagę. Zauważył to m.in. rosyjski religioznawca, Siergiej Iwanienko, konstatując, iż w ciągu dziesięciu lat – od 1956 do 1965 roku – ukazało się drukiem około stu publikacji poświęconych krytyce „sekciarzy», z czego aż 17 procent dotyczyło Świadków Jehowy [17, s. 119]. Podobne dane przywołuje ukraiński historyk, Konstanty Berezko, który doliczył się pięćdziesięciu książek dotyczących Świadków Jehowy wydanych przez sowieckich badaczy w latach 1960 – 1979 [11, s. 21]. Pobieżny tylko przegląd radzieckiej prasy lokalnej bądź też prasy o zasięgu ogólnokrajowym – potwierdza skalę propagandy skierowanej przeciw wspomnianej, nielicznej społeczności.

Poza „oficjalnymi” formami propagandy istniał zawoalowany sposób dyskredytowania i stygmatyzacji grupy wyznawców. Chodzi o celowe wytwarzanie szkalujących treści, krążących później w społeczeństwie w postaci ustnych, sensacyjnych relacji powtarzanych w trakcie nieoficjalnych spotkań. Taka „propaganda szeptana» miała ogromną siłę oddziaływania. Zgodnie ze spostrzeżeniami Adama Lepy, ten rodzaj oddziaływania opiera się na potrzebie prowadzenia rozmów i możliwości wywierania bezpośredniego wpływu, wiąże się ze zręcznym operowaniem plotką i tworzeniem specyficznej otoczki psychologicznej [5, s. 7-10]. Informacje przekazywane w obiegu bezpośrednim urastały do rozmiarów niewiarygodnych mitów. Tak właśnie było na przykład w wypadku obrazu wyrodnego rodzica-sekciarza, który „przynosił w ofierze swe dziecko» lub też „zabijał duszę dziecka» – jakiego wizerunek zaczął po pewnym czasie funkcjonować w prasie. A. Lepa zauważa, iż propaganda szeptana, choć nie potrzebuje do swego zaistnienia mediów, może mieć w nich „swój epilog i «wzmocnienie»» [5, s. 7]. Ponadto w obieg „puszczano» kontrowersyjne informacje, gdyż komunistyczni agitatorzy zdawali sobie sprawę, iż przyjmowane będą przez społeczeństwo chętnie i bezkrytycznie – jako informacje prawdziwe. W praktyce ludzie karmieni fałszywymi, sensacyjnymi wiadomościami o okrucieństwach dokonywanych przez rodziców nie tylko dawali im wiarę, ale przekazywali innym tak spreparowany obraz rodziców-jehowitów, często dodatkowo go modyfikując. Nina F., wywieziona wraz z dziadkami na północ Syberii za przekonania religijne, opowiada, iż zanim przetransportowano ich na miejsce zsyłki, wśród miejscowej ludności rozpuszczono wieść, że „teraz przywożą tu amerykańskich szpiegów, żeby z nimi nie rozmawiać, dlatego, że oni łapią dzieci, biorą ich krew i wysyłają do Ameryki» [27]. Narracje o podobnym charakterze, krążące z różną intensyfikacją wśród ludności, Joanna Tokarska-Bakir nazywa „legendami o krwi», a także wskazuje na przykładzie

opowiadań o Żydach, iż prześladowania tworzą „kategorię kulturową», mającą swój sens i symbolikę [8, s. 53, 54].

Wśród prostych mieszkańców syberyjskich wsi takie sensacyjne opowieści znajdowały podatny grunt oraz przyczyniały się do jeszcze silniejszej polaryzacji kategorii „swój – obcy». Podobnych „mitów» krążących wśród ludności było więcej – popularne stawały się także historie o tym, jak wiernym zabraniano się leczyć i korzystać z pomocy medycznej: „jehowitom surowo zabroniono zwracać się do lekarzy» – jedynym lekarstwem miała być modlitwa. Krążyły również pogłoski, że zakazywano im słuchania radia czy oglądania telewizji [9, s. 125].

Bezsprzecznie obraz Świadców Jehowy, jako „obcego», tworzony był w propagandzie sowieckiej zgodnie z założonym uprzednio programem nienawiści oraz przy zastosowaniu wielu technik. Jedną z nich była dezinformacja. Przekazywane treści były niepełne lub nieweryfikowalne. Syberyjska prasa i wydawnictwa publikowały na przykład relacje z sensacyjnych i skandalicznych zdarzeń z udziałem wiernych, które rzekomo rozegrały się w miejscach odległych o tysiące kilometrów – na Zakarpaciu, w Mołdawii czy Kirgizji [9, s. 77-95]. Potwierdzenie autentyczności przekazywanych wiadomości było więc dla czytelników praktycznie niemożliwe.

Analizując mechanizmy skandalizacji w mediach, Hans M. Kepplinger wylicza kilka typów dramatyzacji, dzięki którym można otrzymać oczekiwany efekt [3, s. 31-38.]. Wśród wyszczególnionych technik dostrzegamy te, którymi w walce ze Świadcami Jehowy posługiwali się niegdyś sowieccy propagandyści: 1) „Etykieta horroru» – zastełe sytuacje opisywane są przy użyciu skrajnych pojęć („ekstremistyczna sekta», „śmiertelnie niebezpieczne ugrupowanie»); 2) „Kolaże katastrof» – nieprawidłowości czy zarzuty są zestawiane z innymi ekstremalnymi wypadkami; 3) Spiętrzenie przewinień – nieznaczne naruszenie normy jest przedstawiane jako element całej serii podobnych zachowań czy wypadków; ich spiętrzenie sprawia wrażenie rażącej nieprawidłowości; 4) „Przesada wizualna» – przedstawianie rzeczywistości jako szczególnie poważnej, niebezpiecznej lub przerażającej przy użyciu zdjęć czy relacji zarejestrowanych kamerą.

Nagminnie zdarzało się, że podawanym informacjom brakowało rzetelności, były zniekształcone i zawierały tylko znamiona prawdy. Dla przykładu: w estońskim czasopiśmie podano, że zgodnie z wierzeniami Świadców Jehowy po śmierci do nieba trafi 14 tysięcy wybranych. Tymczasem oni sami wierzą, że liczba ta wynosi 144 tysiące [2]. W metodycznym poradniku dla lektorów-agitatorów napisano, że m.in. imieniny to sposobność dla wiernych do spotkania i urzędzenia religijnej uroczystości. W rzeczywistości jednak, zgodnie ze swymi przekonaniem, Świadkowie Jehowy nie obchodzili takich uroczystości (podobnie z resztą, jak i urodzin) [19, s. 16]. Białoruska Akademia Nauk wydała w 1981 roku pracę profesora filozofii, który stwierdził iż w jehowizmie każdą chwilę wierni mają poświęcić modlitwie i przygotowaniu do „życia pozagrobowego» [18, s. 105], co również nie pokrywa się z prawdą, bowiem Świadkowie

Jehowy odrzucili charakterystyczną dla ogółu chrześcijaństwa naukę o życiu pozagrobowym. Analogicznie również inne opracowania, nazywane wówczas „naukowymi», pisane były zgodnie z wytycznymi aparatu partyjnego. Często autorzy w celu udowodnienia swych tez cytowali się wzajemnie, stwarzając pozory naukowości swych prac. Ponadto, wciąż brakowało odpowiedniej metodologii, a prace quasi-socjologiczne nie poparte były żadnymi badaniami.

A. J. Leinwald, badająca sztukę będącą na usługach komunizmu, stwierdziła, że dla propagandy bolszewickiej charakterystyczny był pogardliwy stosunek do zwierząt; pod ich postacią ukazywano różnych wrogów [4, s. 213]. Zestawianie Świadków Jehowy ze zwierzętami budzącymi strach bądź odrazę, należało do stałego arsenału środków sowieckiej propagandy. Porównywano ich do węża wysuwającego swoje żądło i syczącego, by wzbudzić u ofiar przerażenie [21, s. 4]. Przysłuchanie się ich naukom mogło być śmiertelnie niebezpieczne. „Jad ich eschatologicznych idei» zatrzymał świadomość i zabierał „aktywność i radość życia» [14, s. 21]. Anthony Pratkanis i Elliot Aronson dowodzą, że metafory mają ogromną siłę przekonywania. Służą do perswazji „uwytłumiając niektóre porównania przy jednoczesnym ukrywaniu innych oraz dostarczając tematu, czy struktury, które nadają sens potencjalnie wieloznacznej wypowiedzi» [7, s. 81]. Ponadto takie metafory przyczyniają się do konstruowania w umyśle odbiorcy pewnej fikcyjnej rzeczywistości, która może potem kierować jego myślami. Powołując się na prace Waltera Lippmanna, badacze dowodzą, iż środki masowego przekazu malują w wyobraźni wyimaginowany świat – „obrazy w naszych głowach”, które po zaakceptowaniu wpływają na to, co człowiek czyni i mówi w jakimś określonym momencie, a także pełnią rolę „prymitywnych teorii społecznych”, dostarczają „faktów” o danej sprawie oraz określają kategorie, w jakich myślimy [7, s. 72 – 78]. Nawiązując do wniosków badaczy dotyczących funkcjonowania faktoidów – stwierdzeń faktów nie popartych dowodami – Janina Haduk-Nijakowska zwraca uwagę na udział autorów treści eksponowanych w mediach „w tworzeniu przekazu folklorystycznego”, któremu nadają jednocześnie rangę informacji wiarygodnej [1, s. 75]. Jeśli odbiorcy napotkają w oficjalnym obiegu wiadomość, którą dotychczas znali z ustnych relacji funkcjonujących potocznie, to tym samym stanie się ona dla nich prawdziwą i rzetelną.

Warto podkreślić, że propaganda stale odwoływała się do treści funkcjonujących w słowiańskim folklorze. Potwory, hieny, szakale, gryzonie, hydry służyły do przedstawiania „obcego” [16, s. 121 – 124]. Ze szczególnym upodobaniem przywoływano robactwo będące uosobieniem wszelkiego zła. W wielu propagandowych materiałach wyznawców porównywano do pajaków. Zdaniem Davida Weissa w sowieckiej propagandzie pajak był chętnie wykorzystywaną metaforą w celu uzyskania dwójakiego ikonograficznego efektu: z jednej strony miał wyobrażać krwio pijęcę (wroga klasowego – burżuazję), a z drugiej zaś strony, jego pajęczyna symbolizowała wszystko, co stare, minione, zapuszczone, bliskie upadkowi [13, s. 16 – 22]. W wypadku treści związanych ze Świadkami Jehowy pojawianie się pajaka implikowało także

nowe znaczenia. Przygotowana przez niego pajęczyna była śmiertelną pułapką. „Fanatycy” zaplątywali prostych radzieckich ludzi w swe sieci przesiąknięte „jadem nienawiści” [9, s. 51]. „Jehowicka pajęczyna” była nadzwyczaj chwytna i nie pozwalała ofierze się wyrwać [9, s. 116]. Należy pamiętać, że pająk także jako pasożyt oraz intruz w domu był uosobieniem sekciarza, który mógł niepostrzeżenie przeniknąć w szeregi pracowników lub bliskich.

Wśród symboli, poza pajakiem, znajdziemy odwołania także do innych owadów. Robactwo wywoływało obrzydzenie i kojarzyło się z tym, co nieczyste, brudne, cuchnące. Przywodziło na pamięć także myśl o pasożytnictwie. Poprzez symbole odnoszące się do owadów często podkreślano szkodliwość działań wiernych oraz wskazywano potrzebę ich „wytępienia”: „Наче жуки-короїди, сектанти підточували окремі сім'ї» (Niczym korniki, sekciarze toczyli poszczególne rodziny) [21, s. 4].

Dzieci wiernych, zdaniem propagandzistów, przypominały zaszczute wilczęta [9, s. 122]. Ich ojcowie to „wilki wśród owiec” [15, s. 7]. Dorośli wierni porównywani byli też do innych niebezpiecznych drapieżników, które wychodzą na żer pomiędzy ludzi, którym trafiło się jakieś nieszczęście; czatują na ofiarę, by potem zawlec ją do sekty [20, s. 2]. Animizacja należała więc do ulubionych i stałych środków stylistycznych wykorzystywanych w tekstach propagandy.

Wartościowanie przedmiotu przedstawianego poprzez użyte symbole było zawsze jednoznacznie negatywne. Propagandową metaforę wyróżniała wyrazistość, obrazowość oraz ograniczony krąg tematyczny. Symbole nawiązywały do spraw dnia codziennego, nieraz dość prymitywnych i jeśli chodzi o sposób ich odbioru, charakteryzowały się jednoznacznością. Wśród częstych metafor napotykanych w badanych tekstach wymienić należy metaforę kuchni (przygotowywanie pokarmu duchowego), gnicia (zepsucie moralne, antyspołeczność), brudu (zacofanie, dehumanizacja) oraz inne.

W związku z tym, że Świadkowie Jehowy bardzo często odwoływali się do Biblii, w materiałach propagandowych znaleźć możemy wiele aluzji do tej Księgi. Oczywiście wszelkie nawiązania, parafrazy, cytaty lub stylizacja miały za zadanie jedynie zdyskredytować wierzenia. Sięgano więc do figur stylistycznych nieskomplikowanych i postaci łatwo rozpoznawalnych: „Stopniowo odsłania się prawdziwe oblicze «owieczki stada Chrystusowego»”; „Tak, postępując po faryzejsku, Knorr określa podstawową cechę zachowania jehowitów” [9, s. 52]; „Trafilo do sekty jako «zagubione» i zmęczone życiem «owce»” [9, s. 19]; „«Przyjdźcie do mnie wszyscy, którzy się mozolicie i jesteście obciążeni, a ja was pokrzepię» – oto i cały lejtmotyw chrześcijańskiej nauki, która kwiatami pocieszenia zakrywa kajdany niewolnictwa (...). Szeregowi wierni są tylko posłusznym narzędziem w rękach przedsiębiorczych, chytrych i sprytnych «sług bożych», którzy panoszą się we wspólnotach, jak we własnych owczarniach” [14, s. 15]; „Dusze kajnowe. Prawdziwe oblicze jehowitów” [21, s. 4].

Specyficzny był język, którym posługiwano się w propagandzie, tworząc zniekształcony obraz Świadków Jehowy. Podobnie jak w przypadku materiałów wizualnych cechą charakterystyczną jest tu prostota, a nawet prostactwo,

wulgarność czy brutalność. Konstantyn Bogdanow analizuje „sowieckie gatunki folkloru” i skupiając się głównie na treści dyskursu politycznego, zauważa, że polityczny leksykon radzieckiego społeczeństwa był niezwykle uproszczony [12, s. 60]. Wynikało to, zdaniem badacza, z ideologii, która czyniła z prostoty synonim prawdy. Nie dziwi więc fakt, iż w stosunku do Świadków Jehowy używano w oficjalnych materiałach najróżniejszych obraźliwych określeń i wyrażeń: „прислуги империализма» („sługusy imperializmu”), „казалось бы, не глупые люди» („wydawałoby się, nie głupi ludzie”), „бруклинцы» („brooklińcy”), „бруклинские заправилы» („brooklińscy prowodyrzy”), „бруклинская фирма» („brooklińska firma”), „новоявленные утешители» („nowo objawieni pocieszyciele”), „неопороки» („непорокосу”), „лакей Бруклина» („lokaj Brooklinu”), „заокеанские пастыри» („pasterze zza oceanu”), „спритный шахрай і срібролюбець» („sprytny oszust i chciwiec”), „бруклинский писак» („brookliński pisarczyk”), „грязные листки бруклинских политиканов» („brudne karteluski brooklińskich polityków”).

Chociaż w społeczności religijnej Świadków Jehowy nie było charakterystycznego dla wielu religii podziału na laikat i duchowieństwo, to propagandyści starali się budować u odbiorcy przekonanie, że wśród wspólnoty poza „szeregowymi jehowitami” („рядовые иеговисты») istnieje „kierownicza wierchuszka” („руководящая верхушка»), która manipulując wiernymi podsycia ich fanatyzm. Próbowano przedstawiać owe grupy na zasadzie kontrastu: zwykli członkowie wyznania otrzymywali wówczas nawet pozytywną charakterystykę – chwalono ich jako ludzi pracowitych i w gruncie rzeczy oddanych socjalizmowi; może i niewykształconych oraz nieświadomych politycznie, ale w głębi duszy dobrych obywateli: „szeregowi wierni to w rzeczywistości uczciwi ludzie pracy i patrioci naszej ojczyzny, którzy pracując obiektywnie uczestniczą w budowaniu komunistycznego społeczeństwa” [14, s. 97]. W opublikowanym w Moskwie w 1969 roku i dostępnym na terenie prawie całego Związku Radzieckiego opracowaniu na temat omawianej wspólnoty przyznano: „Świadkowie Jehowy w ZSRR w swej znacznej większości są uczciwymi, pracowitymi ludźmi, którzy należą do tych czy innych kolektywów pracowniczych” [10, s. 215]. Ogół wiernych bądź poszczególnych „szeregowych” członków opisywano za pomocą ograniczonej liczby określeń, które miały wydźwięk pejoratywny, takich, jak „секciarз” lub „jehowita”. Tymczasem, jeśli chodzi o „wierchuszkę”, to propagandyści prześcigali się w wymyślaniu perswazyjnych określeń i zamienników: „апостолы религии» (apostołowie religii), „бруклинские вожаки» (brooklińscy kierownicy), „бруклинские заправилы» (brooklińscy prowodyrzy), „бруклинские старшие слуги» (brooklińscy starsi słudzy), „иеговистские теологи» (jehowiccy teologowie), „иеговистские лидеры» (jehowiccy liderzy), „руководящие слуги Иеговы» (kierujący słudzy Jehowy), „главарии иеговистских организаций» (hersztowie jehowickich organizacji), „руководители секты» (kierownicy sekty). W tekstach nie posługiwano się oficjalną terminologią dla określenia struktury organizacyjnej wyznania, a jeśli już się to zdarzało, to dany termin pisano w cudzysłowie i najczęściej korzystano

z niego w sposób prześmiewczy. „Wierchuszkę” oskarżano o wyludzenie ogromnych sum pieniędzy od współwyznawców i życie ich kosztem, a także niemoralne prowadzenie się, spekulancie i nawoływanie do ekstremizmu religijnego.

W celu przekazania odbiorcy ideologicznego obrazu działalności wyznania Świadków Jehowy posługiwano się strategią kompetencji władzy oraz scjentyfikacji wypowiedzi, która polegała między innymi na wprowadzaniu danych liczbowych i procentowych oraz operowaniu datami i danymi geograficznymi. Informowanie o czymś za pomocą wielkości matematycznych wywoływało przeświadczenie, że nadawca zbadał dany problem i dysponuje rzetelnymi informacjami. Tymczasem zweryfikowanie prezentowanych wartości było dla odbiorcy praktycznie niemożliwe. Posługiwanie się słownictwem rzadko używanym oraz korzystanie ze specjalistycznych i pseudospecjalistycznych terminów miało ogromną siłę perswazji: „Wiadomo, że na tę haniębną sprawę departament stanu USA oficjalnie co roku przeznacza 100 milionów dolarów. Prawdopodobnie, niektóre nadzieje w tym wszystkim amerykańscy imperialiści wiążą z jehowitami» [9, s. 50]; „«Watchtower Bible and Tract Society» («Strażnica Towarzystwo Biblijne i Traktatowe») oficjalnie zarejestrowano w Stanach Zjednoczonych w 1884 roku (...). Brooklyńskie wychwalanie dzierżących władzę w Ameryce w istocie niczym nie różni się od agitek sławetnego «korpusu pokoju» lub agencji informacyjnych USA wysławiających amerykański styl życia» [15, s. 7]. Narzucaniu ideologicznego światopoglądu sprzyjały zwroty wprowadzające, które odwoływały się do potrzeby poczucia przynależności społecznej lub też tworzyły wrażenie istnienia określonej normy czy prawdy. Jeśli było to niewystarczające przywoływano cytaty z dzieł klasyków komunizmu.

Obok pseudonaukowości przekazu i manifestacji kompetencji, w tekstach propagandowych sięgano również po etykiety językowe. Pojawiały się one w wyniku połączenia nazwy z przymiotnikami czy wyrażeniami oceniającymi. Ich rolę podkreślił Paweł Nowak, analizując język publicystyki polskiej w latach pięćdziesiątych, pisał, iż ich „główną funkcją nie jest wskazywanie, lecz charakteryzowanie i ocenianie», a używanie ich „wprowadza do trwałej pamięci odbiorcy, oprócz identyfikacji, ujemną ocenę, przywiązaną do zapamiętanej nazwy» [6, s. 75, 76]. Istniała obfitość wariantów etykietek językowych związanych z wiernymi i ich działalnością: „хитрый и изворотливый «божий слуга»» (chytry i przebiegły «sługa boży»), „иеговистские «возвещатели»» (jehowicy «głosiciele»), „экстремистское, сектантское руководство» (ekstremistyczne, sekciarskie kierownictwo), „антисоветская активность» (antysowiecka aktywność), „человеконенавистнические идеи» (wrogie ludzkości idee).

W arsenale jednowyrazowych środków językowych najczęściej wykorzystywanych w propagandzie funkcjonowały następujące określenia wartościujące negatywnie działalność omawianej społeczności religijnej: „экстремисты» („ekstremiści»), „сектанты» („sekciarze»), „фанатики»

(„fanatycy»), „империалисты» („imperialiści»), „отщепенцы» („odszczyepieńcy»), „демагоги» („demagodzy»), „лицемеры» („obłudnicy»), „поджигатели» („podżegacze»).

Wstępny przegląd drukowanych tekstów propagandy prowadzi do wniosku, że niezwykle popularnością cieszyły się określenia tworzone za pomocą różnych form przymiotnika „jehowicki». Określenie to stało się bardzo pojemne znaczeniowo i pasowało niemalże do każdego przedmiotu, który opisywało (tak materialnego, jak i abstrakcyjnego): „иеговисткая секта» (jehowicka sekta), „иеговистские руководители» (jehowiccy kierownicy), иеговистская корпорация» (jehowicka korporacja), „иеговистское вероучение» (jehowickie zasady wiary), „иеговистское подполье» (jehowickie podziemie), „иеговитская литература» (jehowicka literatura), „иеговистская типография» (jehowicka drukarnia), „иеговитская паутина» (jehowicka pajęczyna), „иеговистское воспитание» (jehowickie wychowanie), „иеговистское несчастье» (jehowickie nieszczęście). „Jehowickość» była synonimem wszystkiego co antyspołeczne, złe i niebezpieczne. Słowo to zawsze niosło z sobą nadbagaż w postaci gamy negatywnych emocji.

Inną cechą charakterystyczną dla tekstów propagandy było operowanie nazwami własnymi. Bardzo często członkowie wyznania Świadców Jehowy, o których pisano w prasie lub opracowaniach quasi-naukowych, wymieniani byli tylko z nazwiska: „postępując po faryzejsku, Knorr określa», „Knorr i Scheider udzielali w swych listach wskazówek», „w taki sposób Rutherford wzywał...», „w jehowickich gminach przy Russellu...». Zabieg taki wynikał z językowego konwensu, zgodnie z którym posługiwanie się samym tylko nazwiskiem wyraża brak szacunku. Sugeruje również negatywną ocenę przywoływanej postaci. Ponadto nieuwzględnianie imienia stwarzało dodatkową możliwość do budowania dystansu. W miejsce imienia wprowadzano natomiast różne określenia peryfrastyczne – polegające na zastąpieniu nazwy przez bardziej rozbudowane opisanie – których celem było wartościowanie: „namiestnik Jehowy Rutherford», „autor-obskurant Rutherford», „kapitalista Russell», „mister Knorr», „sekiarskie oblicze Tkaczyka», „antyspołeczne elementy typu Ziatka», „uczeń amerykańskiej wywiadowni Cyba». Dzięki takim zabiegom wspomniana w tekście osoba mogła zostać automatycznie umieszczona przez odbiorcę w obrębie „oboza wroga».

Nazwy miejscowe były chętnie eksponowane przez propagandzistów w celu zwiększenia skuteczności perswazyjnej: „Brooklyn jest obrońcą kolonializmu», „kierownicy z Brooklynu», „styl życia burżuazyjnej Ameryki», „współbrzmienie brooklyńskich i waszyngtońskich ocen», „solidarność z militarystami USA», „emisariusze Brooklynu». Wykorzystując fakt, iż główna siedziba Świadców Jehowy znajduje się w Stanach Zjednoczonych – uważanych w ZSRR za centrum światowego imperializmu – często przywoływano nazwy geograficzne mające wywoływać określone skojarzenia oraz pomóc w eksponowaniu negatywnych cech wiernych. Terminy geograficzne i etniczne wykorzystywane były również do tworzenia opisowych etykietek językowych, takich, jak:

„бруклинские неопороки» (brooklyńscy neoprogocy), „бруклинские идеологи» (brooklyńscy ideologowie), „бруклинский миссонер» (brooklyńscy misjonarze), „бруклинские догматы» (brooklyńskie dogmaty), „бруклинские издания» (brooklyńskie wydania), „заокеанские наместники бога» (namiestnicy boga zza oceanu), „заокеанские хозяева» (gospodarze zza oceanu), „заокеанские теологи» (teologowie zza oceanu), „заокеанские наставники» (mentorzy zza oceanu), „заокеанская клевета» (oszczerstwo zza oceanu), „американская секта» (sekta zza oceanu), „американские монополии» (amerykanske monopolie), „англо-франко-израильская буржуазия» (anglo-franko-izraelska burżuazja).

Wierni zdawali sobie sprawę z tego, że stają się przedmiotem ataków propagandzistów. Odczuwali na własnej skórze skutki różnych artykułów lub audycji. Niektórzy podejmowali próby, aby zmienić swe położenie – kontaktowali się z autorami tekstów i żądali wyjaśnień [22]. Oczywiście wszelkie wysiłki okazywały się daremne. Opowiadając o relacjach z innymi ludźmi moi rozmówcy tłumaczyli czasem niechęć ze strony sąsiadów i współpracowników rolą propagandy: *Они представляли Свидетелей Иеговы, были как бы вредители государства [25]; Говорили что мы американские шпионы, что мы детей в жертву приносим, что в лесопосадке мы собираемся Богу молимся (...). Так вот этот человек захотел провести такую провокацию в клубе, он показывал тело мертвой женщины и говорил, что это Свидетели Иеговы её принесли в жертву, и люди ходили и смотрели [26]; Что американские шпионы, что нельзя с нами общаться, встречаться, брать, говорили, у нас ничего нельзя. В газетах постоянно про нас статьи были. Люди настолько были наслышаны, и правда, не хотели с нами общаться [23]; Соседи были хорошие, но истину не принимали. Многие говорили: «У нас своя вера». Праздники праздновали, но сильно верующими не были. А почему они себя так вели? Так потому что были запуганные (...). В газетах говорили много чего, например: «они льют воду на лопасти американской мельницы», «американские шпионы». Лили всякую грязь. Люди были уверены, что то, что про нас пишут это правда [29].*

W odczuciu moich rozmówców ich przeciwnicy byli „zasłепieni” i „zastraszeni” przez propagandę. Dlatego też, po rozpadzie systemu komunistycznego i uzyskaniu wolności przez wiernych, łatwiej im było przebaczyć sąsiadom, którzy wcześniej, współpracując z KGB, donosili na nich lub składali fałszywe oskarżenia w sądach. Tłumacząc nieetyczne postępowanie innych wpływem propagandy oraz przywołując ewangeliczne zasady miłosierdzia moi rozmówcy [24, 28] byli w stanie pogodzić się z wcześniejszym złym traktowaniem i rozpocząć budowanie nowych relacji z otoczeniem.

Sowiecka propaganda skierowana przeciw nielicznej grupie wyznawców Świadców Jehowy na wielką skalę wypełniała swe zadanie w trakcie trwania Związku Radzieckiego. Zgodnie z założeniami, oddziaływała na emocje i uczucia odbiorcy, kształtowała jego opinię o owym wyznaniu. Kreśliła wizerunek „obcego» będącego śmiertelnym wrogiem społeczeństwa

socjalistycznego, który powinien wzbudzić u odbiorcy lęk, pogardę i odrazę. Oczywiście długotrwały proces deprecjonowania wspólnoty miał wpływ na losy poszczególnych jej członków.

Bibliografia

1. Hajduk-Nijakowska J., Medialny kontekst współczesnego folkloru, „Etnologicke rozprawy» R. XVII: nr 1-2 2010.
 2. Kaldvee H., Uhelt ateistlikult seminarilt, “Toorahva Elu” Nr 7, 16 jaanaril 1962.
 3. Kepplinger H. M., Mechanizmy skandalizacji w mediach, przeł. A. Kożuch, Kraków 2008.
 4. Leinwald A. J., Sztuka w służbie utopii, Warszawa 1998.
 5. Lepa A., O propagandzie szeptanej, [w:] Oblicza propagandy, red. M. Gondek, Toruń 2002.
 6. Nowak P., Swój i obcy w językowym obrazie świata. Język publicystyki polskiej z pierwszej połowy lat pięćdziesiątych, Lublin 2002.
 7. Pratkanis A., Aronson E., Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień, przeł. M. Szuster, J. Radzicki, Warszawa 2005.
 8. Tokarska-Bakir J., Legendy o krwi. Antropologia przesądu, Warszawa 2008.
 9. Арзамазов В., Подлинное лицо иеговизма, Иркутск 1964.
 10. Бартошевич Э., Борисоглебский В., Свидетели Иеговы, Москва 1969.
 11. Бережо К., Свидетели Иеговы и средства массовой информации в Украине в коммунистический и постсоветский периоды [w:] Религиозная свобода в демократическом обществе, ред. Константин Александрович, Ровно 2010.
 12. Богданов К., Фольклорные жанры советской культуры, Москва 2009.
 13. Вайс Д., Паразиты, падаль, мусор. Образ врага в советской пропаганде, «Политическая лингвистика» I (24), Екатеринбург 2008.
 14. Герасименко В., Захаров М., Цветков В., С чужого голоса, Симферополь 1975.
 15. Деримов М., Свидетели Иеговы в бруклинских сетях, „Аргументы и факты» № 20, май 17 1983.
 16. Еленевская М., Фиалковая Л., Русская улица в еврейской стране. Исследование фольклора эмигрантов 1990-х в Израиле, Москва 2005.
 17. Иваненко С.О., Свидетели Иеговы – традиционная для России религиозная организация, Москва 2002.
 18. Ленсу М., Иеговизм, Минск 1981.
 19. Особенности идеологии и культа „Свидетелей иеговы” в СССР (Методическое пособие в помощь лекторам-атеистам), Иркутск 1973.
 20. Руденко М., Посилити атеїстичне виховання трудящих, „Надніпрянська правда», 2 серпня 1974.
 21. Симакович В., Каїнові душі. Справжнє обличчя єговістів, „Радянська Волинь», 26 грудня 1957.
- Wywiady:
22. Gala L. [ur. 1932 r.], Centralnyj Chazan, 06.06.2011,
 23. Grigorij M. [ur. 1930 r.], Staryj Krym, 04.09. 2012
 24. Jekaterina J. [ur. 1944 r.], Usole Sybirskie, 03.06.2011,
 25. Leonila Z. [ur. 1936 r.], Zabinka (Białoruś), 25.05.2010,
 26. Lidia O. [ur. 1942 r.], Razdelnaja (Ukraina), 01.03.2011,
 27. Nina F. [ur. 1955 r.], Wielikij Nowgorod (Rosja), 22.06.2010
 28. Sergiej M. [ur. 1928 r.], Maardu (Estonia), 27.07.2010,
 29. Walentyna G. [ur. 1940 r.], Džankoj, 11.09.2012.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІТЕРАТУРИ ЗАКАРПАТТЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОЛЕКСИ МИШАНИЧА

Вакуленко Карина Романівна
аспірантка ХНПУ імені Г.С. Сковороди
karinavakulenko@gmail.com

Науковий керівник:
д. філол. наук., проф. Л. В. Ушкалов

Наукове дослідження літератури Закарпаття має вже понад столітню історію. Його розпочали українські та російські вчені, які розглядали Угорську Русь та її письменство в системі слов'янських літератур як досить чітко окреслену частину української літератури, чи як карпаторуську («карпаторусскую») літературу в системі «общерусской литературы», або як окрему «угро-русску» літературу. Вивчення літератури Закарпаття у XIX ст. почалося із стислих історико-літературних оглядів, в яких подавалися загальні відомості про культурно-національний рух тодішньої Угорської Русі.

Олекса Васильович Мишанич (1933–2004) – український літературознавець другої половини XX століття. Діапазон його літературознавчих праць був широкий, але раз у раз він звертався саме до рідного Закарпаття, до його історичної і культурної спадщини. Хвилювали його і «суміжні» питання про літературу українців-русинів Чехії, Словаччини та колишньої Югославії [1].

Народившись на Закарпатті і провівши більшу частину свого життя саме там, Олекса Мишанич велику кількість своїх праць присвятив літературі Закарпаття.

У своїх роботах Олекса Мишанич окреслив, зокрема, основні етапи дослідження закарпатської літератури. Він зауважував, що одним із перших оглядів літератури Закарпаття був невеличкий розділ О. Пипіна в його «Історії слов'янських літератур». У цьому розділі українська література поділена на дві частини: «Южноруссы» і «Галицкие Русины». Частина про галицьких русинів завершується невеличкою підтемою «Национальное возрождение в Руси Угорской», де йдеться про культурно-національний рух на Закарпатті XIX ст. Автор «Історії слов'янських літератур» не відривав цей рух від Галичини, бачив його як одне ціле із галицько-руським відродженням, що почалося під впливом української культури [4, с. 169].

Перший «Очерк литературного движения угорских русских», продовжує Мишанич, написав Петро Феєрчак. Він видав його в Одесі 1888 року. Автор був вихідцем із Закарпаття, але дотримувався проросійської орієнтації. Письменство Закарпаття він розглядав у відриві як від української, так і від російської літератури.

Далі Мишанич переходить до розгляду праць Євменія Сабова «Хрестоматій церковнослов'янських и угро-русских літературних пам'яток (Ужгород, 1893) та «Очерка літературной деятельности и образования угро-русских (карпатороссов) (1893, 1925). У своїх працях Є. Сабов визнавав тільки угро-русский народ, на літературу якого справила вплив спершу церковнослов'янська, а згодом латинська й угорська освіта. Олекса Мишанич звернув увагу й на періодизацію літератури, яку зробив Є. Сабов [3, с. 3]. Цікавим є те, що Є. Сабов після давнього, церковнослов'янського, періоду виділив латинський період – перші десятиліття XIX ст. Окремо він відзначив добу О. Духновича, і лише з 80-х рр. XIX ст. починався «новейший період». Є. Сабов був великим прихильником «русского літературного языка» на Закарпатті. Він неприхильно ставився до української літератури. Олекса Мишанич відзначив, що Сабов відіграв негативну роль у розвитку закарпатської літератури, бо спрямував свої знання і досвід проти українства, або, за його висловом, проти «предателей русской народности» [4, с. 171].

Великі заслуги у справі дослідженні культурної історії Закарпаття має О. Л. Петров. Його «Материалы до истории Угорской Руси» (вип. I–IX, 1904–1932) і нині не втратили свого наукового значення.

Угорськомовні праці Шандора Бонкала і статті Г. Стрицького репрезентують «угро-русский» напрям, спробу оцінки літератури Закарпаття як окремої, нової літератури, що виникла й може розвиватися самостійно в межах проживання русинів в Угорщині. Проте, як відзначив Олекса Мишанич, серйозних наукових досліджень цей напрям не дав [4].

Олекса Мишанич звернув увагу на те, що справжнє наукове вивчення літератури Закарпаття почалося з праць українських учених: М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, М. Возняка, І. Созанського. Саме їхні оцінки, статті й огляди кінця XIX – початку XX ст. заклали той ґрунт, на якому засновується сучасні наукові дослідження закарпатського письменства [3, с. 6].

На праці цих авторів орієнтувався, зокрема, В. Бирчак, який виклав свої наукові спостереження в огляді «Літературні стремління Підкарпатської Русі» (Ужгород, 1921, 1937). В. Бирчак стояв на позиціях, що письменство Закарпаття «є галуззю українського письменства» і що в його історії простежуються «ті самі напрями, мотиви, ідеї, ті самі змагання», що й в українській літературі, а оскільки Закарпаття весь час жило в інших державних організаціях, іншим політичним життям, то і його письменство має свої, властиві лише йому риси. Серед цих рис можна виокремити насамперед запізнений на понад століття його розвиток, релігійний характер, неможливість творити рідною мовою. Олекса Мишанич звернув увагу і на класифікацію літератури Закарпаття, яку розробив Бирчак. Нову літературу Закарпаття після 1919 р. В. Бирчак поділив на дві літератури: українську й російську. Російськомовна література формально покликала на традицію XIX ст., насправді ж прийняла російську літературну мову й

орієнтувалася на російську літературу XIX–XX ст. Українські письменники теж зберігають свою традицію, яка бере свої початки з XVII–XVIII ст., але вони пишуть народною мовою, орієнтуються на українську літературу, поступово переходять на українську літературну мову, вливаючись в загальноукраїнський контекст [4, с. 172-173].

Привернули увагу Олексі Мишанича і дослідження М. Лелекача, який послідовно й науково обґрунтував спільність літератури Закарпаття із загальноукраїнським літературним процесом.

Оновлення історії літератури Закарпаття, як зазначав Олексі Мишанич, було пов'язане з іменами таких дослідників, як Ю. Балега, В. Микитась, П. Лісовий, І. Вишневський, П. Лінтур, В. Поп, Ю. Бача, О. Рудловчак, Л. Бабота, М. Ричалка, А. Шлепецький, Ф. Ковач, М. Мольнар, М. Роман, І. Мацинський та ін. [4].

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що вивчення літератури Закарпаття посідало чільне місце у творчому та науковому доробку Олексі Мишанича. Він зауважував, що нагромаджено великий матеріал, зібрано, систематизовано й оцінено художні тексти, простежено життєвий і творчий шлях майже всіх чільних представників літературного життя Закарпаття від давнини до сучасності. Проте Мишанич наголошував на тому, що потрібно створити нову історію літератури Закарпаття, яка б не тільки перевершувала існуючі погляди, а й на сучасному рівні висвітлювала літературний процес у всій його складності, суперечливості, повноті [4, с. 179]. Дуже важливою проблемою, як вважав Мишанич, є видання творів наших письменників XIX – першої половини XX ст., адже впродовж багатьох років переважали академічні дослідження, а видання творів майже не здійснювалося. Виходили твори тих письменників, які стали згодом радянськими, а от автори XIX ст. і частина авторів 20–30-х рр. XX ст. залишилися поза увагою видавництва. Саме тому велику роль відіграють праці Олексі Мишанича «Література Закарпаття XVII–XVIII ст.» (1964), «Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість» (1980), «З минулих літ», у яких автор описує історію дослідження закарпатської літератури, висвітлює основні етапи розвитку закарпатського письменства.

Список використаної літератури

1. Верховина. Збірник наукових праць на пошану професора Олексі Мишанича з нагоди його 70-річчя / М. Жулинський, І. Денисюк. – Дрогобич: Коло, 2003. – 177 с.
2. Мишанич О. На переломі [Текст]: Літературознавчі статті й дослідження / О. Мишанич; НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Основи, 2002. – 437 с.
3. Мишанич О. Література Закарпаття XVII–XVIII ст.: історико-літ. нарис / О. В. Мишанич. – К.: Наук. думка, 1964. – 116 с.
4. Мишанич О. З минулих літ [Текст]: Літературознавчі статті й дослідження різних років / О. Мишанич; НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Основи, 2004. – 390 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ

Вакуліна Ольга Ігорівна

студентка НПУ ім. М.П. Драгоманова

olyajem@gmail.com

Науковий керівник

к. пед. наук, доц. Затворнюк О.М.

Формування особистості підлітка починається в сім'ї, де закладаються основи фізичного, інтелектуального й морального розвитку дитини, формуються громадянські почуття, світогляд, естетичні смаки. Інші соціальні інститути включаються у виховний процес значно пізніше, коли сформовано особистісні якості. Визначальними для формування особистості підлітка стають приклад батьків, їх ставлення до праці, громадського життя, принципів, чесність, доброта і чуйність, бережливість, простота і скромність.

У роботах сучасних психологів і педагогів (І. Бех, О. Бодальов, А. Варга, Ю. Гіппенрейтер, Е. Ейдемільер, Р. Кемпбел, К. Маданес, С. Мінухін, В. Сатір, Г. Хоментаскас, Ю. Хямляйнен) встановлено, що сім'я є найважливішим чинником розвитку особистості підлітка, тому що стиль виховання, сімейні умови, включаючи соціальний стан, рід занять, матеріальний рівень і рівень освіти батьків – значною мірою визначають життєвий шлях дитини.

Український психолог М.Боришевський зазначає, що «виховання дитини – це важка, найбільш працемістка сфера людської діяльності, успіх якої зумовлюється безліччю чинників різноманітного походження» [1]. Найважливішими з них вчений вважає такі: певні взаємини в сім'ї, відповідний стиль спільної життєдіяльності всіх її членів, взаємини між самими батьками; стосунки між батьками і представниками найстаршого покоління – дідусями і бабусями; ставлення дорослих безпосередньо до дитини.

На основі вивчення вікових періодизацій особистості (Л. Виготського, Д. Ельконіна, І. Кона, С. Рубінштейна та ін.) встановлено, що підлітковий вік – вік між дитинством і дорослістю (від 11 - 12 до 16 - 18 років). Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості підлітка, породжують новий рівень його самосвідомості, потреби в самостверженні, рівноправному й довірливому спілкуванні з ровесниками й дорослими. Провідна діяльність у підліткову віці – це інтимно-особистісне спілкування з однолітками (Д. Ельконін) [6].

Сім'я набуває особливо важливого значення у формуванні системи цінностей, завдяки якій дитина входить у систему соціальних зв'язків. І.

Кон вважав, що немає жодного соціального чи психологічного аспекту поведінки підлітків, який би не залежав від їхніх сімейних умов [5, с.43].

Вивчення теоретичних підходів і практики сімейного виховання дають змогу визначити методи сімейного виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків із дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної дитячої життєдіяльності, повноцінний моральний і духовний розвиток [8, с. 28-29].

Е. Шефер виділяє чотири стилі виховання в сім'ї:

Авторитарний виховний стиль (тактика диктату, авторитарна гіперсоціалізація) означає пригнічення почуття гідності, ініціативи, самостійності одними членами сім'ї в інших. Жорсткі накази, примус, свавілля батьків призводять до значних порушень у формуванні особистості дитини. Якщо батькам, іншим дорослим вдається зламати опір дитини, то водночас вони ламають і важливі якості особистості, розвиток яких стає неможливим: самостійність, віру у власні сили, почуття гідності, ініціативність тощо [7].

Демократичний стиль сімейних стосунків (тактика співробітництва, кооперація) передбачає батьківську підтримку й допомог у дітям у їх окремих справах, взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення партнерських взаємин, заснованих на співчутті, співпереживанні, відповідальності за наслідки власної активності [7].

Ліберальний стиль (тактика невтручання, неприйняття). Система міжособистісних стосунків у сім'ї будується на визнанні незалежного існування дорослих і дітей. Батьки як вихователі найчастіше ухиляються від активного позитивного втручання в життя дитини. Їх приваблює комфортне співіснування з дітьми, яке не потребує глибоких душевних переживань [7].

Потуральний виховний стиль (тактика опіки й безоглядної любові, симбіоз). Батьки власними зусиллями, працею намагаються задовольнити всі потреби дитини, відгороджуючи її від будь-яких турбот, складностей тощо. Відтак дитина, яка штучно позбавлена можливості проявляти себе в досягненні певних результатів, відповідати за наслідки своїх дій, зростає інфантильною, безпорадною, безініціативною, уникає відповідальності за певні дії, рішення. Домінуючою характеристикою людини, що зростає в умовах потурального стилю, є егоцентризм [7].

І. Кошлань виділяє також **нестійкий стиль виховання**, для якого характерний непрогнозований перехід батьків від одного до іншого стилю ставлення до дитини. Такі «перепади» народжують у неї недовіру до батьків, відчуженість, формують установки реагувати не на зміст звертань, а на форму. Для задоволення своїх індивідуалістичних потреб діти намагаються використати ситуативно сприятливий емоційний фон стосунків з батьками [3].

Підкреслюючи вирішальну роль виховних впливів у формуванні характерологічних особливостей дитини, В. Гарбузов виділив три типи

неправильного виховання. **Виховання за типом А** (неприйняття, емоційне відчуження) – неприйняття індивідуальних особливостей дитини в поєднанні з жорстоким контролем, з імперативним нав'язуванням їй єдиного правильного типу поведінки. **Виховання за типом В** (гіперсоціалізуюче) виражається в тривожно - недовірливій концепції батьків щодо стану здоров'я дитини, її соціального статусу серед однолітків, особливо в школі, очікувань успіхів у навчанні та майбутній професійній діяльності. **Виховання за типом С** (егоцентричне) – культивування уваги всіх членів сім'ї на дитині (кумир сім'ї), ігнорування інших дітей або членів сім'ї [2].

Дослідник Е. Ейдемільер виділяє такі стилі батьківського ставлення: **гіпопротекція** (недостатність опіки і контролю за поведінкою підлітка, брак чи відсутність уваги, тепла, турботи), **домінуюча гіперпротекція** (поєднання загостреної уваги до дитини з великою кількістю обмежень і заборон, що призводить до формування нерішучості, несаможиттєвості підлітка або до реакції емансипації), **підвищена моральна відповідальність** (покладання відповідальності на підлітка за життя і благополуччя близьких, що не відповідає вік у й реальним можливостям дитини) [4].

Отже, особливості впливу стилів сімейного виховання мають вирішальний скеровуючий вплив на формування особистості: становлення характеру, формування ціннісних орієнтацій, провідних пріоритетів, соціальної зрілості.

Список використаних джерел:

- Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М.Й. Боришевський // Початкова школа. – 1995. – №4. – С. 4-5.
- Гаміна Т. С., Гончар О. Ю. Педагогіка сімейного виховання: Навчальний посібник / Т. С. Гаміна, О. Ю. Гончар. – Луганськ : Альма-матер, 2012. – 523 с.
- Дмитренко А. К. Психологія сімейного виховання / А. К. Дмитренко, П. Є. Мармазинська, О. С. Тарновська. – Чернівці : Прут, 2001. – 280 с.
- Ейдемільер Е. Г. Психологія та психотерапія родини / Е. Г. Ейдемільер, В. В. Юстицькіс. – СПб. : Изд. Пітер, 1999. – 905 с.
- Кемпбел Рос. Как по-настоящему любить своего ребенка / Р. Кемпбел. – Пер. с англ. – 8-е изд., перераб. – СПб. : Мирт, 2004. – 155с. – (Серебряная серия : Родителям – о детях).
- Психология подростка. Учебник / [Под редакцией члена-корреспондента РАО А.А. Реана]. – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 480 с.
- Развитие личности ребенка : Пер. с англ. / Под ред. А. Фонарева. – М. : Прогресс, 1987. – С. 190-211.
- Сім'я і діти: Програма родинно-національного виховання та навчання // Тематичний план педагогічної освіти батьків / Кол. авт.; за заг. ред. В. Г. Постоного. – К. : ІЗМН, 1997. С. 28-29.

GODNOŚĆ CZŁOWIEKA JEGO PRAWA ORAZ POWINNOŚCI FUNDAMENTEM LUDZKIEGO ISTNIENIA

Wizner Anita Edyta

1. Godność osoby ludzkiej jako cecha niezbywalna

Godność człowieka, jest czymś przynależnym do niego, spoiwem nierozzerwalnym, fundamentem istnienia zarówno w sensie jednostkowym, jak i zbiorowym. To wartość przypisana każdemu człowiekowi traktowana jako etyczna reguła oraz imperatyw kategoryczny w formie "postępuj tak, ponieważ musisz" dla uszanowania jednostki i jej godności będącej elementem nierozzerwalnym, który nie podlega podziałom czy stopniowaniu, a swoje podłoże znajduje w prawach człowieka¹. Godność² osobowa człowieka w sensie dobra niezbywalnego³.

Według B. Banaszak prawa człowieka należne są każdej osobie bez względu na to jaką pozycję społeczną zajmuje oraz do jakiego państwa przynależy. Z przywilejami człowieka obchodzi się jako z niezbywalnymi, przyrodzonymi oraz przynależnymi mu wartościami. Wyróżnia się: prawo do egzystencji, wolności personalnej, własności, bezpieczeństwa, równości.⁴

Pod pojęciem godności (łac. dignitas hominis) rozumiemy strukturę bytową człowieka powiązaną z jego osobowością i osobą. Ta struktura jest właściwością istnienia człowieka w sensie najwyższego celu. Jednostka ma być postrzegana jako cel dla drugiego człowieka, a nie jako środek służący do realizacji pewnych zamierzeń. Takie rozumienie „człowieka celu”⁵ otwiera głębsze spojrzenie na ludzką istotę. Istotne jest postrzeganie człowieka w sensie najwyższego celu, spojrzenia podmiotowego i całościowego. Z punktu widzenia filozoficznego człowiek jako osoba posiada godność. Stanowi ona fundament dla godnego życia i funkcjonowania jednostki. Życie człowieka to współbycie z innymi ludźmi. Relacje interpersonalne to moc życia, sprawstwo aktów działania zarówno w sensie poznawczo-intelektualnym, jak i faktycznych przedsięwzięciach czy

1 Por. J. Dębowski, A. Drabarek, L. Gawor, S. Jedynak, K. Kosior, L. Zdybel, Mały słownik etyczny, Bydgoszcz 1999, s. 94 godność.

2 Por. P. Skrzydlewski, Osoba w przestrzeni publicznej, Kraków 2016, s. 248n.

Godność nie jest czymś co człowiek wytworzył, czymś co się prezentuje w jego świadomości lecz jest czymś zastanym, odkryć i rozpoznać ją jest trudno. Poznaniem godności człowieka zajmuje się filozofia.

3 Por. M.A. Krąpiec, E. Podrez, Godność, [w:] Powszechna encyklopedia filozofii, t.4, red. A. Maryniarczuk, Lublin 2003, s. 15n.

4 Por. B. Banaszak, Prawo konstytucyjne, Warszawa 2004, s. 446.

5 Pojęcie za: M.A. Krąpiec, Godność, [online]. [dostęp: 02 stycznia 2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/g/godnosc.pdf>

podejmowanych decyzjach. Czynności ludzkie – intelektualne, kulturalne, duchowe, decyzyjne - jeżeli są nieskrępowane, wolne oddziałują na jednostkę i na to, co wokół niej się dzieje. Oddziałuje to również na wspólnotę społeczną w której człowiek żyje i funkcjonuje.⁶

Warto zarazem zauważyć, iż godność człowieka jest również podstawą jego funkcjonowania w życiu społecznym zarówno tym zawodowym, jak i narodowościowym. Spojrzenie całościowe na człowieka poprzez pryzmat etyki daje mu szczególne miejsce w każdej dziedzinie życia⁷.

Byt osobowy, dzięki swym świadomym i nieskrępowanym poczynaniom przyczynia się do nadania głębszego wewnętrznego potencjału. Jednostka doskonali się dynamicznie, a jej wnętrze nabiera bardziej wymownego bytu jako człowieka pełnego cnót. Sprzężenie aktów rozumu w połączeniu z nieskrępowaną, czyli wolną wolą bierze udział w procesie podejmowania decyzji, co z kolei wpływa na determinizm i sprawstwo. Człowiek poznając siebie samego doświadcza samo-posiadania, a więc posiada siebie, własny rozum i akt wolnej woli. Zatem może zapanować na tym, co czyni (mowa o samopanowaniu). Jednostka mając wolną wolę ma możliwość dokonywania wyboru. Za pomocą rozumu praktycznego osoba jest w stanie dokonać sądu, a następnie podjąć działanie. Tym samym działa jako osoba posiadająca ukształtowaną osobowość (zdolną do samostanowienia). Człowiek jest cennym dobrem i to od niego zależy, jak spojrzy na drugiego człowieka, tak aby widzieć w nim to dobro, człowieczeństwo i cel. W ludzkim działaniu łączą się różnorodne elementy, między innymi akt rozumu, czyli spojrzenia na drugiego człowieka (pojawia się istota rozumienia godności osobistej i praw człowieka, miłości, autonomicznej woli oraz dobrej woli). Działania społeczne stają się osobistą normą decyzyjną każdego człowieka. To czy uszanuje prawa i godność drugiego człowieka zależne jest od niego i jego wolnej woli oraz dobrej woli. Jeżeli człowiek byłby skrepowany, czyli jego wola przyjąłaby postać nieautonomiczną, narzuconą z góry, wtedy doszłoby do nie poszanowania godności ludzkiej (ponieważ stałaby się ona środkiem działania a nie celem, co wiąże się deprecjonalizacją człowieka, odebraniem mu części jego samostanowienia, a tym samym nadaniem mu przedmiotowego istnienia)⁸.

Człowiek dzięki percepcji, kulturze, świadomości jak i poprzez postrzeganie siebie oraz otaczającego go świata staje się reżyserem i realizatorem wartości. Jego punkt widzenia nadaje aksjologii odpowiedni wymiar. Dotyczy to również drugiej osoby oraz godności człowieka. To miłość do drugiego człowieka sprawia, że widzi się w nim istotę ludzką oraz szanuje jej godność osobistą. Osoba rozumna poprzez działanie osobowe wyraża swą osobowość, system wartości oraz wolność w czynieniu uczynków dobrych bądź okazywaniu

6 Por. Tamże, s. 1n.

7 Por. Encyklopedia Katolicka, Godność, 1989, t. 5, s. 1231n.

8 Por. M.A. Krąpiec, Godność, [online]. [dostęp: 02 stycznia 2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/g/godnosc.pdf>, s. 1n.

miłości do bliźniego. Służą temu akty cnotliwe, które posiadają dobro. Aby dać dobro, trzeba go umieć nazwać, rozpoznać, doświadczyć i oddać. Wtedy akt jest cnotą poznawczą, osobową, wewnętrznym bogactwem i energią czerpaną przez innych. Ta energia to szacunek oraz doznawanie uszanowania godności osobistej i praw człowieka. To także dobre światło człowieczeństwa, jasność płynąca z wnętrza osoby i jej dobrej woli okazywania szlachetności wobec innych z racji przerobienia tego na sobie oraz chęci podzielenia się przyjemnymi doznaniem wynikającymi z szacunku do innych.

Teologiczny fundament człowieka oraz jego godność pochodzą od Boga. W Starym Testamencie w Księdze Rodzaju opisane jest to następująco. Bóg przemawiał: a następnie uczynił na swoje podobieństwo istotę ludzką, tak, aby sprawowała opiekę nad wszystkim co stworzył nad przyrodą, zwierzętami, płazami, wodami i tym podobne. Stworzył człowieka w postaci kobiety i mężczyzny oraz dał im swoje błogosławieństwo, aby się rozwijali, napełniali życie na ziemi, zakładali rodziny (Rdz 1,26-29)⁹. W tym ujęciu uwidacznia się wyjątkowość człowieka, przynależność do Boga oraz jego więź, która jest odzwierciedleniem siły nadprzyrodzonej i nierozzerwalnej. Wiara w Stwórcę pozwala zrozumieć ewangelię, łaski oraz prawdy.

Podstawową mądrością i świadectwem przyjęcia tej prawdy jest wiara w Boga. Pozwala ona zauważyć chwałę Boga jako Ojca, który mieszka między nami. Świadectwem tego są słowa zawarte w Ewangelii św. Jana. *Życie Jezusa objawia się w jego słowie, on mówi nam jak żyć, jak postępować, aby stać się dziećmi bożymi. Wiara Boga i jego słowa zbliżają do Wszechmocnego*¹⁰. Nauki Kościoła obejmują szeroką sferę zagadnień, a mianowicie, że człowiek oraz jego godność jest czymś wyjątkowym i nikt nie ma prawa mu jej odebrać.

Istotą dyskursu o przywilejach człowieka jest teoria praw człowieka, która obrazuje wiele zadań. Zdaniem Jack Donnelly termin praw człowieka ma naświetlić koncepcję w oparciu o uzasadnioną logikę, kredo i funkcjonalne konsekwencje w oparciu o prawo, aksjologię praw człowieka i systemu wartości jak zobowiązania. Autor uważa, iż uprawnienia człowieka należą do wyjątkowej kategorii praw, jednakże postanowienia, które mają swoje źródło w regulacjach prawnych lub zwyczajach przyjętych przez dane społeczeństwo są niejednokrotnie rozbieżne z ordynacjami stanowionymi (legal rights) podobnie ma się do ordynacji obywatelskich (civil rights).

Według Ronalda Dworkina prawa człowieka są „atutami” w odniesieniu do standardowych celów administracji politycznej. Można przytoczyć Artykuł 29, który mówi iż powinny czynić rekompensatę odpowiednim ultimum moralności ładu publicznego i dobrobytu zbiorowego w demokratycznej

9 Por. W. O. J. Wujek S. J., Księga Genesis, [w:] Pismo Starego i Nowego Testamentu, Kraków 1962, s. 3

10 Por. St. Mędała, Ewangelia według Świętego Jana. Rozdziały 1-12. Wstęp- przekład z oryginału- komentarz. Część I (NKB, IV/1), Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2010, s.209.

wspólnocie¹¹.

2. Prawa człowieka w oparciu o Powszechną Deklarację Praw Człowieka ONZ

W rozumieniu socjologicznym godności człowieka szczególne miejsce znajdują Prawa Człowieka ujęte w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ*, która została zadeklarowana dnia 10 grudnia 1948 roku. Jakże istotnym jest fakt, iż preambuła deklaracji, czyli w znaczeniu coś zostało zadeklarowane w imię człowieka, dla najwyższej wartości jaką jest istota ludzka i ogólnie przyjęte jako obowiązujące w obronie praw człowieka. Deklaracja łączy pojęcie godności człowieka ze sprawiedliwością, równością, wolnością, pokojem oraz spokojem na świecie. Fundamentem jest uznanie człowieka za człowieka w świetle wartości samej osoby¹².

Artykuły *Deklaracji* wyraźnie mówią:

- pierwszy o równości i wolności człowieka na tle jego godności ludzkiej, stanowi o tym samo przyjście na świat człowieka. Człowiek rodzi się wolny;
- drugi podkreśla fakt, że człowiek posiada prawa wolności, równości bez względu na rasę, płeć, wiek, kolor oczu, skóry, posługiwania się danym językiem, poglądy polityczne, niezależne też jest do jakiego kraju dana osoba przynależy;
- trzeci wskazuje, że człowiek ma prawo do życia i uszanowaniem wolności i bezpieczeństwa;
- czwarty zwraca uwagę na to, iż nie wolno z nikogo czynić niewolnika oraz nie wolno handlować człowiekiem ani nakłaniać do służebności;
- piąty mówi, że nie wolno nikogo karać, poniżać i traktować w sposób okrutny;
- szósty traktuje o tym, że wszędzie należy uszanować prawną osobowość człowieka;
- siódmy podkreśla, że nie wolno pod żadnym względem nikogo dyskryminować i każdy ma prawo do ochrony prawnej z racji równości, każdy człowiek jest równy względem prawa;
- ósmy mówi o tym, że w przypadku naruszenia praw człowieka zawartych w konstytucji lub przez prawo, każda jednostka może odwołać się do kompetentnych sądów na terenie kraju;
- dziewiąty traktuje o tym, że nie wolno nikogo wygnąć z kraju, zabronione jest z własnej woli aresztować albo zatrzymać drugiego człowieka;
- dziesiąty podkreśla, że każda jednostka w świetle równości prawa ma prawo, aby podczas, gdy dochodzi do rozstrzygnięcia o jego prawach i zobowiązaniach lub w obecności przedstawianego mu aktu oskarżenia o popełnieniu przestępstwa, ma prawo być sprawiedliwie przesłuchanym oraz

¹¹ Por. M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007, s. 76n.

¹² Por. M.A. Krąpiec, *Godność*, [online]. [dostęp: 02 stycznia 2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/g/godnosc.pdf>, s. 3n.

sądzonym przez sąd neutralny i publiczny, który jest niezależny;

- jedenasty artykuł mówi o tym, iż człowiek, wobec którego zostanie przedstawiony akt oskarżenia ma prawo, aby przyjmować go za osobę niewinną dopóki wina nie zostanie mu udowodniona wedle prawa i państwowego procesu, gdzie zostaną zapewnione konieczne środki w celu obrony. Żaden człowiek nie może zostać skazany, jeżeli nie stanowiło to w chwili jego działania przestępstwa w prawie międzynarodowym i krajowym. Nie można stosować kary większej niż ta, która była planowana w chwili popełnienia przestępstwa;

- dwunasty podkreśla, że każda istota ludzka ma prawo do ochrony prawnej kontra wpływaniu na ingerencje w jego życie lub uwłaczaniu jego losowi, nie wolno nieposłusznie włączać się w życie prywatne człowieka, domowe oraz rodzinne również w jego korespondencję, nie wolno uniażać jego dobremu imieniu lub splendorowi;

- trzynasty w imię prawa każdy człowiek może swobodnie poruszać się i dokonać wyboru odnośnie miejsca zamieszkania - dotyczy to każdej granicy państwa. Ponadto każda istota ludzka ma prawo wrócić do swojego kraju, opuścić każdy kraj, angażując w to swój własny;

- w artykule czternastym każda jednostka w przypadku gnębienia ma możliwość występować o azyl i mieć możliwość skorzystania z niego na terenie innego kraju;

- piętnasty stanowi o tym, iż każda osoba ma prawo do bycia właścicielem obywatelstwa, nikogo nie wolno przekornie sprzeciwiać się przystąpieniu do przynależności narodowej;

- szesnasty artykuł mówi o tym, że mężczyźni i kobiety mają prawo - wraz z ukończeniem osiemnastu lat niezależnie od rasy, przynależności narodowej, jak i przekonań religijnych do zawarcia związku małżeńskiego oraz założenia rodziny. Dysponują oni tymi samymi prawami podczas trwania małżeństwa, a także po jego zaprzestaniu. Naczelną komórką społeczną jest rodzina - ma ona prawo do asekuracji ze strony państwa i społeczeństwa;

- siedemnasty wskazuje na to, iż każda istota ludzka zarówno samodzielnie, jak i w wspólnie z innymi ma prawo do dysponowania majątkiem, zabronione jest komukolwiek samowolnie odebrać jej własność;

- osiemnasty podkreśla, że każdy człowiek ma prawo do swobody myśli, przekonań wyznaniowych czy sumienia; prawo to wyraża się w swobodzie przekształcenia wiary lub wyznania, niezależności w wygłaszaniu swojej wiary bądź wyznania zarówno w sensie jednostkowym oraz zbiorowym, indywidualnie albo instytucjonalnie poprzez edukację, praktykę, adorację, respektowanie obyczajów;

- dziewiętnasty opowiada się za tym, iż każda osoba ma prawo do swobody wyrażania opinii, prawo to obejmuje wolność wypowiedzenia swojego przekonania, jak i szukania, dystrybucji oraz otrzymywania informacji;

- dwudziesty mówi o tym, że każdy człowiek może w spokoju zgromadzać się i stowarzyszać. Poza tym żadnej osoby nie wolno zmuszać do przynależności do danego stowarzyszenia;

- dwudziesty pierwszy przemawia za tym, że każdy człowiek ma prawo do udziału w kierowaniu krajem osobiście lub przez niezależnie wybranych przedstawicieli; każda osoba ma prawo do służby państwowej w swym kraju; wola narodu jest fundamentem władzy rządu, które odbywają się okresowo i rzetelnie przeprowadzonych wyborach, tam również ujawnia się wola oparta na regułach równości, masowości z zachowaniem tajności albo na innej, ale współmiernej procedurze, która gwarantuje niezależność wyborów;

- dwudziesty drugi mówi o tym, że każdy człowiek jako członek ma prawo do asekuracji społecznej, jak i prawo do realizacji wysiłków społecznych oraz współdziałanie międzynarodowe w porozumieniu z organizacją, pokładami zasobów każdego państwa praw dotyczących kultury, społeczeństwa, gospodarki, które są istotne dla godności człowieka oraz jego nieskrępowanego potencjału osobowości;

- dwudziesty trzeci podkreśla, że każda jednostka ma prawo do pracy czy asekuracji przed bezrobociem, jak i do nieskrępowanego wyboru zatrudnienia, do odpowiednich oraz wystarczająco satysfakcjonujących warunków pracy; każdy człowiek ma prawo do równego wynagrodzenia za ten sam rodzaj pracy; każda osoba pracująca ma prawo do należytej zapłaty, tak aby w ramach godności człowieka móc zapewnić sobie i jego rodzinie egzystencję oraz gdy zaistnieje taka potrzeba do zasilania rozwiązaniami pomocy społecznej; każdy człowiek ma prawo dołączyć do związków zawodowych i je tworzyć z racji asekuracji swoich spraw;

- dwudziesty czwarty artykuł mówi, że każdy człowiek ma prawo do wypoczynku oraz urlopu uruchamiając racjonalne zredukowanie czasu pracy i okresowych zapłaconych urlopów;

- dwudziesty piąty przemawia za tym, że każda osoba ma prawo do stopy życiowej, która daje zdrowie oraz zasobność jej i rodziny, wliczając w to pożywienie, ubrania, utrzymanie mieszkania, opłaty, świadczenia społeczne, opiekę medyczną, niezdolności do wykonywania pracy, choroby, utraty zatrudnienia, braku środków do życia, starości, wdowieństwa lub w jakikolwiek inny sposób, który nie jest zależny od niego; co więcej - matka i dziecko mają prawo do szczególnej pomocy i opieki. Wszystkie dzieci są uprawnione do korzystania z takiej samej ochrony społecznej zarówno dzieci małżeńskie oraz pozamałżeńskie;

- artykuł dwudziesty szósty mówi, iż każda osoba ma prawo do edukacji. Nauka na szczeblu podstawowym jest bezpłatna. Edukacja podstawowa jest obowiązkowa. Nauka zawodowa i techniczna jest ogólnie dostępna, szkolnictwo wyższe dostępne jest na zasadzie równości związku z zaletami osobistymi. Celem edukacji jest rozwój osobowości człowieka, z uszanowaniem jego praw i fundamentalnych wolności oraz rozpowszechnia tolerancji, wyrozumiałości, przyjaźni wśród wszystkich narodów, grup rasowych, wyznaniowych, a także faworyzowanie działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych, która dąży do utrzymania pokoju, rodzice mają pierwszeństwo w wyborze edukacji oferowanej ich dzieciom;

- dwudziesty siódmy podkreśla, że każdy człowiek ma prawo do nieskrępowanego uczestnictwa w życiu kulturalnym zbiorowości, do korzystania ze sztuki, dobrodziejstw postępu edukacji; każda osoba ma prawo do asekuracji moralnych i materialnych interesów wynikających z jej pracy naukowej, literackiej bądź artystycznej;

- dwudziesty ósmy mówi o tym, iż każdy człowiek ma prawo do takiego ładu społecznego oraz międzynarodowego, w którym prawa i odrębności zawarte w tej Deklaracji były w pełni urzeczywistnione;

- dwudziesty dziewiąty przemawia za tym, że każda jednostka ma zadania względem społeczeństwa, bez których nie byłby możliwy nieskrępowany i całkowity rozwój; każdy człowiek korzystając ze swoich praw i niezależności podlega tylko takim ograniczeniom, które są ustanowione w imię prawa wyłącznie dla celu, aby uznać oraz zapewnić poszanowanie praw wolności, w dążeniu do uczynienia zadość zasadnym wymogom moralnym, ładu publicznego, powszechnego oraz zasobność demokratycznego społeczeństwa; z niniejszych praw zabronione jest korzystanie w sposób niezgodny z dążeniami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych;

- trzydziesty mówi o tym, iż żadnego z zamierzeń niniejszych enuncjacji jako udzielającego jakiegokolwiek Państwu, osobie, grupie jakiegokolwiek prawa do podejmowania aktywności lub wydawania aktów, które prowadziłyby do uchylecia któregokolwiek z praw i wolności ujętych w oznajmieniu¹³.

Warto podkreślić, iż dążeniem praw człowieka w czasie historycznym w którym one się formowały, były wyrazy krytyki pod kątem przywództwa a także uchwał, które zezwalały na dewastację powszechnych praw przynależnych ludziom¹⁴. Szanując wartościowe treści *Deklaracji* respektuje się człowieka i życie we wspólnocie, które jest częścią każdej ludzkiej istoty, ponieważ komunikuje się ona z innymi jednostkami czy grupami ludzi, a tym samym wchodzi w interakcje międzyludzkie, w trakcie których *Prawa Człowieka* nierzadko stają się cennym drogowskazem.

2. Człowiek jego prawa na tle Konstytucji Rzeczy Pospolitej

Jeżeli mowa o prawach człowieka i godności ludzkiej należy zobrazować Konstytucję i znaczenie tego słowa oraz jej funkcje. Pojęcie „Konstytucja” bierze swój początek z języka greckiego „constituere” znaczącego: konstituować, urządzać, usystematyzować¹⁵.

W literaturze prawniczej realizuje się poszczególne rozwarstwienia. Pierwsze rozwarstwienie wyodrębnia Konstytucję fizyczną jak i formalną. Następnie Konstytucję pisaną oraz niepisaną. Kolejny podział Konstytucji

13 Por. Unesco, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, [online]. [dostęp: 02 stycznia 2015]. Dostępny w Internecie: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf

14 Por. M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007, s. 17n.

15 Por. P. Tomke, *Prawo Konstytucyjne*, Gliwice 2006, s. 15n.

na faktyczne a także fikcyjne. W skład następnego rodzaju klasyfikacji jest wyodrębnienie Konstytucji na normatywne, oficjalne oraz semantyczne. Inny podział Konstytucji na kompletne i Konstytucje niepełne. Dalszym podziałem Konstytucji jest wyodrębnienie na Konstytucje giętkie i sztywne. Wyróżnia się następujące role Konstytucji a mianowicie Konstytucja w świetle aktu prawnego, który ma wyjątkowe znaczenie to znaczy pełni w państwie dużo zadań. W skład nich wchodzi: rola prawna, organizacyjna (logistyczna), dynamiczno-programowa, wychowawcza¹⁶.

W postrzeganiu wolności, ordynacji prawnych oraz tego jakie są powinności obywatela opisuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane artykuły obrazują poszczególne aspekty:

- artykuł trzydziesty mówi, że godność człowieka jest cechą immanentną każdego człowieka oraz stanowi źródło autonomii, praw człowieka i obywatela. Godność ludzka jest nienaruszalna i podlega szacunkowi i asekuracji jest to obowiązkiem władz publicznych;

- artykuł trzydziesty pierwszy przemawia za tym, że autonomia człowieka podlega asekuracji prawnej; każdy ma powinność szanować autonomię i prawa innych. Żadnej osoby nie wolno nakłaniać do obcowania z czymś, czego prawo mu nie obliuguje. Bariera względem korzystania z konstytucyjnych autonomii i praw mogą być rozporządzone tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są niezbędne w demokratycznym państwie mając na uwadze jego bezpieczeństwo lub ład publiczny, bądź dla asekuracji środowiska, zdrowia i moralności powszechnej, albo autonomii i praw innych osób. Bariery te nie mogą zakłócać podstawy autonomii i praw;

- artykuł trzydziesty drugi podkreśla, iż każdy człowiek jest wobec prawa jednakowy. Każdy ma prawo do równego traktowania przez zwierzchnictwo publiczne. Nikogo nie wolno dyskryminować w życiu politycznym, publicznym lub ekonomicznym z obojętnie jakiej przyczyny;

- artykuł trzydziesty trzeci mówi o tym, iż zarówno kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej dysponują równymi przywilejami w życiu rodzinnym, politycznym, publicznym oraz industrialnym. Kobieta i mężczyzna mają identyczne prawo do edukacji, pracy oraz awansów, do takiego samego wynagradzania za wykonaną pracę jednakowej wartości, do asekuracji społecznej a także do zajmowania stanowisk, sprawowania funkcji oraz osiągania godności publicznych jak i wyróżnień;

- artykuł trzydziesty szósty podkreśla, że w trakcie pobytu za granicą członek społeczeństwa polski ma prawo do troski ze strony Rzeczypospolitej Polskiej;

- artykuł trzydziesty siódmy przemawia za tym, iż kto jest pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z autonomii oraz praw gwarantowanych w Konstytucji. Rzadkości od tej zasady, które dotyczą cudzoziemców, określa ustawa;

¹⁶ Por. Tamże, s. 18n.

- artykuł trzydziesty ósmy podkreśla, iż Rzeczpospolita Polska gwarantuje wszystkim prawną ochronę życia;

- artykuł trzydziesty dziewiąty podkreśla, że żadna osoba nie może być poddana eksperymentom w zakresie naukowym, w tym także medycznym, powinna wyrazić na to zgodę;

- artykuł czterdziesty mówi o tym, że nikt nie może być wystawiany na tortury ani okrucieństwa, brutalnemu lub poniżającemu traktowaniu oraz karceniu. Zakazuje się używania kar cielesnych;

- artykuł czterdziesty pierwszy podkreśla, iż wszystkim zapewnia się nienaruszalność, a także wolność osobistą. Zabranie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na regulach oraz w trybie zdefiniowanym w ustawie. Każda osoba, która została pozbawiona wolności nie w oparciu o wyrok sądowy ma prawo odniesienia się do sądu aby bezzwłocznie stwierdzić zgodność z prawem owego pozbawienia. O fakcie pozbawienia wolności w trybie natychmiastowym powiadamia się rodzinę albo osobę, która została wytypowana przez pozbawionego wolności. Każdą osobę, którą zatrzymano należy natychmiast oraz w sposób zrozumiały poinformować dlaczego doszło do zatrzymania. Osoba zatrzymana powinna być przekazana do dyspozycji sądu w ciągu 48 godzin od momentu zatrzymania. Zatrzymanego powinno się zwolnić w wypadku gdy w ciągu 24 godzin od dostarczenia do dyspozycji sądu nie zostanie mu przedstawiony werdykt sądu o tymczasowym aresztowaniu razem zreferowanymi zarzutami. Człowieka pozbawionego wolności należy traktować w sposób humanitarny. Człowiek którego nie zgodnie z prawem pozbawiono wolności ma prawo do rekompensaty;

- artykuł czterdziesty piąty mówi o tym, że wszyscy mają prawo do sprawiedliwego oraz wyraźnego przeanalizowania sprawy bez nieumotywowanego opóźnienia przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Wykluczenie jawności rozprawy może mieć miejsce mając na uwadze moralność, bezpieczeństwo państwa i ład publiczny oraz w nawiązaniu do ochrony życia prywatnego stron lub inny istotny interes osobisty. Wyrok oznajmiony jest jawnie;

- artykuł czterdziesty siódmy podkreśla, iż wszyscy mają prawo do asekuracji prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i reputacji oraz do rozstrzygnięcia o swoim życiu osobistym;

- artykuł czterdziesty ósmy wskazuje na to, iż do rodziców należy prawo do wychowywania dzieci jednogłośnie ze swoimi przeświadczeniami. W Wychowaniu tym powinno uwzględniać się poziom dojrzałości dziecka oraz niezależność jego sumienia a także wiary i jego przekonania. Ograniczenie lub odebranie uprawnień rodzicielskich może mieć miejsce tylko w określonych sytuacjach które są sprecyzowane w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego wyroku sądu;

- artykuł czterdziesty dziewiąty wskazuje na to, iż gwarantuje się wolność i asekurację tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może mieć miejsce jedynie w epizodach określonych w ustawie jak i również w sposób w niej

zdefiniowany;

- artykuł pięćdziesiąty pierwszy mówi o tym, iż żadna osoba nie ma obowiązku w inny sposób jak ujmuje to ustawa do ukazywania informacji osobistych. Władze powszechne nie mogą zdobywać, gromadzić i upowszechniać innych wiadomości, informacji o obywatelach niż potrzebne w demokratycznym kraju prawnym. Wszyscy mają przywileje dostępu do odnoszących go urzędowych dokumentów oraz zestawu danych. Utrudnienie tego prawa może zdefiniować ustawa. Każdy ma prawo domagania się skorygowania lub usunięcia informacji zakłamanych, niepełnych lub otrzymanych w sposób przeciwstawny z ustawą.

Reguły oraz sposób gromadzenia oraz upowszechnianie informacji określa ustawa;

- artykuł pięćdziesiąty trzeci wskazuje na to, że wszystkim gwarantuje się wolność sumienia i religii. Wolność religii stanowi wartość niezależności wyznawania lub akceptowania religii według własnego wyboru i ujawniania osobiście lub z innymi, powszechnie lub prywatnie, własnej religii przez oddawanie szacunku, modlitwę, udział w obrzędach, praktykowanie oraz kształcenie. Niezależność religii obejmuje również posiadanie kościołów i innych miejsc kultu w stosunku od potrzeb osób wierzących a także prawo ludzi do korzystania z wsparcia religijnego w miejscu którym się znajdują. Rodzice mają przywilej do gwarantowania dzieciom wychowania oraz edukacji moralnej i religijnej harmonijnie ze swoimi przekonaniem. Wyznanie kościoła albo innego stowarzyszenia wyznaniowego o uporządkowanym położeniu prawnym może być przedmiotem edukacji w szkole, jednakże nie może być naruszona niezależność sumienia oraz religii innych jednostek. Wolność przejawiania religii może być zawężona tylko w drodze ustawy oraz kiedy jest to niezbędne do asekuracji bezpieczeństwa kraju, ładu powszechnego, zdrowia, moralności albo niezależności przywilejów innych jednostek. Nikogo nie można zmuszać do brania udziału lub nieuczestniczenia w doświadczeniach religijnych. Nikogo nie można zmusić przez organy władzy powszechnej do przedstawiania własnego światopoglądu, zapatrywań religijnych albo wiary;

- artykuł pięćdziesiąty siódmy mówi o tym, że wszystkim gwarantuje się wolność tworzenia bezkonfliktowych zgromadzeń oraz brania udziału w nich. Bariery tej wolności może precyzować ustawa;

- artykuł sześćdziesiąty przemawia za tym, że członkowie społeczeństwa polskiego korzystający z całości praw powszechnych mają przywilej dostępu do służby publicznej na równych zasadach¹⁷.

Należy w tym miejscu podkreślić, iż reguła demokratycznego państwa prawa w oparciu o Konstytucję RP współgra z koncepcjami państwa przywilejów w znaczeniu materialnym i urzędowym uwzględniając reguły sprawiedliwości społecznej¹⁸.

17 Por. L. Falandysz, *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998, s. 29n.

18 Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zakres wykładu*, Warszawa 2009, s. 63n.

3. Aksjologia i etyka ostoją mądrością dla człowieka

Kluczową kwestią w rozumieniu człowieka jest nauka o wartościach oraz zagadnienia związane z teologią i filozofią, prawem oraz innymi dziedzinami odnoszącymi się do różnych obszarów ludzkiej egzystencji. Fundamentalne znaczenie na tle godności człowieka nabierają terminy *Etyka*, *Wartość* i *Teoria Dobra Moralnego*.

Etyka edukuje o moralności, terminu „moralność” nie można definiować, gdyż jest on pojęciem pierwotnym. Natomiast używa się rozmaitych sformułowań moralności, na przykład moralność połączona z racjonalnością, która przejawia się w świadomym oraz nieskrępowanym akcie sprawczym człowieka jako osoby, która jest autorem czynu¹⁹.

Etyka jako wartość najwyższa człowieczeństwa zasługuje na dogłębne rozważania i refleksję. Tu pojawia się człowiek oraz jego miejsce w świecie bez względu na to, kim on jest zawsze człowiekiem, co należy uszanować biorąc pod uwagę wszelkie poczynania istoty ludzkiej należy traktować go przez pryzmat dobra.

Wartości to meritum życiowe postrzegane jako wyjątkowe, szlachetne i godne posiadania. Wiedza o wartościach oraz powinnościach etycznych jest kluczem do dobra moralnego. Człowiek poprzez sądy, opinie i ocenę wyznacza sprawność oraz sprawczość dobra moralnego. Teoria dobra moralnego to harmonia aktów działania, które są świadome i samorzutne, wyraża się wówczas dobro fizyczne²⁰.

Dobro naczelnie utożsamiane z moralnością to bycie osobą moralnie dobrą, które zależy od jednostki, jej poczynania autonomicznej dobrej woli, wolności w jej akcie sprawczym. Człowiek jako istota posiadająca rozum potrafi odróżnić dobro od zła oraz przejmuje kontrolę nad światem materialnym. Czyn może być wartością, gdy będzie w nim moralność i etyka. Szczęście warunkowo zależy od człowieka, pełne dobro jest wartością ponadczasową²¹.

Człowiek jako istota posiadająca rozum, rozwija się, potrafi odróżnić dobro od zła, przejmuje kontrolę nad sobą samym i swoim postępowaniem, kreuje akty sprawcze. Wśród ludzi ujawnia się jego człowieczeństwo. W interakcjach międzyludzkich ujawniają się stosunki międzyludzkie oraz systemy wartości osób biorących w nich udział. Dzięki naszej komunikacji i językowi poznajemy kulturę i świat. To co jest dla nas najcenniejsze możemy wyrazić za pomocą gestów, słów, symboli, oraz aktów działania. Doniosłe akty działania będą oznaczały bogactwo sprawcze.

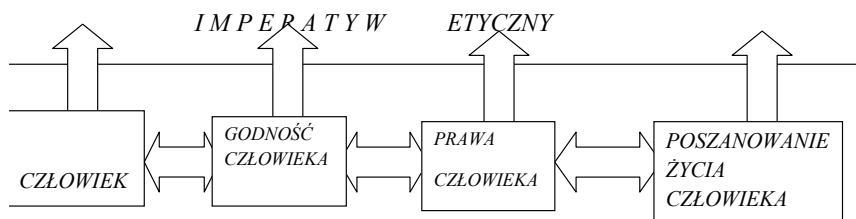
19 Por. A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii, Prace Wydziału Filozoficznego 65*, wydanie.3 (Lublin: TN KUL, 1995), s. 104.

20 Por. Tamże, s. 240n.

21 Por. A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii, Prace Wydziału Filozoficznego 65*, wydanie.3 (Lublin: TN KUL, 1995), s. 104n.

„Szlachetność człowieka objawia się w doniosłej Etyce”.

Anita Edyta Wizner

22

Schemat 1. Imperatyw etyczny. Źródło: opracowanie własne, Anita E. Wizner

Fundamentem jest człowiek i jego godność. Z punktu widzenia aksjologicznego stanowi on najszlachetniejszą wartość z racji tego, iż jest stworzony na podobieństwo Boga. Ilustracją tego są prawa człowieka, a ich poszanowanie jest imperatywem moralnym i sztuką życia dla życia, czyli człowieka. Pojęcie *imperatywu kategorycznego* pochodzi od Immanuela Kanta (niemiecki filozof w swych dziełach nierzadko posługuje się słowami-kluczami, takimi jak na przykład człowiek jako cel. Natomiast Kantowski pogląd *aporii* rozstrzyga oficjalny akt działania. Charakter nakazu brzmi: *poczynaj tak jak byś pragnął, by reguła wedle której postępujesz stała się naczelną zasadą aktów działania*²³. Z tą dyspozycją powstają wszelkie powinności człowieka, aby je rozpoznać potrzebne jest drugie правило *imperatywu kategorycznego*²⁴: *działaj tak, żeby osoby były dla ciebie i innych jednostek dążeniem, a nie przedmiotem, który miałby służyć do osiągnięcia własnych interesów*.

Moralność osadzona jest na intencjach „samych w sobie”, a tymi są jedynie człowiek z racji bytu istoty rozumnej²⁵. Kwintesencją jest osoba, jej rozum, który wydaje sądy i opinie oraz dobra, wolna wola, co stwarza jakość aktów sprawczych w sensie etycznym. Jak słusznie zauważył Immanuel Kant prawo moralne jest w każdym człowieku, który ukłął powiedzenie niebo gwieździste nade mną a prawo moralne we mnie.

Podsumowanie

Uznanie człowieka i jego godności osobistej jak że poszanowanie praw człowieka stanowią fundamentalny walor życia każdej jednostki. Życie w świetle

22 Schemat 1. Opracowanie własne.

23 Por. J. Legowicz, *Zarys historii filozofii. Elementy doksografii*, Warszawa 1983, s. 364n.

24 Por. Tamże, s. 362n.

25 Por. Tamże, s. 364n.

praw i powinności nadaje sens funkcjonowaniu jednostek oraz zbiorowości oraz odgrywa istotną rolę w kształtowaniu się osobowości człowieka. Poprzez uszanowanie drugiego człowieka i jego godności odkrywamy pełnię człowieczeństwa w nas samych, bo na pokładach dobrych złóż dokonują się dobre rzeczy i widzi się dobro w ludziach, czyli samych ludzi. Przewodnym celem w wychowaniu jest przekazywanie wartości oraz wzbudzanie uczuć wyższych, takich jak miłość, szacunek, empatia, rozwój w każdej dziedzinie, aby osiągnąć właściwie ukształtowane jednostki, z silnym imperatywem moralnym, które wiedzą, jak żyć we wspólnocie i współczesnym świecie.

ABSTRAKT

Godność człowieka jest fundamentem jego istnienia, ogniwem scalającym życie w społeczeństwie w sensie jednostkowym i zbiorowym. W obronie podstawowych praw człowieka została przyjęta Powszechna Deklaracja Praw Człowieka dnia 10 grudnia 1948 roku.

W trosce o dobro, piękno, prawdę, równość w prawach i powinnościach dbając o wspólne dobro Polaków i Ojczyzny ustanowiono Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej²⁶. Według cytowanych autorów pojęcie godności człowieka jest cechą immamentną każdej jednostki, a natomiast termin praw człowieka jest wyjątkową kategorią praw, mają one swoje źródło w decyzjach ordynacji prawnych albo sposobach zachowania się w określonych sytuacjach w danym społeczeństwie (zwyczajach). Autorzy ukazują iż godność człowieka jest czymś nierozzerwalnym przynależnym do niego, a prawa człowieka nie są prawami immamentnymi a jedynie atutami.

SŁOWA KLUCZOWE: godność człowieka, teoria praw człowieka, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

ABSTRACT

Human dignity is the foundation of his existence, the link that unites social life in the sense of individual and collective behaviors. In defense of fundamental human rights the Universal Declaration of Human Rights was approved on 10th December 1948. In the interest of goodness, beauty, truth, equality of rights and duties and in protection of the common good both Polish people and country of Poland, the Polish Constitution has been established. According to quoted authors the concept of human dignity is an inherent feature of every unit, and human rights are a special category of rights, which have their origin in the decisions of a legal government or in certain situations dictated by a society (customs). These authors show that human dignity is something inseparable what belongs to man, and that human rights are not imminent rights but only the advantages.

KEY WORDS: human dignity, the theory of human rights, the Universal Declaration of Human Rights, the Constitution of the Polish Republic.

26 Por. L. Falandysz, *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998, s. 29n.

Bibliografia:

1. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004.
2. J. Dębowski, A. Drabarek, L. Gawor, S. Jedynak, K. Kosior, L. Zdybel, *Mały słownik etyczny*, Bydgoszcz 1999, s. 94 *godność*.
3. Encyklopedia Katolicka, *Godność*, 1989, t. 5.
4. L. Falandysz, *Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998.
5. M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007.
6. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zakres wykładu*, Warszawa 2009.
7. M.A. Krąpiec, E. Podręz, *Godność*, [w:] *Powszechna encyklopedia filozofii*, t.4, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2003.
8. J. Legowicz, *Zarys historii filozofii. Elementy doksografii*, Warszawa 1983.
9. St. Mędała, *Ewangelia według Świętego Jana. Rozdziały 1-12. Wstęp- przekład z oryginału- komentarz. Część I (NKB, IV/1)*, Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2010.
10. P. Skrzydlewski, *Osoba w przestrzeni publicznej*, Kraków 2016.
11. A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii, Prace Wydziału Filozoficznego 65*, wydanie.3, Lublin: TN KUL, 1995.
12. P. Tomke, *Prawo Konstytucyjne*, Gliwice 2006.
13. W. O. J. Wujek S. J., *Księga Genesis*, [w:] *Pismo Starego i Nowego Testamentu*, Kraków 1962.

Netografia:

1. Pojęcie za: M.A. Krąpiec, *Godność*, [online]. [dostęp: 02 stycznia 2015]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/g/godnosc.pdf>

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ АГРЕСИВНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ВПЛИВОМ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХВАННЯ

Гасимова Нармін Рафіг кизи

студентка НПУ імені М.П. Драгоманова
aayda9395@gmail.com

Науковий керівник

к. псих. наук, доц. Середюк Т.В.

Сім'ї належить визначальна роль в процесі розвитку особистості, її вплив набагато перевищує інші виховні дії, так як саме в сім'ї дитина проходить первинну соціалізацію. Цей соціальний інститут може одночасно демонструвати агресивну поведінку і забезпечувати його закріплення. Одним з найважливіших завдань будь-якого суспільства є здійснення прав дитини на виховання в сім'ї. Проте в сучасний період народ України переживає не лише економічну та політичну, але й соціально-психологічну кризу. Вплив цих криз на населення характеризується підвищеною стресогенністю, а весь тягар пов'язаних із ними проблем падає на сім'ю, на

найвразливіших її членів – дітей молодшого шкільного віку.

Проблема агресивності молодших школярів зачіпається і фахівцями в області дитячої психіатрії і патопсихології [1]. Відзначається, що при психічних порушеннях розвиток агресивності визначається не тільки конституціональними особливостями індивіда, спадковістю, а й впливом соціально - психологічних факторів. Формування агресивності в молодшому шкільному віці зумовлене багатьма факторами. На агресивність у молодшому шкільному віці впливають: особливості взаємин в сім'ї, стилі сімейного виховання, а так само приклади агресивної поведінки, що демонструються дорослими, однолітками і телебаченням.

В.М. Мініяров під стилем сімейного виховання розуміє «найбільш характерні способи ставлення батьків до молодших школярів, які виражаються в своєрідній манері словесного звернення і взаємодії» [2, с.96]. Важливо знати, як складаються стосунки в родині, які методи використовують батьки для покарання і заохочення, які моральні цінності формує сім'я, як ставляться до них батьки.

Щоб вивчити можливі відносини між дорослими й молодшими школярами в сім'ях, А. Варга стверджує, що необхідно знати існуючі стилі батьківського ставлення до дітей молодшого шкільного віку. Батьківський стиль – узагальнені, характерні, ситуаційно неспецифічні способи спілкування даного батька з даною дитиною, це образ дій стосовно дитини [3, с. 34-35].

Стиль батьківсько-дитячих стосунків виступає важливим компонентом результативності виховної діяльності батьків. Найбільш вагоме дослідження типів ставлення батьків до молодших школярів здійснено Д. Бомбрід. На її думку, для того, щоб оволодіти мистецтвом виховання, потрібно навчитися балансувати ступінь контролю за дитиною і духовної теплоти [4, с. 56]. Д. Бомбрід виділяє три стилі сімейного виховання:

Авторитарний стиль сімейного виховання характеризується владністю батьків (частіше батька) [5]. При цьому існує переконання, що подібним вихованням можна виробити у молодших школярів звичку беззаперечного підпорядкування. Однак в сім'ях такого типу немає душевного єднання, дружного колективу. Дорослі мало зважають на індивідуальність дитини молодшого шкільного віку, його віковими особливостями, інтересами і бажаннями. Хоча діти і ростуть слухняними, дисциплінованими, але ці якості складаються у них без емоційно-позитивного і усвідомленого ставлення до вимог дорослого. Більшою мірою це сліпий послух нерідко засноване на побоюванні бути покараним (покарання, навіть фізичні, в таких сім'ях не рідкість). В результаті цього у дітей молодшого шкільного віку слабо розвиваються самостійність, ініціатива, творчість. Факти також говорять про те, що до підліткового віку саме в сім'ях з авторитарним стилем діти частіше вступають в конфлікти з батьками, віддаляються від сім'ї.

При **демократичному стилі** сімейного виховання батьки є

організаторами життя всього сімейного колективу. Взаємини чоловіка і дружини, а також інших членів сім'ї (якщо сім'я складна, тобто включає в себе кілька поколінь) характеризуються взаємною любов'ю і повагою, увагою і турботою дорослих і дітей молодшого шкільного віку один про одного. У сім'ях демократичного типу діяльними учасниками життя сім'ї, її праці і відпочинку з ранніх років стають діти. Батьки намагаються глибше пізнати своїх дітей, з'ясувати причини їх хороших і поганих вчинків. Даючи завдання, пред'являючи певні вимоги, дорослі звертаються до почуттів і свідомості молодших школярів, заохочують його ініціативу, поважають його особистість. Покарання в таких сім'ях зазвичай не застосовуються - для них досить осуду або засмучення батьків [6].

Ліберальний стиль сімейного виховання виражається в наданні молодшого школяра самому собі, наслідком чого нерідко є прояви негативної поведінки, правопорушень, надмірні, а часом і неприйнятні розваги, погана навчання і т. п. Проблеми виховання не є для батьків першочерговими, оскільки у них інші турботи. Свої проблеми молодшому школяру в основному доводиться вирішувати самому. Але ж він має право розраховувати на більше - участь і підтримку з вашого боку. Батьки не встановлюють для них ніяких обмежень, байдужі до власних дітей. Згодом молодшого школяра ніщо не утримує від того, щоб дати волю своїм самим руйнівним імпульсам і проявити схильність до делінквентної (відхиляється від норми) поведінки [2].

Дана проблема молодших школярів піднімає питання і про методи впливу, в тому числі і про застосування суворих покарань. До суворих покарань відносять не тільки застосування фізичної сили, а й психічні покарання - образа, критику, словесні погрози та ін. У психологічній літературі виділено 4 форми жорстокого поводження з дітьми: фізичне, сексуальне, психічне (емоційне) насильство і нехтування основними потребами дитини, (моральну жорстокість) [7]. Негативними за своїми наслідками виявляються не тільки використання фізичних покарань, а й психічне насильство, що виражається в не прийнятті і критиці молодшого школяра. Таке ставлення призводить до більшого розвитку агресивності.

Батьківський контроль та теплота в більшості випадків впливають на прояв дітьми молодшого шкільного віку агресії. Е. Маккобі зазначає, що ступінь контролю батьків за діями молодших школярів змінюється відповідно до того, як ті, стаючи дорослішими, набувають навиків самоконтролю і відповідальності за свої вчинки. Теплота й емоційна підтримка з боку батьків є надзвичайно важливою для розвитку відносин з молодшими школярами, для того, щоб викликати у них аналогічні почуття. Такі відносини полегшують взаємодію між батьками і дітьми молодшого шкільного віку, навіть в тих випадках, коли необхідно проявити волю [8, с. 174].

Таким чином, агресивність в особистісних характеристиках молодших школярів формується в основному як форма протесту проти нерозуміння

дорослих, а також через незадоволеність своїм статусом в суспільстві, що виявляється й у відповідній поведінці. Разом з тим на розвиток агресивності молодших школярів можуть впливати, зрозуміло, природні особливості його темпераменту. Це може бути збудливість і сила емоцій. Вони сприяють формуванню таких рис вдачі, як запальність, дратівливість, невміння стримувати себе. Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що основну роль у вихованні молодших школярів відіграють саме батьки.

Список використаних джерел

1. Ковалёв, В. В. Семиотика и диагностика психических заболеваний у детей и подростков / В. В. Ковалев. - М., 1985. – 288 с.
2. Минияров, В. М. Психология семейного воспитания / В. М. Минияров. - Воронеж, 2000. - 256с.
3. Федоришин Г.М. Психология становления личности у батьківській сім'ї / Г.М. Федоришин. – Івано-Франківськ: Плай, 2006. – 174 с.
4. Целуйко В.М. Вы и ваши дети / В.М. Целуйко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 544 с.
5. Баумринд, Д. Практическая психология / Д. Баумрид - М., 1995.
6. Голод С. И. Стабильность семьи / С. И. Голод - Л.: Наука, 1984. – 136с.
7. Сафонова Т. Я., Цимбал Е. И. Жестокое обращение с детьми / Т. Я. Сафонова, Е. И. Цимбал. - М., 1993. – 243 с.
8. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Эйдемиллер Э.Г. – СПб. : Союз, 1998. – 498 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ І. М. КАМАНІНА ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ РОДУ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

***Голобородов Костянтин Володимирович**
студент ДЗ «ЛНПУ ім. К.Д.Ушинського», Одеса
goloborodovkostial@gmail.com*

*Науковий керівник –
канд. іст. наук, доцент О.О.Грицюта*

Друга половина XIX ст. позначилася піднесенням розвитку історичної науки в Російській імперії. Це проявилось у створенні багаточисельних наукових осередків, які об'єднували навколо себе різні генерації науковців-істориків. На території України одним з таких центрів був Київ, де в зазначений час діяло кілька наукових історичних товариств. Одним з них було Історичне товариство Нестора-Літописця (далі ІТНЛ). Членами товариства були відомі українські історики, археографи, етнографи, краєзнавці, які займалися дослідженням різних історичних тем і напрямів. Наше дослідження присвячено одному з них – Івану Михайловичу Каманіну.

Іван Михайлович Каманін (1850-1921) – видатний український історик, архівіст, археограф та палеограф. Він належав до старшого покоління Київської історичної школи В. Б. Антоновича. Іван Миколайович створив методичку опису та експертизи документів, заснував українську палеографію та філігранологію, в спектрі своїх досліджень розглядав історію України періоду Середньовіччя та Нового часу. Історик брав участь у роботі декількох наукових товариств, які проводили наукові дослідження з історії, а саме: Історичне товариство Нестора-Літописця, Київського відділу Російського Імператорського Воєнно-історичного товариства, Київського товариства старожитностей та мистецтв та декількох комісій УАН та ін.

Відомий історик народився 11 вересня 1850 року у м. Димер Київського повіту Київської губернії в родині військовослужбовця. Середню освіту здобув у 2-гій Київській школі, після якої в 1868 році вступив до Історико-філологічного факультету Київського університету святого Володимира. З 1870 року за пропозицією В. Антоновича працював в Київському центральному архіві давніх актів, де зміг розвинути свої навички роботи з документами. У 1872 р. отримав ступінь кандидата історичних наук, захистивши наукове дослідження на тему «Очерк истории Тверского княжества». У 1878 р. написав статтю «Київський центральний архів», в якій проаналізував роботу архіву протягом 1852-1878 р. р. У 80-х р. р. вчений займався дослідженнями в галузі архівознавства, археології та історії.

Першими працями вченого з історії України можна вважати статті «К вопросу об имени Галшки Гулевичовны, основательницы братской школы и монастыря», публікації у газеті “Труд” – “Из истории киевских контрактов” (1881) та “Из истории киевской старины” (1882). Протягом 1882-1906 рр. в газеті «Киевская Старина» вчений опублікував 115 робіт. [5]

З 1882 року Іван Михайлович стає дійсним членом Історичного товариства Нестора-Літописця, в роботі якого приймав активну участь до початку Першої Світової війни. Історичне товариство Нестора-Літописця було засноване 24 листопада 1872 року київськими істориками-краєзнавцями. Головною метою товариства зазначалось, як заявляли засновники, згуртування на демократичних принципах кращих наукових сил України для дослідження історії рідного краю. [3]

Протягом роботи в Товаристві І. Каманін декілька років завідував бібліотекою. Також він був учасником археологічної експедиції в Таращанський та Чигиринський уїзди, організованої ІТНЛ. Результати експедиції були представлені на засіданні Товариства у лютому 1901 року. Він зазначив, що землі цих уїздів були заселені з давніх часів, цьому є докази – знайдені предмети кам’яного та бронзового віків. Особлива увага цієї експедиції були приділена до церковних споруд уїздів [2].

Але основним видом діяльності І.М.Каманіна в якості дійсного члена ІТНЛ були дослідження в галузі історії. Результати своїх наукових студій він публікував на сторінках «Чтений Исторического общества Нестора

Летописца», загалом ним було опубліковано 51 роботу [4].

Особливу увагу автор приділяв історії козацтва та історії міського самоврядування за магдебурзьким правом. Іван Каманін видав такі статті, як «О Киевских войтах XIX в.», «Последние годы самоуправления Киева по магдебургскому праву», «Киевляне и Богдан Хмельницкий в их взаимных отношениях», «Новые исторические материалы о Б. Хмельницком», «Мазепа и его «Прекрасная Елена»», та багато іншого. Вивчити ці питання настільки добре допомогло вченому те, що паралельно він продовжує працювати в Центральному Архіві, де має безпосередній доступ до першоджерел [5].

Певна кількість публікацій І. Каманіна присвячена гетьману Богдану Хмельницькому. Саме цій історичній постаті він приділив 6 статей. На нашу думку дуже цікавим дослідженням Каманіна є невелика доповідь, зроблена ним на засіданні ІТНЛ 27 квітня 1897 р. В ній відомий вчений знайомить наукове співтовариство із своєю знахідкою, зробленою ним у Центральному архіві м. Києва про походження Богдана Хмельницького з середовища київських міщан [1].

І. М. Каманін ознайомлює товариство з документами знайденими О. П. Істомінін, а також з актовими книгами «права Майтборотского ратуша Киевского» в Центральному архіві. В документах згадується Богдан Петрович Хмель, який у 1620х рр. був багатим київським міщанином. В описі Київської фортеці 1552 р., також зустрічається Богдан Хмелевич. Також на Подолі біля Братського монастиря існував двір «Хмельницький».

На доказ схожості всіх цих імен з Богданом Хмельницьким автор вказує на той факт, що Богдана доволі часто називали Хмелем. Хмельницький ніколи не згадував про походження своїх предків і користувався лише польським гербом Абданк. Деякі письменники виводили Богдана з шляхти Люблінського воеводства, а інші навіть з молдавських господарів.

Вчений акцентував увагу на гербі Хмельницького. Вважається що Богдан користувався гербом Абданк, але Каманін зауважив, що герб Хмельницького більше схожий на Массальський. Те що Хмельницький дійсно вважав своїм гербом Массальський, доказують польські гербовники.

Посилаючись на дослідження М. О. Максимовича, автор зацентрував увагу на гербі гетьмана в «Реестрі всього війська Запорізького», складеного після Зборівського договору (жовтень 1649 р.). Богдан користувався гербом W з хрестом наверху. Цей герб зустрічається у деяких міщанських сімей міста Львова, але с відмінністю: тут використовують герб Абданк з хрестом. Таким чином, гетьманський герб поєднував два герба: Абданк і Массальський.

На основі знайденого портрету Богдана Хмельницького в Києво-Печерській лаврській бібліотеці, автор доводив, що гетьман не був послідовним у використанні герба. На цьому портреті роль герба виконує запорожець з рушницею на плечі, тобто герб Війська Запорізького[1].

Через вище перераховане вчений доходить висновку, що Богдана

Хмельницького можна зарахувати до того самого роду багатого міщанина Богдана Петровича Хмеля. У зв'язку з цим можна пояснити особливе тяжіння Хмельницького до Києва. Далі у актових книгах Київської ратуші не знайдено відомостей про спадкоємців Хмеля. Вчений висунув теорію про те, що можливо Хмель дбав про Зіновія, а вже після смерті Хмеля в Цецорській битві, Зіновій на честь дяді почав називатися Богданом. Вчений резюмував свою доповідь тим, що така теорія можлива, і має право на існування. Свою теорію автор вважав набагато кращою ніж теорію польських істориків.

Таким чином, з огляду на наукову спадщину Івана Михайловича Каманіна, можна сказати, що він був дійсно видатним вченим, якого, нажаль, сучасна історична наука майже не згадує, хоча його дослідження стоять на одній сходинці з М. О. Максимовичем. За свої 70 років життя історик видав більше 1000 статей та наукових робіт різних періодів історії України, таких як: Середньовічна та Новітня історія України, особливу увагу приділяв козаччині та Богдану Хмельницькому.

Проаналізувавши роботу про шляхетське походження Богдана Хмельницького, можна дійти певних висновків. Всі наведені факти та аргументи вченого заслуговують на увагу, і версія походження гетьмана з київських шляхтичів цілком можлива, особливо якщо брати до уваги геральдику гетьмана. В цілому, нажаль, таких досліджень, окрім І. М. Каманіна, в подальшому ніхто не наважився провести, а сам вчений не зміг повністю доказати своє дослідження, ця версія залишилась тільки теорією.

Список джерел та літератури:

Каманин И. Догадка о происхождении Богдана Хмельницкого из среды киевских мещан / И. Каманин // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – 1898. – Кн. XII. – С. 15–19.

Каманин И. Результаты археологической экскурсии в Таращанский и Чигиринский уезды летом 1901 года. / И. Каманин // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – 1901. – Кн. XV - С.51-66

Колесник М. П. Историчне товариство Нестора-літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні // Український історичний журнал. — 1995. — № 5. — с. 28-36

Ситник О. Український історик Іван Каманін / О. Ситник // Український історик. Журнал історії і українознавства. – 1991. – № 1–2 (108– 109). – С. 115–133.

Якобчук Н.О. Іван Каманін – подвижник української історичної науки (до 160-річчя від дня народження) // Архіви України. — 2010. — № 5. — С. 188-199.

CZY KODEKSY ETYKI ZAWODOWEJ SĄ POTRZEBNE? GŁOS W DYSKUSJI NA TEMAT ZASADNOŚCI FORMUŁOWANIA WSKAZAŃ DEONTOLOGII ZAWODOWEJ

Sylvia Guzdek

*Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
sylvia.guzdek@poczta.fm*

Piotr Guzdek

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
piotrguzdek@interia.pl*

Paweł Guzdek

*Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki w Krakowie
guzdekp@interia.pl*

1. Wprowadzenie

Obecnie dostrzegalne są dwie sprzeczne, a zarazem równoległe do siebie tendencje etyczne: powszechna aprobata relatywizmu oraz próba etycznej regulacji działalności zawodowej człowieka przez formułowanie możliwie szczegółowych wskazań deontologicznych. Względność i kulturowa kontekstowość norm moralnych właściwa dla pierwszej tendencji, w zadziwiający sposób łączy się w realiach społeczeństwa zachodnioeuropejskiego hołdującego neomarksizmowi, z charakterystycznym dla drugiego trendu dążeniem do określenia szczegółowych zasad etycznych praktycznie dla każdej grupy zawodowej. Wielość ogłaszanych kodeksów etyki zawodowej jest pokłosiem wpisania etyczności w kulturę organizacji i uznania jej za przejaw zawodowego profesjonalizmu. Równocześnie zaciera się różnica pomiędzy rozumieniem, czym jest nauka o moralności, a czym etyka i przy braku dostrzeżenia istotnych różnic, jakie występują pomiędzy tymi dwoma przedmiotami nauki, chce się budować wielość kodeksów etycznych. Konieczne jest zatem zdefiniowanie podstawowych pojęć: nauka o moralności, etyka i deontologia, których prawidłowe rozumienie ma pryncypialne znaczenie dla przedmiotu niniejszego studium, a więc dokonania oceny zasadności ogłaszania licznych dziś kodeksów etyki zawodowej.

Nauka o moralności ma charakter deskryptywny i wykorzystuje metody doświadczalno-indukcyjne dla opisu tego, co w danej epoce historycznej lub środowisku uchodziło bądź uchodzi za moralnie dopuszczalne lub niedopuszczalne [1, s. 15]. Etykę natomiast wyróżnia podejście normatywne, którego celem jest wydawanie sądów o tym, co jest dobrem, a co złe. Jej zadanie polega zatem nie tylko na określaniu norm moralnych, ale również ich wyczerpującym uzasadnianiu [1, s. 15]. Tym samym w zakres problematyki etyki filozoficznej wchodzi teoria wartości moralnych, teoria postępowania moralnego, teoria sprawności moralnych oraz teorię percepcji i oceny moralności [2, s. 107-108]. Z kolei deontologia wskazuje na powinnościowy charakter

ludzkiego działania, czyli na powinności moralne, które osoba ludzka odczytuje w swoim sumieniu w oparciu o obiektywny porządek wartości moralnych, w danym aspekcie swojego działania moralnego [3, s. 437]. Powinności moralne nie należy zatem mieszać ze wskazaniami warsztatowymi, zaleceniami efektywnej komunikacji interpersonalnej i *savoir-vivre*, jak często ma to miejsce w kodeksach etycznych.

W podjętej próbie rozwiązania głównego zagadnienia problemowego wychodzimy ze stanowiska głoszącego absolutną wystarczalność norm etyki ogólnej dla regulacji wszelkich przejawów społecznego zaangażowania człowieka, także w wymiarze pracy zawodowej. Z tej perspektywy wykażemy brak merytorycznych przesłanek dla formułowania bardzo szczegółowych zasad postępowania, które mają uchodzić za deontologię zawodową dla przedstawicieli poszczególnych grup zawodowych, począwszy od nauczycieli akademickich, przez piekarzy, a skończywszy na funkcjonariuszach służ mundurowych.

2. Promulgacja kodeksu – etyka podporządkowana prawu

Do udzielania odpowiedzi na tytułowe pytanie posłuży nam analiza formy i sposobu promulgowania oraz wskazania deontologiczne kodeksu etyki zawodowej policjanta. Nie został on ogłoszony przez stowarzyszenie, izbę, towarzystwo bądź inną jeszcze organizację zrzeszającą przedstawicieli środowiska zawodowego policjantów, lecz najwyższego szczeblem przełożonego tej formacji mundurowej, Komendanta Głównego Policji, bezpośrednio podlegającego Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Przygotowując zasady tego kodeksu, autorzy wzięli pod uwagę rozwiązania stosowane w Rezolucji nr 690 Zgromadzenia Parlamentarnej Rady Europy, Zaleceniu Rec. (2001)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskiego Kodeksu Etyki Policyjnej oraz w Kodeksie postępowania funkcjonariuszy porządku prawnego Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych.

„Zasady etyki zawodowej policjanta”, bo tak brzmi oficjalna nazwa tego dokumentu, wprowadzono Zarządzeniem nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 roku. Sam kodeks został ogłoszony w formie załącznika do tego rozporządzenia. Osoba nim zainteresowana znajdzie go na stronie internetowej Komendy Głównej Policji w dziale Biuro Spraw Wewnętrznych, sekcji Zagadnienia prawne, zakładce Etyka w Policji Przepisy krajowe. Oprócz wspomnianego zarządzenia i interesującego nas kodeksu, został opublikowany także komentarz, wyjaśniający cel i uwarunkowania prawne promulgowania zasad etyki zawodowej policjanta. Umieszczenie kodeksu we wskazanym dziale witryny internetowej Komendy Głównej oraz odwołanie się przez jego autorów do konkretnych przepisów prawa krajowego i rezolucji organizacji międzynarodowych, uzasadniających i wskazujących prawne podstawy wprowadzenia deontologii zawodowej dla tej formacji, niepodważalnie wskazują, że w strukturach wewnętrznych policji namysł etyczny nierozzerwalnie łączy się z dziedzicą prawa i przez same prawo jest determinowany.

Omawiane rozporządzenie, którym wprowadzono interesujący nas kodeks, zostało wydane w oparciu o artykuł 7 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, mówiący, iż Komendant Główny Policji określa zasady etyki zawodowej policjantów, po zasięgnięciu opinii związku zawodowego policjantów. Promulgacja kodeksu nie była zatem aktem całkowicie jednostronnym funkcjonariusza najwyższego szczebla, lecz została poprzedzona konsultacjami społecznymi. Wskazać jednak należy, że ustawodawca udzielił jedynie głównemu komendantowi uprawnienia do określenia i promulgowania zasad etyki zawodowej, które staną się obowiązujące dla wszystkich członków tej formacji mundurowej. Związek zawodowy został uznany tylko jako organ konsultacyjny. Należy postawić pytanie, czy ustawodawca może tak daleko ingerować w obszar etyki. Namysł etyczny bowiem zawsze uprzedzał regulacje prawne, miał nad nimi prymat i do tych regulacji prowadził. Przepisy prawa winny odgrywać rolę służebną wobec norm etycznych, a nie odwrotnie. Tymczasem mamy do czynienia z sytuacją, kiedy ustawodawca uzurpuje sobie prawo do determinowania refleksji etycznej, obdarzając funkcjonariusza publicznego prerogatywą do formułowania określonych norm etycznych. Zamieszczenie w akcie prawnym o randze ustawy artykułu wskazującego na konieczność sformułowania deontologii zawodowej, nie jest bez znaczenia dla kwestii obowiązywalności i stosowności kodeksu w praktyce zawodowej. Są to bowiem zasady, do których funkcjonariusz odgórnie jest zobowiązany się dostosować. Tak ściśle złączenie regulacji prawnej i etycznej, a nawet prerogatywa prawa do zobowiązania policjanta konkretnymi zasadami etycznymi nasuwają wątpliwość, czy faktycznie ich urzędowe wprowadzenie przyniesie li tylko moralne konsekwencje w sytuacji ich nieprzestrzegania i czy funkcjonariusz nie będzie ponosił także konsekwencji prawnych. Jeżeli skutki ich niestosowania nie będą miały wyłącznie znaczenia etycznego, lecz pociągną za sobą prawne implikacje, to zasady te nie powinno się błędnie określać mianem deontologii, lecz wprost kwalifikować jako przepisy prawa. Nie oznacza to, że reprezentujemy stanowisko sprzeciwiające się funkcjonowaniu systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej policjantów za naruszenie zasad etyki zawodowej oraz że dowodzimy konieczności rozłączenia etyki od prawa, ale wyrażamy troskę o pewną konsekwencję. Jeżeli bowiem formułujemy zasady etyczne, to konsekwentnie osoby nimi związane winny być z nich rozliczane na gruncie sumienia i moralności. Jeżeli dane unormowania określamy jako regulacje prawne, które domagają się prawnej zewnętrznej egzekucji, to takimi winny pozostać, bez zbędnego etykietowania ich etyką, by uczynić zadość zapotrzebowaniu opinii publicznej na powszechną dziś praktykę ogłaszania kodeksów etyki zawodowej.

3. Deontologia zawodowa a wolność sumienia

Dla porównania należy wskazać na odmiennosc w tym względzie zawodu dziennikarskiego. Dziennikarz, stając się członkiem określonego stowarzyszenia,

przykładowo Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, dobrowolnie przyjmuje uznawane przez nie wskazania deontologiczne, bowiem jego członkostwo w tej organizacji wynika z aprobatywnej akceptacji obowiązującej w niej deontologii zawodowej. Oczywiście, poszczególne redakcje, w których przyjdzie dziennikarzowi pracować, także wskażą mu pewien zbiór zasad, do których powinien się on dostosować. Różnica jednak polega na tym, że bardzo często zasady te mają charakter nie tyle wskazań etycznych, co redakcyjno-edytorskich i często mylnie są uznawane za deontologie, zamiast za wykaz zasad dobrej praktyki warsztatowej. Z tej perspektywy patrząc, należy rozważyć, czy zasady etyki zawodowej policjanta można uznać za deontologię zawodową we właściwym tego słowa znaczeniu, czyli definiowaną jako przestrzeń powinności moralnych, tj. zbiór wymogów etycznych, które osoba w dobrowolnym wyborze przyjmuje swoim sądem „powiniennem”, a więc uznaje go za swoją osobistą powinność wewnętrznie afirmując wartości, do których zasady te się odnoszą. Czy raczej deontologia ta nie stała się odgórnie narzuconym zobowiązaniem etycznym, bezwolnie przyjętym przez każdego funkcjonariusza w akcie zewnętrznej aprobatywności, niekoniecznie afirmowanym wewnętrznie. Zobowiązać osobę ludzką powinnością moralną może jedynie sumienie, ukształtowane w optyce obiektywnych i uniwersalnych wartości, nie zaś jakakolwiek instytucja. Ma to swoje znaczenie, kiedy podejmiemy kwestie konsekwencji wynikających z niedostosowania się do przyjętych rozwiązań etycznych, dobrowolności związania się sformułowanymi normami, afirmacji wartości, będących podstawą zasad kodeksowych oraz uniknięcia tylko czysto formalnego uznania deontologicznych wskazań, którymi – jako odgórnie narzuconymi – funkcjonariusz może nie zechcieć zobowiązać się etycznie w sumieniu, lecz zostaną przez niego potraktowane jak zwykłe przepisy bezpieczeństwa czy higieny pracy.

Należy się zastanowić, czy nie trafniejszym rozwiązaniem byłoby sformułowanie kodeksu etycznego, jeśli w ogóle uznamy konieczność jego opracowania, co jest dalekie od naszego stanowiska, przez związek zawodowy policjantów lub inną organizację, do której funkcjonariusz może dobrowolnie wstąpić, niż jego ogłaszanie przez zwierzchnika, z którym policjant jest związany podległością służbową. Wydaje się korzystniejszym rozwiązaniem, by funkcjonariusz sam, w wolności sumienia, nieprzymuszenie przyjął i zobowiązał się do respektowania danego kodeksu etycznego organizacji, z którą się zrzeczył, niż odgórnie i bezwolnie narzucać mu określone zasady etyczne, wobec których będzie wyrażał jedynie zewnętrzne akty deklaracji ich akceptacji i podporządkowania się, ku zadowoleniu przełożonych. Dobrowolność przyjęcia kodeksu zwiększa szansę na afirmację przez funkcjonariusza wartości, które stoją u podstaw wskazań kodeksowych oraz na ich stosowanie z wewnętrznym przekonaniem, a także stanowi poszanowanie wolności sumienia, co jest jego niezbywalnym prawem.

4. Znamiona ograniczoności i niewystarczalności zasad deontologicznych

Wprowadzenie zasad etyki zawodowej policjanta rozporządzeniem ujawnia jeszcze jedną kuriozalną okoliczność. Jak każdy akt prawny, także i ono jest ograniczone początkową cezurą czasową, od której jest stosowalne. Omawiane rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 stycznia 2004 roku. Nasuwa to znamiona zmienności, czasowości, względnej obowiązywalności sformułowanych zasad kodeksowych i faktycznie rzecz biorąc, stoi w sprzeczności z pierwszą z nich, mówiącą, że zasady te wynikają z ogólnych wartości i norm moralnych, mających przecież w swej istocie charakter ponadczasowości, uniwersalności i trwałości. Choć ta argumentacja wydaje się kuriozalna i niezgodna z intencjami autorów kodeksu, to tak naprawdę ukazują nie płonność naszych przemyśleń, lecz swoistą bezsensowność w ogóle ogłaszania jakichkolwiek deontologii zawodowych. Wychodzimy bowiem z założenia, że bez względu na to, czy dane środowisko zawodowe związało się ustalonym kodeksem etycznym czy nie zdecydowało się na tego typu regulacje praktyki zawodowej, jego członkowie są w pełni odpowiedzialności etycznej zobowiązani do przestrzegania norm etyki ogólnej. Ani sformułowanie deontologii zawodowej nie wnosi niczego nowego w przestrzeń moralnych decyzji osoby, ani jej brak nie zwalnia nikogo z poszanowania uniwersalnych, ogólnoludzkich wartości i stosowania w praktyce zawodowej norm nich z wynikających. Choć trzeba liczyć się także z karkołomnym tokiem rozumienia osób, które przewrotnie usprawiedliwiają etycznie złe decyzje niedorzecznym argumentem, że co wprost nie zostało nazwane i zakazane, to jest dozwolone, w ten sposób tworząc absurdalne pojęcie „luki etycznej” na zwór „luki prawnej”. Tego typu argumentację osoby te stosują zarówno w sytuacji opracowania zasad etyki zawodowej, wykorzystując ich organiczność i niewystarczalność, jak również w przypadku ich braku i bezpośredniego odwołania zainteresowanych do norm etyki ogólnej, tym razem występując przeciwko jej uniwersalności i właściwego dla niej pewnego stopnia ogólności.

Komentarz do kodeksu wskazuje, że wprowadzenie *Zasady etyki zawodowej policjanta* służy wzmocnieniu i uzupełnieniu obowiązków i praw policjanta wynikających z przepisów prawa oraz skonkretyzowaniu jego powinności etycznych. Etyka zawodowa ma więc, według zamysłu autorów kodeksu, regulować te obszary, które nie zostały dookreślone prawnie. I tutaj należy uwypuklić swoistą sprzeczność. Ustawodawca nie jest w stanie uregulować każdej możliwej sytuacji prawnej, w czym tkwi przyczyna istnienia wspomnianych wyżej „luk w prawie”. Z tego powodu autorzy kodeksów odwołują się do zasad etyki zawodowej, która przecież także boryka się identycznym problemem niemożności dookreślenia wszystkich dylematów etycznych. Autorzy naszego kodeksu już w punkcie drugim wskazali na niewystarczalność formułowanej przez nich deontologii zawodowej. To kolejny powód, dla którego twierdzimy, że wprowadzanie kodeksów etyki zawodowej jest bezcelowe.

Trudno bowiem niewystarczalność przepisów prawa przewyższać podobną niewystarczalnością zasad deontologicznych. Stajemy na stanowisku, że każde środowisko, także w omawianym przypadku, podejmujące próbę rozwiązania problemu niedostateczności norm prawnych, winno w ogłaszanych deklaracjach etycznych wprost odwołać się do norm etyki ogólnej i nie silić się na opracowanie kodeksów, które w swej istocie będąc pewnym wyliczeniem, nie obronią się przed zarzutem niekompletności. Tylko uniwersalność norm etyki ogólnej jest w stanie zaradzić niedostateczności przepisów prawa. Autorzy kodeksów zazwyczaj próbują ukryć ich karkołomność, lakonicznie wskazując, że w sytuacjach nieujętych kodeksem obowiązują członka danej grupy zawodowej normy etyki ogólnej. Taki zabieg jeszcze dobitniej potwierdza nasze powyższe spostrzeżenie o bezsensowności formułowania jakichkolwiek deontologii. Jest rzeczą kuriozalną bowiem tworzenie sztucznych pomostów w postaci etyki zawodowej między przepisami prawa a etyką ogólną, zamiast bezpośrednio odwołać zainteresowanych do ogólnych norm moralnych i uniwersalnych wartości.

W przypadku *Zasad etyki zawodowej policjanta*, autorzy kodeksu w nieumiejętny sposób próbowali rozwiązać kwestie niewystarczalności zasad deontologicznych. Pierwsza z nich stwierdza, że podawane zasady wynikają z ogólnych wartości i norm moralnych. Może się więc wydawać, że normy etyki ogólnej będą regulować sytuacje, które nie zostały dookreślone. Już w punkcie drugim autorzy zastrzegli jednak, że w przypadkach nieuregulowanych przepisami prawa i ogłaszanymi wskazaniem deontologicznymi policjant „powinien kierować się zasadami współzycia społecznego i postępować tak, aby jego działania mogły być przykładem praworządności i prowadziły do pogłębienia społecznego zaufania do Policji.” Autorzy nie odwołują więc funkcjonariusza do trwałych, niezmiennych i uniwersalnych norm etyki ogólnej, lecz bliżej niezdefiniowanych, niesprecyzowanych, wielorako rozumianych pojęć praworządności, zasad współzycia społecznego i zaufania. Tym samym niewystarczalność przepisów prawa dopełniono niedookreśleniem zasad etyki zawodowej, a z kolei ich ograniczoność wsparto niesprecyzowanymi pojęciami, których płynność i zrozumienie uwarunkowane są kulturowo.

5. Wnioski końcowe

Konkludując powyższe rozważania, podkreślamy, że uniwersalność norm etyki ogólnej jest absolutnie wystarczająca do sformułowania rzetelnej oceny etycznej każdej sytuacji zawodowej. W oparciu o przytoczoną wyżej argumentację, nie znajdujemy uzasadnienia dla licznie dziś spotykanych projektów opracowywania kodeksów etyki zawodowej dla poszczególnych grup zawodowych, oferujących ich członkom niekompletność i niewystarczalność wskazań deontologicznych. Korzystniejszym rozwiązaniem byłoby przypomnienie norm etyki ogólnej, obowiązującej wszystkich i każdego z osobą, tak w działaniu indywidualnym, jak i kolektywnym, prywatnym i zawodowym.

Większy nacisk należy także położyć na zaniedbaną dziś powinność formacji sumienia i wychowania moralnego, których celem jest afirmacja wartości moralnych i przyjęcie ukonstytuowanego przez nie obiektywnego porządku norm moralnych. Istotne tu będzie kształtowanie sprawności moralnych (arteologia), które wiążą się z pojęciem cnoty [2, s. 107]. Wychowanie do cnót moralnych, jak sprawiedliwości, umiarkowania czy prawdomówności, jest adekwatną propozycją formacji etycznej, która niewątpliwie jest zgoła bardziej adekwatnym rozwiązaniem niż określanie coraz to szczegółowszych list zasad kodeksowych. Cnoty bowiem „są takimi usprawnieniami poszczególnych władz [osoby – przypis red.], że ich funkcjonowanie będzie optymalnie przyporządkowane słusznemu, obiektywnemu dobru rozpoznanemu przez rozum” [4, s. 543]. W ogłaszaniu licznych kodeksów etycznych ujawnia się niebezpieczna tendencja do zastępowania formacji sumienia i jej roli poprawnego odczytywania norm moralnych oraz ukierunkowywania na ich podstawie działań człowieka, wielością szczegółowych zasad, które bardzo często z etyką mają niewiele wspólnego i dalece przekraczają pojęcie deontologii, w istocie wskazujące wyłącznie na powinności moralne. Tym samym osoba zdaje się uchylać od własnej odpowiedzialności za podjęte decyzje i formację sumienia, zasłaniając wskazaniem danego kodeksu etyki zawodowej.

Bibliografia:

- [1] K. Wojtyła, *Elementarz etyczny*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.
- [2] A. Stępień, *Wstęp do filozofii*, wyd. V, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2007.
- [3] M. Drożdż, *Osoba i media. Personalistyczny paradygmat etyki mediów*, Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów 2005.
- [4] P. Jaroszyński, *Etyka – dramat życia moralnego*, w: *Wprowadzenie do filozofii*, M. A. Krąpiec i in., Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 515-586.

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ГЕОРГА ВІЛЬГЕЛЬМА ФРІДРІХА ГЕГЕЛЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ЕТИЧНОМУ ВИМІРІ

Гузенко Надія Олександрівна
студентка НПУ імені М. П. Драгоманова
nadiya_guzenko@ukr.net

Науковий керівник –
ст.викл., к.філос.н. Скрипнікова С.В.

Актуальність дослідження особливостей правової думки в філософсько-етичному вимірі викликана різними чинниками, зокрема такими, як необхідність розуміння природи та сутності права з огляду

на філософську інтерпретацію, функціонування законодавчої системи в суспільстві (так як поняття «закон» походить від дефініції «право») та пов'язану з цим чітко сформовану систему цінностей; усталену традицію.

Етичний вимір поняття «право» є призмою, поглядом крізь аксіологічні (ціннісні) категорії, які є складовою світогляду людини.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель – представник німецької класичної філософії Нового часу, фундатор концепції абсолютного ідеалізму. Ця концепція полягає у виокремленні поняття «дух» та класифікація його на об'єктивний, суб'єктивний і абсолютний. Об'єктивний дух символізує складові світогляду, які в загальних рисах формують певні уявлення, цінності; суб'єктивний – це конкретно людина і її життя, враження і т.д.; абсолютним духом є Бог.

Ідейні основи цієї концепції Гегель виклав у своїй праці «Феноменологія духу» (1807).

Ще однією відомою працею філософа є його «Основи філософії права» 1821 року. Ця праця розкриває його суспільно-політичні погляди (з точки зору філософського правознавства), а також вчення про державу і право. Він включає вчення про право в категорію «об'єктивний дух», поряд з поняттями моральність і моральність. У розуміння Гегеля дефініція «право» відноситься в цій класифікації до духу з підкресленим епітетом «об'єктивний», так як право є незалежним (звідси – «ідея права – свобода»), регулюючим засобом державного, суспільного життя, а також специфіку діяльності кожної окремої людини, її стосунків з іншими.

Дисципліна, яку Гегель визначає як «філософське правознавство», досліджує фундаментальну ідею права, дає чітке уявлення про, власне, поняття права та окреслює здійснення права в процесі законодавчого регулювання норм і правил в суспільстві.

Філософ підкреслює такі основні характеристики в термінологічній класифікації поняття права:

- 1) право – це свобода (ідея права – це свобода);
- 2) право – це форма свободи (специфічне право);
- 3) право як закон (позитивне право).

Третій пункт – закон – є формою виразу права, в тому сенсі, що закон походить від права, значить, за своєю сутністю є таким самим, як і право. Це судження дозволяє зробити висновок, що право є всезагальним, порівняно із законом, тоді як закон – це більш конкретизоване поняття; закон формує законодавчу систему, метою якої є регулювання правових норм в сфері суспільно-політичного життя.

Право як «форма свободи», тобто, специфічне право – це певні конкретизовані галузі, системи права, які існують в світі. Наприклад, західна система права - цивільне право – спирається на нормативно-правовий акт, державний закон, який називається Конституцією, що має вищу юридичну силу і регулює основи політичної, правової та економічної систем держави.

Специфіка цієї правової системи полягає в тому, що вона повністю

є світською за своїм характером, порівняно із мусульманським правом (фікхом) та шаріатом (законодавчою системою), що є повною протилежністю цивільному праву, так як джерелом мусульманського права є Священне Писання – Коран і Сунна – приклад життя Пророка Мухаммада. Мусульманське право є релігійним за походженням, на що прямо вказують джерела мусульманського права, але, в той же час, більшість мусульманських вчених-правознавців переконані в тому, що для кожного історичного періоду розвитку людства є свої специфічно характерні риси/особливості, які необхідно враховувати при винесенні правових рішень (фатв). Таких поглядів притримувались реформатори мусульманського права кінця 19 – початку 20 століття – Мухаммад Абду і Рашид Ріда. Мухаммад Абду був ідейним лідером реформаторства в області мусульманського права, сутність його поглядів полягала в наступному: Бог створив людину, але наділив її розумом (аль-акл), і в ході її життєдіяльності вона так чи інакше набуває певного досвіду, звідки в людини виникає здатність до розрізнення (аль-фуркан) з огляду на свої власні уявлення та судження. А метою шаріату є благо (маслаха) заради людського життя, тому і у винесенні правових рішень (фатв) потрібно враховувати особливості періоду, в якому живе людина; конкретні аспекти проблемного питання та пошуки відповіді з опорою не тільки на джерела мусульманського права – Коран і Сунну, а й на власний розум (аль-акл), що є логічно співвідносним і належним.

Ще одним прикладом, який слід виокремити та приділити йому увагу, є церковне (канонічне) право. З одного боку, канонічне право є богословською дисципліною (каноністика), яка досліджує особливості норм/правил, діючих в області еkleзіологічних і світських взаємостосунків всередині держави і послуговується сукупністю етичних категорій та суспільних цінностей, як-от: справедливість, порядок, любов, моральність, правдивість, вірність, надійність, віра.

З іншого боку, канонічне право можна назвати церковним законодавством, яке регулює особливості еkleзіологічних і світських стосунків на державному і суспільному рівнях з огляду на систему моральних цінностей віруючої людини. Специфіка цієї правової системи полягає в її теологічному характері.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель у своїй праці наголошує на етичному аспекті значення права для суспільства, виокремлюючи основні етапи розвитку права:

- 1) абстрактне право;
- 2) мораль;
- 3) моральність.

Абстрактне право є рушійною силою в трансформації поняття права в напрямі від абстрактного до конкретного.

«Мораль – це форма суспільної свідомості, універсальний регулятор людської поведінки. Мораль є свідченням певного рівня розвитку, духовної

зрілості людини, характеру її відносин з іншими людьми і світом». [Тофтл М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с., с. 241].

Моральність виражається утвердженням права в суб'єкті, де мають місце такі поняття, як намір, правило, благо, добро, совість (що складають систему ціннісних орієнтирів в світогляді людини).

Гегель розкриває етичну сторону права у співвідношенні понять «мораль» і «воля» як фундаментальних складових. Мораль з огляду на правознавчий аналіз буде визначатись одним із аспектів об'єктивного застосування (здійснення) права, так як мораль є вказівкою на належну поведінку людини, її вчинків, стосунків з іншими, з чого потім є похідними різні сфери суспільного життя та пов'язане з цим загальне становище речей.

Мораль і воля становлять основу здійснення права, регулювання правових норм і правил на державному і суспільному рівнях та об'єктивному (достовірному) його застосуванні.

Як зазначає Гегель, для того, щоб бути моральним, кожен вчинок людини повинен співпадати із наміром, тому і наміри мають відповідати аксіологічній складовій світогляду людини, яка б відповідала системі ціннісних орієнтирів моральної людини.

Підводячи підсумки, можна прийти до висновку, що право є необхідним аспектом в житті людини, суспільства, держави, перш за все задля регулювання правових норм/правил законодавчою системою, захисту життя людини, її інтересів. Але це є суто правознавчою стороною розкриття сутності права.

З точки зору етичного аналізу право спирається на мораль як систему ціннісних орієнтирів людини, що в подальшому і формує її світогляд, поведінку, стосунки з іншими, і все це є складовою суспільних відносин.

Тому і доцільним буде розглядати право в різних вимірах – як дисципліну під назвою «філософське правознавство», надалі вже й розкривати сутність цього терміну в етичному вимірі, не забуваючи при цьому підкреслювати його, перш за все, юридичне (законодавче) значення.

Список використаної літератури:

Дж. Ауда: Цілі шариату (Макасід аш-шаріа) Посібник для початківців / Пер. з російської О. В. Тимчишин. – К.: Ансар Фаундшейн, 2017. – 246 с.

Історія філософії. Словник / за заг. Ред. д. ф. н., проф. В. І. Ярошовця. – 2-ге вид., перероб. – К.: Знання України, 2012. – 1087 с.

Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх: Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2000. – с. 336. – Парал. тит. арк. нім.

Тофтл М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.

Церковне (канонічне) право [Текст]: Підручник. / В. І. Лубський, Є. А. Харьковченко, М. В. Лубська, Т. Г. Горбаченко. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 640 с.

ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ У ВЧЕННІ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI

Данилюк Іван Васильович

*аспірант Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
IvanDanyluk@gmail.com*

Глобалізація принесла багато змін у сучасне суспільство: трансформувалися міжособистісні відносини; змінилися функції державних структур; змінилась і система міжнародних відносин [2, с.60].

Нові глобальні тенденції об'єктивно вимагають філософського трактування та етичних орієнтирів. Важливим філософським та політичним внеском у ціннісний та моральний аспект глобалізації є напрацювання Папи Бенедикта XVI¹, а саме його енцикліки «*Caritas in Veritate*» [1].

У енцикліці «*Caritas in Veritate*» він твердить, що «глобалізація потребує влади» [1, п.57].

Папа Бенедикта XVI розуміє глобалізацію, як взаємозалежність: «Основною новизною виявився вибух взаємної планетарної залежності, відомої вже повсюдно як глобалізація» [1, п.33]. Процес глобалізації, що розпочався з «економічно розвинених країн, силою своєї природи спричинив втягування всіх економік» [1, п.33]. Глобалізація, на думку Бенедикта XVI, «стала головним двигуном виходу з відсталості всіх регіонів і сам по собі представляє велику можливість. Проте, без керівництва любові у правді цей планетарний імпульс може спричинити виникнення ризику невідомої досі шкоди і нових поділів у людській сім'ї» [1, п.33]. Водночас головним ризиком глобалізації наших часів, Бенедикта XVI, бачить полягає у тому, що «фактичній взаємній залежності між людьми і народами не відповідає етична взаємодія сумління та інтелектів, наслідком якої міг би бути правдиво людський розвиток» [1, п.9].

Папа виступає проти «заперечення» чи «абсолютизації» глобалізації. Бенедикта XVI наголошує: «глобалізація апріорі не є ані доброю, ані поганою. Вона буде такою, якою зроблять її люди» [1, п.42]. І закликає бути протагоністами глобалізації: «ми маємо бути не її жертвами, а головними діячами, поводячись розумно, керовані любов'ю та правдою. Сліпий протест її означав би помилкову та упереджену позицію, ігнорування процесу, що містить також позитивні аспекти, що ніс би також ризик втрати великої можливості скористатися багатьма запропонованими нею можливостями

¹ Бенедикт XVI (Joseph Aloisius Ratzinger) заслужений Папа католицької церкви, він був 265-м Папою католицької Церкви і єпископ Рима та 7-м правителем міста-держави Ватикан від 19 квітня 2005 року по 28 лютого 2013 року [2, с.62].

розвитку. Процеси глобалізації, які належно розуміють і спрямовують, дають можливість великого перерозподілу багатств у планетарному вимірі, чого не було ніколи раніше; якщо, натомість, їх будуть погано спрямовувати, вони можуть долучитися до зростання бідності та нерівності, а також охопити кризою весь світ» [1, п.42].

Незважаючи на те, що «іноді глобалізацію розглядають із позицій фаталізму, начебто ці процеси були результатом дій анонімних безособових сил, а також структур, незалежних від людської волі» [1, п.42], «Глобалізацію – на думку Бенедикта XVI – потрібно розуміти як суспільно-економічний процес, але це не єдиний її вимір. У глибині дедалі виразніше видимого процесу людство стає дедалі більше взаємопов'язаним» [1, п.42]. Глобалізація «складається з осіб і народів, для яких цей процес має бути корисним і принести розвиток завдяки прийняттю ними індивідуальної та колективної відповідальності. Руйнування кордонів є не тільки матеріальним фактом: це також культурна подія за своїми причинами та наслідками. Якщо глобалізацію розглядають із детерміністської точки зору, критерії для її оцінки і спрямування є втраченими» [1, п.42]. Глобалізація «є людською реальністю і продуктом багатьох різних культурних тенденцій, які слід детально розрізняти. Правда глобалізації як процесу і її фундаментальний етичний критерій походять із єдності людської сім'ї та її розвитку до того, що є благом» [1, п.42].

Говорячи про перехідні процеси в глобалізації Папа наголошує на труднощах та небезпеках: «Перехід, притаманний процесові глобалізації, становить великі труднощі та небезпеки, які можна здолати, лише якщо ми усвідомимо собі основний антропологічний і етичний дух, який із глибини скеровує глобалізацію у бік солідарної гуманізації. На жаль, над цим духом часто домінують або його придушують етичні та культурні міркування індивідуалістичного та утилітарного характеру» [1, п.42].

Перехідні глобалізаційні процеси модифікували політичну владу держав: «У наш час держава мусить рахуватися з обмеженнями, які її суверенітету накинув новий міжнародний економічно-комерційний і фінансовий контекст, що, крім іншого, характеризується і зростаючою маневреністю фінансових, а також матеріальних і нематеріальних виробничих засобів» [1, п.24]. Папа закликає до переоцінки їхньої ролі держави та влади.

«Глобалізація, без сумніву, потребує влади, оскільки піднімає проблеми досягнення спільного глобального блага. Проте, така влада має бути організованою в дусі субсидіарності та диференціювання компетенцій, щоб вона не порушувала свободи і конкретно довела свою ефективність» [1, п.57]. «Субсидіарність є передовсім допомогою людині через автономію опосередкованих груп та об'єднань. Допомога такого виду стає доречною, коли особа чи суспільні суб'єкти не здатні дати собі раду самостійно. Вона завжди передбачає емансипуючу доцільність, оскільки сприяє свободі та участі у процесі перейняття відповідальності.

Субсидіарність поважає гідність особи, в якій вона вбачає суб'єкта, завжди готового дати щось іншим. Визнаючи у взаємності внутрішню конституцію людини, субсидіарність є найефективнішим засобом захисту від будь-якої форми патерналістичної соціальної системи. Вона може бути і проявом диференційованої артикуляції планів, а отже багатоманітності суб'єктів, і їхньої координації» [1, п.57]. Субсидіарність – це «принцип, що найкраще підходить для керування глобалізацією і спрямування її на справжній людський розвиток. Щоб не створити небезпечної універсальної влади монархічного типу, керування глобалізацією повинне характеризуватися субсидіарністю, репрезентованою на багатьох рівнях і в різних площинах, які взаємно співпрацюють» [1, п.57].

В контексті розвитку світової взаємозалежності, Папа висуває ідею створення нового світового авторитету: «Діяльність такого авторитету повинна регулюватися правовими нормами, які базуються на принципах субсидіарності та солідарності, бути спрямованою на забезпечення спільного блага, бути заангажованою у справу справжнього інтегрального людського розвитку, бути інспірованою цінностями любові у правді. Крім того, такий авторитет повинен бути визнаний усіма, володіти ефективною владою, щоб гарантувати кожному безпеку, справедливість і поважання його прав. Зрозуміло, що він повинен володіти такими повноваженнями, які б змусили усі сторони підпорядковуватися його рішенням, а також забезпечили б йому впливові позиції на різних міжнародних форумах. Якщо цього не відбудеться, то міжнародне право, попри відчутний поступ на різних напрямках, наражалося б на ризик, що умовою його дотримання буде рівновага сил між найсильнішими. Інтегральний розвиток народів і міжнародна співпраця вимагають, щоб було встановлено вищий ступінь міжнародного порядку субсидіарного характеру для управління процесами глобалізації і щоб нарешті було запроваджено відповідний суспільний порядок, узгоджений із моральним порядком, а також встановлено зв'язок між моральною і соціальною сферою, між політикою та економічною і громадською сферою» [1, п.67].

Таким чином, Бенедикт XVI виступав проти фаталістичного бачення глобалізації, проти перебільшення чи заперечення глобалізації. На думку Папи глобалізація по своїй суті є ні негативним ні позитивним явищем, а її сутність залежить від вчинків людей. Тому Папа закликає бути протагоністами глобалізації, а не жертвами глобалізації.

Папа Бенедикт XVI висуває ідею управління глобалізацією. На думку Понтифіка керівництво глобалізацією має здійснюватись на основі принципу субсидіарності, який сприятиме розвитку людської особистості та не допустить створити небезпечної влади монархічного типу.

Отже, напрацювання Бенедикта XVI є цінними рекомендаціями для дій та планування в умовах глобалізації, як для простої людини так і для керівництв держав.

Список використаних джерел:

Benedetto XVI. Caritas in Veritate. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2009.

Нова парадигма для суспільства глобальної епохи: субсидарна перспектива Бенедикта XVI // Видавництво Грані. – 2017. – Том 20. №8. – С.58-62.

HENRICUS ARNODLI I KARTUZJA W BAZYLEI

Jaworowski Wiktor,

doktorant na Uniwersytecie Jagiellońskim

wudoer@gmail.com

Promotor – dr hab. Anna Wasyl

Historia kartuzji w Bazylei rozpoczyna się w roku 1401, kiedy to bogaty bazylejski przełożony cechów i członek Rady Miejskiej Jakob Zibol [cf. 9, s.39-53] zakupił dawny dwór biskupi położony w tzw. Małej Bazylei. Podczas swojej podróży poselskiej do Norymbergi poznał on tamtejszych kartuzów i zdecydował się zaprosić ich również do swojego miasta. Z jego planami zgadzali się także margrabia Rudolf von Rötteln i Winandus z Dortmundu, przeor kartuzji strasburskiej, którzy już w 1400 zdecydowali o ufundowaniu nowego domu w Bazylei [16, s.195]. Teren pod budowę klasztoru znajdował się nieco na uboczu, ale jednak w obrębie murów miasta [cf. 9, s.11-38]. Został zakupiony wraz z zabudowaniami, znajdującą się obok kapicą św. Małgorzaty i winnicą za wysoką sumę 600 złotych guldenów. Po niewielkich problemach z istniejącymi już w Bazylei instytucjami kościelnymi [cf. 12, s.9-12] do Dworu biskupa przybył nowy przeor – Winandus, wraz z dwoma mnichami i jednym konwersem. W roku 1407 klasztor został inkorporowany do Zakonu Kartuzów. Początki jednak były trudne – dopiero w 1416 roku poświęcono trzy cele i kościół. Jakob Zibol zaś do końca swego życia wspierał nowo powstały klasztor finansowo. Gdy spoczął na kartuskim cmentarzu, jego miejsce, jako benefaktora klasztoru, zajął najstarszy syn Burkhart. Obok innych bogatych patrycjuszowskich rodzin [11, s.60], również niższe warstwy, stosownie do możliwości, wspierały rozwój nowej fundacji [cf. 15, s.22]. Swoją pierwszy rozkwit przeżyła kartuzja Doliny św. Małgorzaty podczas soboru bazylejskiego, który został otwarty przez papieża Eugeniusza IV dnia 23 lipca 1431 [cf. 13, s.173-204]. Głównymi celami była walka z husytyzmem – przewodniczący soboru, kardynał Cesarini musiał przekazać swoje obowiązki zastępcy – Janowi z Ragusy, ponieważ sam był właśnie na wyprawie wojennej przeciw husytom. Ponadto ojcowie soborowi zastanawiali się na reformą Kościoła i doprowadzeniem do pokoju między władcami chrześcijańskimi. Sobór na jakiś czas przeniesiony został do Bolonii, ponieważ prowadzono rozmowy dotyczące zjednoczenia z Grekami.

Trwał wśród wielu zawirowań aż do roku 1449, kiedy to został ostatecznie rozwiązany przez papieża Feliksa V. Sobór ten wywarł również znaczący wpływ na bazylejski klasztor kartuzów. Jego uczestnicy „cenili sobie spokój kartuzji, obdarowywali też klasztor bogato. Kardynał Giuliano Cesarini i inni dostojnicy kościelni darami pieniężnymi przyczynili się do rozbudowy kartuzji i jej artystycznego wyposażenia. Do tego doszła bogata darowizna Izabeli Portugalskiej, księżnej Burgundii. W latach tych przeor Albert Bur z Utrechtu, doktor medycyny, troszczył się również o rozbudowę lichej dotąd biblioteki. Za przeoratu Adolfa z Kolonii (1432-49) kartuzja bazylejska skupowała zewsząd kodeksy, wiele z nich zostało również podarowanych przez uczestników soboru albo przekazanych przez nich testamentem bibliotece klasztornej” [16, s.196]. Księgozbiór tej kartuzji wyróżniał się na tle innych domów. Stało się tak również dzięki donacjom Jana von Heynlin, który do kartuzji wstąpił w roku 1487. Był to znany humanista, założył pierwszą drukarnię w Paryżu, a przez to i pierwszą we Francji. Był rektorem Sorbony, brał również udział w zakładaniu uniwersytetu w Tybindze. Należy on do szerokiego grona osób wysoce wykształconych, które wstąpiły do bazylejskiej kartuzji. Do nich należałoby także zaliczyć Jakoba Loubera, późniejszego przeora w latach 1480 – 1500. Był on przyjacielem Jana Amerbacha, protoplasty uczonego bazylejskiego rodu, a także Jana Reuchlina zwanego *Praeceptor Germaniae* [cf. 18, s.83]. Przeor Jakob Louber został opisany przez innego kartuzja z bazylejskiego domu – Georga Carpentariusza, który napisał kontynuację kroniki Domu vallis beatae Margarethae (pierwszą część, obejmującą lata 1401 – 1480 napisał Heinrich Arnoldi, o czym będziemy mówić w dalszej części).

W kronice tej możemy przeczytać o zasługach Loubera dla kartuskiej biblioteki:

Igitur bibliotheca, quae ante eundem pastorem quasi pene nulla erat, quantum sub eo libris ac codicibus pro omnium artium ac scientiarum facultate referta fuerit, unusquisque facile conijcere poterit, si titulos exteriores, id est eos, qui in frontispiscio singulorum, ipsius eiusdem propria manu conscriptos aspexerit. Singuli quippe codices bibliothecae nostae singulas in se continent notulas, diligenter, a quo quisque provenerit exaratas. Igitur ultra mille ducentorum voluminum extendit se numerus, sub eodem patre caeteris codicibus veteribus adjectus, quorum tamen maximam partem dominus Joannes de Lapide sacrae paginae doctor ordinem ingressus secum apportavit. Denique tantus excrevit codicum veterum et novorum acerbus, ut opus fuerit binas construi bibliothecas [...] [14, s.328]

Tenże Jakob Louber stworzył również pierwszy katalog kartuskiej biblioteki [2, s.91]. Ów kartuz jest dla nas ważny także z tego powodu, że spisał wszystkie dzieła Arnoldiego i napisał krótką notatkę o nim samym.

Innym wykształconym synem Bazylei, który został kartuzem był Ludwig Moser[4, s.11-14] . Wspominamy go również dlatego, że to właśnie on przepisał w starannym gotyckim kroju *Vita S. Brunonis* z autografu Arnoldiego. Moser urodził się w roku 1442, był pisarzem miejskim w Rheinfelden. 24 lipca 1474 wstąpił do bazylejskiej kartuzji. Napisał kilka dzieł o tematyce teologicznej, zaś wiele jego tłumaczeń wydanych zostało przez wspomnianego wcześniej Amerbacha.

Warto jeszcze na koniec zwrócić uwagę na Hieronima Zschekkenbürlina. „Pochodził z bogatej rodziny kupców bazylejskich, która prawdopodobnie przybyła z Lombardii. [...] Hieronim dorastał w Bazylei. Jego nauczycielem domowym był Jan Reuchlin. Studiował później w Paryżu i Orleanie, a w 1482 został licencjuszem obojga praw. W Zielone Świątki 1487 wstąpił jako mnich do kartuzji porzucając sprawy świeckie i przepych, którym się dotąd otaczał. Świątecznie przyodziany, odprowadzany przez licznych przyjaciół przeszedł bogaty syn kupiecki mostem przez ten do <Małej Bazylei>, wkroczył do kartuzji, u której progu pozostawił całe swe wystawne życie i prowadził odtąd proste życie kartuza” [16, s.197] .

Kartuski klasztor, z chwilą zamknięcia obrad soboru podupadł finansowo. Utrzymywał się zaś dzięki datkom takich osób jak wspomniany Zschekkenbürlin, który z chwilą wstąpienia do kartuzji ofiarował na rzecz klasztoru 3000 złotych guldenów, a także wszystkie pieniądze, jakie należały mu się od rodziny. Oprócz pieniędzy włączył on również do kartuskiego księgozbioru swoją własną bibliotekę. Zschekkenbürlin, co warto również zaznaczyć, był jedenastym i zarazem ostatnim przeorem *domus vallis beatae Margarethae*.

Na przełomie XV i XVI wieku bazylejska kartuzja stała się otwartym ośrodkiem intelektualnym, który przygotowywał szeroką drogę dla humanizmu w Bazylei. Jej przeor w tych czasach – Jakob Louber w sposób znaczący się do tego przyczynił. Do czasu swojego wstąpienia do zakonu kartuzów był on rektorem uniwersytetu w Bazylei [10, s.12]. Za czasów jego przeoratu szczególnie intensywnie korzystano ze zbiorów zakonnej biblioteki, która była największym księgozbiorem miasta. Do jej użytkowników należeli poza kartuzami niektórzy profesorowie bazylejskiego uniwersytetu, duchowni, zakonnicy z innych klasztorów, czasem kupcy, a także wydawcy i drukarze. Korzystając z jej zasobów Sebastian Brant wraz z wspomnianym Heynlinem wydał w roku 1492 u Amerbacha dzieła zebrane św. Ambrożego, komentarz do psalmów autorstwa Kasjodora, zaś w roku 1496 łacińskie wydanie dzieł Petrarki [cf. 17].

Zasadne więc wydaje się określenie bazylejskiej kartuzji jako „duchowego punktu zapalnego obszaru położonego w górnym biegu rzeki Ren” [2, s.82]. Bujnemu rozwojowi kartuzji kres położyła reformacja. Miasto przejęło nową naukę w roku 1529. Wilhelmi opisuje cały proces dość eufemicznie: reformacja „przebiegała tutaj stosunkowo łagodnie, również w odniesieniu do kasaty klasztorów. Mnisi nie byli wypędzani, a żaden klasztor nie został zniszczony. Do kartuzji przybyli wysłannicy Rady Miejskiej, by z mnichami ustalić ich dalsze losy. Klasztor otrzymał przejściowo świeckiego zarządcę. Mnisi mogli, a

nawet powinni, pozostać w klasztorze. Zostali wystarczająco zaopatrzeni. Poza obejściem klasztornym nie mogli nosić swoich białych habitów. Spór powstał na temat uczestnictwa w nabożeństwach. Rada Miejska próbowała zmusić mnichów do uczestniczenia w protestanckich kazaniach, głoszonych w położonym blisko klasztoru kościele św. Teodora” [16, s.199] Zgoła inaczej brzmi relacja, którą przytacza Martin. Warto zacytować ją w całości: „[...] po tym jak przeor Hieronim Zschekkenbürlin, bojąc się aresztowania, uciekł do Fryburga, wspólnota odważnie trwała pod przewodnictwem wikarego – Nicholasa Müllera. Tylko jeden ojciec i jeden brat świecki dopomagali Radzie Miejskiej w jej zamiarach opróżnienia klasztoru – zamiar ten powiódł się w przypadku większości pozostałych bazylejskich zgromadzeń. Mimo zamieszek ikonoklastycznych, mimo aresztu domowego, poddawani wszelkiego rodzaju kpinom i złośliwościom, mimo konfiskaty majątku wspólnota kartuzów wytrzymała aż do roku 1464, gdy umarł ostatni z zakonników. Mnich apostata, który z ramienia Rady Miejskiej pełnił urząd prokuratora, będąc jednak nadal na utrzymaniu kartuzów, dbał o porządek wraz ze swą czternastoletnią żoną, mieszkając w dawnym domu przeora. Człowiek ten wychodził sam z siebie, wyszydając swoich byłych współbraci. Drwił z nich wskazując na uciechy protestanckiego małżeństwa w formie nagich piersi jego żony. Gdy zakonnicy poszli do Rady Miejskiej na skargę, kazano im się zamknąć, ponieważ wszyscy wiedzieli, że każdy zakonnik skrycie pragnął właśnie tego, co ofiarował im prokurator. Burleska ta trwała do momentu, gdy prokurator i jego przyjaciel – *Leutpriester*, z sąsiadującej parafii pokłócili się o względy biednej dziewczyny. Ona zaś zmęczona tym wszystkim uderzyła męża pięknym kluczy i podbiła mu w ten sposób oko. Dla kartuzów był to dowód na prawdziwe uciechy protestanckiego małżeństwa, zaś upokorzona Rada Miejska nakazała zakończenie farsy mającej miejsce w celi byłego przeora” [8, s.49]. Relacja ta pochodzi najprawdopodobniej od jednego z członków bazylejskiej kartuzji – samego wikarego Nicholasa Müllera. Spisana została w języku niemieckim, znajduje się zaś w trzeciej części kroniki klasztoru domus vallis beatae Margarethae. Vischer, który opracował i wydał wszystkie trzy kroniki, przytacza szereg argumentów świadczących o wiarygodności tego tekstu [2, s.430] Sama kronika prowadzona jest od 8 lutego 1529 do czasu ugody, która została zawarta między Radą Miejską a kartuzami 16 lipca 1532. W jej myśl zakonnicy mogli pozostać w Bazylei, mogli nosić swoje białe szaty na terenie klasztoru, mieli jednak zakaz przyjmowania nowicjuszy [1, s.291]. Do kartuzji powrócił również przeor Zschekkenbürlin. Zmarł on jako jedenasty i ostatni przeor w roku 1536. Jego zastępcy nie pozwolono już wybrać. Stopniowo wymierali także starsi zakonnicy, ostatni kartuz – Tomasz Kress zmarł w roku 1564. Wraz z upływem lat „następował stopniowy rozpad budynków klasztornych, szczególnie cele (eremy) zawałyły się jedna po drugiej. W roku 1669 Rada Miejska urządziła w zabudowaniach dawnej kartuzji sierociniec i więzienie. Sierociniec istnieje do dzisiaj” [16, s.199].

Wspomnieliśmy już wcześniej, że do naszych czasów przetrwała również biblioteka bazylejskiej kartuzji. Została ona niemal w całości wcielona w roku

1590 do biblioteki uniwersyteckiej. Znajdowało się w niej około 2400 tomów.

Konkludując możemy powiedzieć, że bazylejska kartuzja, położona w mieście, będąc pod wpływem różnorodnych prądów właściwych dla wieku XV i XVI, pozostała wierna swojemu stylowi życia. Naturalnie kartuzi nie byli głusi na zmiany zachodzące w świecie, jednak byli w stanie nie tylko się do nich dostosować, ale jeszcze, jak w przypadku Bazylei, twórczo i trwale wpływać na życie duchowe i wiarę mieszkańców miasta [10, s.17].

Do tej pory celowo pomijaliśmy wzmianki dotyczące życia Heinricha Arnoldiego, tak aby móc przedstawić je całościowo w jednym miejscu. Za *Deutscher Verfasser Lexicon* możemy podać, iż urodził się on w roku 1407 w Alfeld [6, s.488]. Miasto to położone nieco na południe od Hanoweru po łacinie nazywa się Aleveldia. Stąd w wieku pismach możemy natrafić na zlatinizowaną formę imienia Henricus de Aleveldia. Tak też tytułuje się sam przeor w kronice kartuzji. Zasadniczo jego imię brzmiało Heinrich Arnold, jednak w średniowieczu powszechną praktyką przy tłumaczeniu nazwiska na język łaciński było stawianie go w dopełniaczu. Nazwisko tak przetłumaczone miało odnosić się do imienia ojca danej osoby. Za przykład może posłużyć bazylejski rycerz Otto Schaler (Scalarii), Henricus Divitis (Reich) czy wspomniany Nicholas Molitoris (Müller) [14, s.239].

W *Brevis commendatio* Jakob Louber opisując Arnoldiego nie podaje zbyt wielu danych biograficznych, choć, jak zobaczymy przy omawianiu twórczości Arnoldiego, daje nam wskazówkę co do intencji, jakimi kierował się ten przeor bazylejskiej kartuzji. Louber pominął informację, że Arnoldi bardzo wcześnie udał się na studia teologiczne i prawnicze do Rzymu. Nie zakończył ich jednak uzyskaniem jakiegokolwiek stopnia naukowego. Pełnił tam za to obowiązek *cortisanus urbis Romae*, a także był notariuszem w kurii [3, s.63]. Do Bazylei przybył wraz innymi urzędnikami na mający się tam odbyć sobór. Wraz z nim zgłosiło się jeszcze około 400 innych jurystów. Jury składające się z osoby kapelana cesarza i kilku prałatów miało wybrać kilku najlepszych. Arnoldi zajął trzecią lokatę, zaś większa część spośród ubiegających się została odrzucona z powodu niewystarczających kwalifikacji [1, s.346]. Trudno określić dokładny czas, w którym to nastąpiło. Jednakże Arnoldi nie był wymieniony wśród innych notariuszów obecnych podczas sesji otwarcia soboru. Następnie w roku 1435 wstępuje do bazylejskiej kartuzji, w której spędził kolejne 52 lat i 4 miesiące. Gilomen w swoim artykule przybliży dyskusję, która dotyczy dokładniej daty wstąpienia Arnoldiego do kartuzów [3, s.65]. Arnoldi z przeoratu zrezygnował w roku 1479, sprawował go zaś przez 30 lat. Sam podaje, iż urząd ten objął w roku 1449, jednak wcześniej przez 15 lat miał być wikarym klasztoru. Oznaczałoby to, że wstąpił do zakonu najpóźniej w 1434 roku. Dalsze argumenty w tej kwestii przytacza na kilku stronach Gilomen. Niepodważalnego dowodu dostarcza jednak zapis dokonany 13 sierpnia 1435 przez Jana Wydenroyda, którego Arnoldi był protegowanym:

Henricus Arnoldi de Alleueldia. Die martis terciadecima dicti mensis Septembris Henricus Arnoldi de Alleueldia clericus

Hildesemensis diocesis primo seruator et copiista fidelis et inde me procurante socius et connotarius meus feruore diucius in eo continue deuocionis accensus ordinem Carthusiensium, cuius etiam habitum proxima sequenti die in spiritu humilitatis assumpsit, ingressus est in nomine patris et filii et spiritus sancti.[3, s.65]

Oznacza to, że wikariat Arnoldiego trwał nieco dłużej niż 13 i pół roku, zakładając, że – gdy wstępował do zakonu – nie musiał przejść przez nowicjat. Wydaje się to być potwierdzone faktem, iż następnego dnia wdział kartuski habit, co uczynić mógł dopiero profes.

Trudno nam stwierdzić, jakimi motywami kierował się Arnoldi. Sam nie wspomina o tym w swojej kronice. Możliwej jednak, że pociągnął go przykład kardynała Niccolo Albergatiego, który również był kartuzem. Ten uczony legat papieski brał udział w soborze w Bazylei broniąc prymatu urzędu papieża nad decyzjami soboru. Mimo, że został wybrany kardynałem i piastował wiele odpowiedzialnych stanowisk wymagających od niego zaangażowania w „światowe” sprawy, to jednak nadal trzymał się kartuskiej reguły [5, s.7-13]. Warto zwrócić uwagę na kardynała Albergatiego jeszcze i z tego powodu, że jego sekretarzami byli Tommaso Parentucelli (późniejszy biskup Bolonii i papież Mikołaj V), a także Enae Silvio Piccolomini (późniejszy papież Pius II).

W roku 1478 Arnoldi dostał wylewu, przez co do końca życia był częściowo sparaliżowany [7, s.55-59]. Z przeoratu zrezygnował jednak dopiero 2 lata później. Zmarł w roku 1487 ostatnie 3 lata nie wstając z łóżka.

Za jego urzędowania zakończona została budowa klasztoru – powstało ostatnich pięć cel [10, s.9]. Było to tym trudniejsze, że po zakończeniu obrad soboru, kartuzja nie mogła już liczyć na hojne datki jego uczestników. Ponadto w 1449 roku silna burza uszkodziła wiele zabudowań klasztornych. Wraz z ciężką sytuacją finansową i długami, w jakie popadła kartuzja, zmniejszeniu uległa również liczba powołań. Mimo trudnych warunków Arnoldi sprawnie zarządzał powierzonym mu klasztorze. Z pewnością nie był surowy, co potwierdza ostrzeżenie, jakie dostał od Kapituły Generalnej w 1463 roku:

Et monenus eum ut sit magis zelans in corrigendis excessibus personarum domus sue ne de cetero talia contingant qualia antea euenerunt [1, s.346].

Pod przewodnictwem Arnoldiego bazylejska kartuzja stała się centrum duchowości monastycznej, czego dowodem może być wielka ilość rękopisów wykonanych w tym czasie [6, s.489]. Sam przeor odznaczał się także szczególną pobożnością maryjną – doprowadził, za zgodą Kapituły Generalnej do wprowadzenia w bazylejskim klasztorze świąt *Praesentatio, Immaculata Conceptio i Compassio*.

Jakob Louber, tworząc katalog pism Arnoldiego, podzielił je na 5 kategorii. Do pierwszej należą dzieła chrystologiczne: *De passione Domini, De vita Christi, De mysterio redemptionis humanae dialogus inter Jesum et Mariam*. W pismach tych Arnoldi kładzie nacisk na osobistą relację z Jezusem. Odwołuje się on również do pojęci takich jak: *via purgativa, illuminativa et unitiva seu*

perfectiva, co świadczy o znajomości dzieł ówczesnej mistyki. Druga grupa to pisma mariologiczne: *De conceptione Beatae Mariae Virginis*, *Lectiones et officia de visitatione Beatae Mariae Virginis*, *Sermo de compassione Beatae Mariae Virginis*, *Meditationes ad Beatam Mariam Virginem*. Wśród nich są także teksty przygotowane specjalnie święta, o których wspomnieliśmy wcześniej. W jednym z tych dzieł Arnoldi opisuje również wszystkie przymioty Maryi. Wylicza ich dokładnie 350. Są one podzielone na siedem części, każda część składa się zaś z 50 przymiotów, *quoniam numerus quinquagesimus sacratus est et mysticus* [7, s.55-59]. Każda z siedmiu części odpowiada jednemu dniu tygodnia.

Trzecią i czwartą kategorię dzieł przeora można potraktować łącznie. Należą do nich modlitwy i medytacje z podziałem na odpowiednie święta roku kościelnego: *Meditationes et orationes de sanctis*, *Meditationes de martyribus et confessoribus*, *Lectiones et collectae de festis s. Margarethae*. Wśród tych dzieł znajdują się również modlitwy do św. Jana ewangelisty, św. Hugona z Lincoln, który był kartuzem, a także osobiste modlitwy na cały rok. Ostatnia grupa to pisma ascetyczne i wychowawcze: *De humilitate*, *De modo perveniendi ad veram et perfectam dei et proximi dilectionem*, *Litania contra Turcos*, *Chronica fundationis Carthusiae in Basilia minori* [6, s.489]. Do tej grupy należy zaliczyć także liczne żywoty świętych, do których należy także nasza *Vita S. Brunonis*.

Tylko nieliczne z dzieł Arnoldiego były dostępne dla szerszej publiczności. *Tractatus de modo perveniendi* został wydrukowany w Bazylei w 1472 roku, następne zaś jego wydania pojawiły się w Kolonii w 1543 i Monachium w 1603 razem z dziełami Dionizego Kartuzza. *Tractatus*, którego treść stanowi dialog z Chrystusem, nazywane jest także *opus de caritate*. Wydana została także w roku 1480 *Contra Teucros specialis letania et preces flexis genibus dicende*, ze wznowieniem w Strasburgu z roku 1533 [14, s.243]. W roku zaś 1498 ukazało się drukiem dzieło *De septem festivitatibus gloriosae virginis Mariae*, a w 1527 *De conceptione immaculata Virginis Mariae*.

Wspomniana już kronika, spisana została przez Arnoldiego po rezygnacji z przeoratu. Informacje dotyczące jego śmierci dopisane zostały przez inną osobę. Całość ma bardzo specyficzną strukturę, gdyż o historii bazylejskiej kartuzji dowiadujemy się z dialogu, jaki przeor prowadzi z patronką klasztoru – św. Małgorzatą. Dialog jest obok *meditatio*, *soliloquium*, *sermo* i *epistola* jedną z form, z jakich często korzystał Arnoldi [6, s.489]. Zabieg ten miał służyć zbudowaniu (*aedificatio*, *exstructio*) współbraci i wspólnoty. Nie stanowi więc kronika dzieła o charakterze historiograficznym, ale raczej pastoralnym.

Podobnie jest w przypadku jego dzieła pt. *vita s. Brunonis*. Jest to pismo hagiograficzne, którego właściwy tytuł brzmi *De beati Brunonis origine et generis nobilitate cum scientia*. Zachowało się w dwóch rękopisach znajdujących się w bibliotece uniwersytetu w Bazylei. *Vita S. Brunonis* przeora bazylejskiej kartuzji jest przykładem hagiografii późnego Średniowiecza. Przeor bazylejskiej kartuzji stara się zachować obiektywizm. Jego żywot św. Brunona nie ma na celu osiągnięcia jakiegoś doraźnego celu politycznego. Arnoldi dąży co najwyżej do obrony swojego zgromadzenia i przysporzenia mu nowych

członków. Jest to jednak cel wtórny, gdy wydaje się, że na pierwszym miejscu jego dzieło skierowane zostało do nowicjuszy. Mogło ono posłużyć za zwięzłe źródło informacji na temat założyciela kartuzów, a przy tym wyjaśniało pewne wątpliwości, które mogły dotyczyć chociażby świętości Brunona.

Dzieło Arnoldiego stanowi ze wszech miar interesujący przykład piśmiennictwa duchowego z końca XV wieku. Tym bardziej zasługuje ono na uwagę, gdyż zbliża nas do poznania kartuzów tej epoki. Na koniec możemy zadać sobie pytanie, czemu tekst ten pozostawał do teraz zupełnie nieznanym. Arnoldi zmarł w roku 1487, zaś Moser w 1510. Sama kartuzja przestała istnieć w 1564, choć jej ostatnie lata to po prostu powolne wymieranie ostatnich zakonników. Biblioteka trafiła w posiadanie uniwersytetu, ponieważ zaś Bazylea była miastem protestanckim, nikt nie przejmował się specjalnie duchową literaturą dawnego klasztoru kartuzów. Tak więc, choć sam Arnoldi był znanym i drukowanym autorem, jego *Vita S. Brunonis* stała się dziełem zapomnianym.

1. H.Blüm *Lexicale Übersicht der Kartausen im deutschen Sprachraum*, w: M.Zadnikar *Die Kartäuser – Der Orden der schweigenden Mönche*. Köln 983
2. A.Bruckner *Scriptoria Medii Aevi Helvetica*. Genf 1964
3. H.-J.Gilomen *Zum Lebenslauf des Heinrich Arnoldi von Alfeld, Priors der Basler Kartause*, w: *Zeitschrift für schweizerische Kirchengeschichte = Revue d'histoire ecclésiastique suisse* 76 (1982)
4. W.-H. Haeller *Studien zu Ludwig Moser. Kartäuser-Mönch in Basel*. Freiburg 1957
5. B. Häuptli *Albergati Niccolo*, w: *Biographisch-Bibliographischen Kirchenlexikons*. Bd. XXXV (2014)
6. E. Hillenbrand *Arnoldi, Heinrich, von Alfeld*, w: *Verf. Lex.*², I, 1978
7. J.Hogg *Arnoldi Henricus* *Biographisch-Bibliographischen Kirchenlexikons*. Band XVI (1999)
8. D. Martin *Carthusians during the Reformation Era: „cartusia nunquam deformata reformari resistens”*, w: *The Catholic Historical Review*, Vol 81, (Jan.,1995)
9. H. Meyer *Gründungs-Geschichte der Karthause „St. Margarethental” im mindern Basel*. Basel 1905
10. K. Peterson *Die Basler Kartause St. Margarethental (1401-1564)*. Norderstedt 2011
11. E. Schenkel-Gilomen *Basel St. Margarethental*, w: B. Andenmatten (wyd.) *Les Chartreux en Suisse*. Basel 2006
12. J.Schweizer *Aus der Geschichte der Basler Kartaus. Eine Darstellung in Wort und Bild*. Basel 1935
13. C. Sieber-Lehmann *Basel und „sein” Konzil*, w: H.Müller, J. Helmraath (wyd.) *Die Konzilien von Pisa (1409), Konstanz (1414-1418) und Basel (1431-1449). Institutionen und Personen*. Ostfildern 2007
14. W.Vischer *Basler Chroniken*. Leipzig 1872
15. W. Vischer-Heusler *Das Karthäuser Kloster und die Burgerschaft von Basel*. Basel 1873
16. T. Wilhelmi *Humanistyczna uczoność w kręgu kartuzji bazylejskiej*, w: S.Lorenz, E.Potkowski *Kartuzi – Teksty, Książki, Biblioteki*. Warszawa 1999
17. T.Wilhelmi *Sebastian-Brant-Bibliographie*. Bern 1990
18. R. Witkowski *Carthusian library catalogues*, w: *Die Reichskartause Buxheim 1402 - 2002 und der Kartäuserorden. Internationaler Kongress vom 9. bis zum 12. Mai 2002, dl.2, (= Analecta Cartusiana, 182:2)*, Salzburg 2004

FAZY ROZWOJU OSOBOWOŚCI Z PERSPEKTYWY PSYCHOLOGICZNO-SOCJOLOGICZNEJ

mgr Drozd Iryna

Uniwersytet Rzeszowski

(doktorantka III roku Socjologii na

Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego)

irena.drozd@interia.pl

Opiekun naukowy–prof. dr hab. Sergij Trojan

Osobowość jest jednym z najbardziej popularnych terminów psychologicznych. Termin osobowość z j. ang. *personality*, najczęściej występuje w literaturze przedmiotu pod dwoma postaciami. Pierwszy ujmuje osobowość, jako pewną hipoteczną, abstrakcyjną organizację opisującą zespół cech i sposobów funkcjonowania. Drugi - jako ogół cech jednostki realnie istniejących i uważanych przez nią za własne. Przyjmuje się, że osobowość jest organizacją psychofizycznych właściwości człowieka odpowiedzialnych za jego zachowanie [5, s.166]. Osobowość to wewnętrzny system regulacji pozwalający na adaptację i wewnętrzną integrację myśli, uczuć i zachowań w określonym środowisku w wymiarze czasowym (poczucie stabilności). Jest to zespół względnie trwałych cech lub dyspozycji psychicznych jednostki, różniących ją od innych jednostek [19, [9.12.17r.]]. Osobowość można też określić jako całość wszystkich zachowań danej jednostki w konkretnej sytuacji. Cała trudność polega na tym, iż każda jednostka jest inna, nie ma w świecie dwóch identycznych osób. Właśnie ta odmiennność zachowań osobowych interesowała i interesuje naukowców, poczynając od starożytnych myślicieli (Platon i Arystoteles) oraz skłoniła do głębokiej analizy konstrukcji psychicznej człowieka [15, s. 15].

We współczesnej psychologii osobowość jest rozpatrywana na trzech poziomach. Zdaniem D.P McAdamsa są to: 1) cechy – wskazują na najbardziej stałe predyspozycje do określonych zachowań; 2) dążenia, cele i wartości – motywy; 3) system osobistej narracji, obejmujący znaczenie, które jednostka nadaje swoim doświadczeniom i swojemu życiu [9, s. 131]. Robert R. McCrae obok 1) cech, których podstawą są predyspozycje biologiczne, wymienia 2) charakterystyczny styl adaptacji i 3) koncepcję siebie, którą można traktować jako analogiczną do autonarracji [10, s. 131]. W psychologii poznawczej również istnieje podobny podział: 1) poziom wrodzonych dyspozycji; 2) poziom nawyków; 3) poziom świadomości – aktywność intencjonalna [8, s. 131].

Teoria cech daje podstawy do ujmowania osobowości w kategoriach różnic indywidualnych oraz prawidłowości grupowych. Cecha jest to dyspozycja, która obejmuje obserwowalne zachowanie, uczucia, myśli, motywy tj. wyraża się w spójnych wzorcach funkcjonowania w różnych sytuacjach. Cechy można obserwować poprzez ich behawioralne wskaźniki; są one wrodzone i charakteryzują się stałością oraz oznaczają stabilność na przestrzeni życia

[3, s. 134]. Rozwój cech osobowości, które ujawniają się już od najmłodszych lat życia, oznacza stopniowe ich krystalizowanie się pod wpływem czynników genetycznych w interakcji z konkretnym środowiskiem fizycznym i społecznym, poszerzanie się zakresu ich przejawów – w zachowaniu, myśleniu i uczuciach w zależności od okresu życia [3, s. 135]. Poniższa tabela przedstawia przykładowy zestaw cech osobowości znany w literaturze przedmiotu - jako Wielka Piątka [3, s. 135; 16, s. 492; 1, s. 319]

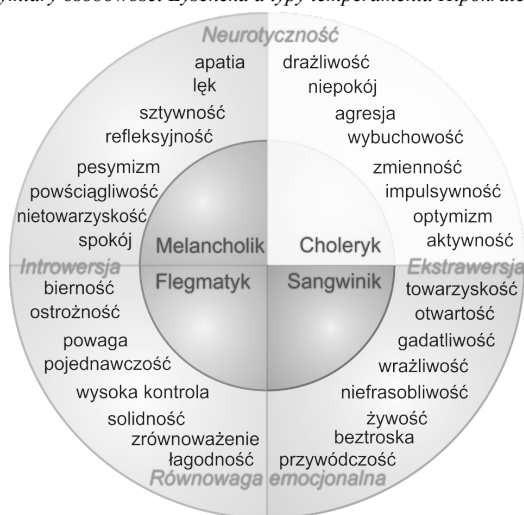
Nazwa	Cecha	Opis
Ekstrawersja	<ul style="list-style-type: none"> • Serdeczność/życzliwość • Towarzystwość • Asertywność • Aktywność • Poszukiwanie ekscytacji • Pozytywne emocje 	Sprecyzowanie ilości i intensywności interakcji międzypersonalnych typowych dla danej jednostki, a także jej ogólnego poziomu aktywności, potrzeby stymulacji i skłonności do przeżywania pozytywnych lub negatywnych emocji i uczuć
Ugodowość	<ul style="list-style-type: none"> • Zaufanie • Bezpośredniość • Altruizm • Uległość • Skromność • Skłonność do rozczulania się 	Stopniowe określenie jakości kontaktów interpersonalnych jednostki oraz jej ogólnego odniesienia względem otoczenia, na kontinuum od współczucia po antagonizm
Sumienność	<ul style="list-style-type: none"> • Kompetencje • Porządek • Obowiązkowość • Dążenie do osiągnięć • Samodyscyplina • Rozwaga 	Ukształtowanie indywidualnego stopnia organizacji, wytrwałości i motywacji, zwłaszcza w zachowaniach celowych
Neurotyczność	<ul style="list-style-type: none"> • Lęk • Depresja • Nadwrażliwość • Impulsywność • Nieśmiałość • Wrogość 	Formowanie i dookreślanie poziomu emocjonalnego przystosowania, reaktywności i odporności emocjonalnej, sposobów reagowania na stres i radzenia sobie z nim, w tym skłonności do kryzysów i załamania
Otwartość na doświadczenia	<ul style="list-style-type: none"> • Fantazja • Estetyka • Uczuciowość • Działanie • Pomysłowość • Wartości 	Ukształtowanie na określonym poziomie tendencji do aktywnego poszukiwania i oceny nowych doświadczeń, lecz także tolerancji i gotowości do eksploracji tego, co nieznanne

Rozwój osobowości rozważany z perspektywy stylu adaptacji uwarunkowany jest wczesnodziecięcymi doświadczeniami w kontaktach z otoczeniem, kształtowaniem się funkcji ego, przystosowaniem, doskonaleniem zdolności do przetwarzania informacji, na modelowaniu może też wynikać z tendencji do samoaktualizacji i przejawia się w coraz bardziej złożonych

potrzebach, różnorodnych motywach, w dążeniu ku dojrzałości. Z kolei rozwój osobowości rozumiany w kategoriach systemu znaczeń lub tożsamości narracyjnej bazuje na autokreacyjnej aktywności podmiotu („Ja”) czyli zdolności do nadawania znaczeń, do autorefleksji, formułowanie celów, dążeń i zadań, do transgresji oraz wolnego wyboru; tworzenie tożsamości i nadawanie sensu własnemu życiu [3, s. 171].

Ryc. nr 1 przedstawia cechy osobowości wymienione przez Hansa Eysencka vs typy temperamentu nazwane przez Hipokratesa.

Ryc. nr 1 Wymiary osobowości Eysencka a typy temperamentu Hipokratesa

Źródło: Spencer A. Rathus, *Psychologia współczesna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 491

Różne określenia cech osobowości rozkładają się systematycznie według stopnia, w jakim wyrażają się podstawowe wymiary temperamentu człowieka.

Fazy rozwoju osobowości

W okresie wczesnego dzieciństwa (od urodzenia do 3 r.ż.) dziecko posiada niewielkie umiejętności kontaktowania się z otoczeniem, tak społecznym, jak i fizycznym. W tym okresie następuje intensywny rozwój niemowlęcia pod każdym względem: somatycznym, fizycznym, psychicznym, społecznym. Podstawą kształtującej się osobowości małego dziecka jest typ systemu nerwowego, wyznaczającego temperament. Rozwija się wówczas także poczucie odrębności psychicznej i poczucie własnego „Ja”. Wskaźnikami rozwijającej się odrębności psychicznej dziecka jest rozpoznawanie siebie w lustrze, tendencja do posiadania, używanie zaimka osobowego „ja” lecz też początkujące przeciwstawianie się woli innych [7, s.67-78].

W okresie średniego dzieciństwa (od 4 r.ż. do 6 r.ż.) dokonuje się dużo istotnych zmian rozwojowych, zarówno w sferze anatomiczno-fizjologicznej, jak i psychicznej. Specyficzny dla każdego dziecka wzorzec temperamentu, emocji, zdolności intelektualnych rozwija się głównie w kontaktach z rodziną i rówieśnikami. Rozwój osobowości dziecka postępuje równocześnie z jego rozwojem społecznym, emocjonalnym i poznawczym. W wieku przedszkolnym zasadniczą rolę w kształtowaniu osobowości odgrywa socjalizujący proces identyfikacji, dzięki któremu dziecko próbuje widzieć, czuć i działać. Kształtuje się również w tym okresie tożsamość płciowa (identyfikacja płci). Z identyfikacją płci łączy się takie procesy jak; różnicowanie i integracja, obserwacja i naśladowanie, poznanie czy też kombinacja ww. procesów. Dziecko staje się zdolne do samokontroli, tj. potrafi powstrzymać się od natychmiastowego działania i ujawniania emocji, może planować działania, dostosowywać się do poleceń, próśb i norm kulturowych. Rozwija się również obraz własnej osoby i pojawia się samoocena [6, s 119-123].

Rozwój osobowości w późnym dzieciństwie (młodszy wiek szkolny) to proces kształtowania się świadomości siebie jako podmiotu własnych działań. Ten proces wiąże się z gromadzeniem i opracowywaniem doświadczeń pochodzących z porównywania: 1) siebie z innymi; 2) siebie w różnych rolach i perspektywach; 3) swoich różnych stanów podczas pełnienia określonej roli. Szkoła wprowadza dużo zmian w życie dzieci; powstają nowe okoliczności i stwarzają okazję do poznawania i ocenianie siebie, a także do utrwalania przekonań na swój temat. Dziecko rozwija też oczekiwania dotyczące efektów i wartości swoich działań oraz ich społecznej oceny. Również w tym okresie doskonalą się zdolności i umiejętności związane z wykonywaniem różnych zadań: tj. dzieci poznają normy dotyczące sposobu swojego działania a także jego osobiste i społeczne skutki, uczą się też koordynować te oceny z własnym punktem widzenia [17, s. 151-156].

Wiek dorastania jest okresem intensywnego poszukiwania własnej tożsamości i prób jej określenia. Poszukiwanie własnej tożsamości bywa w różnym stopniu nasilone, różne są też sposoby jej poszukiwania. Zdaniem Ireny Obuchowskiej poszukiwanie tożsamości odbywa się poprzez ciągłość istnienia, w próbach zmieniania siebie i sprawdzenie siebie. Zgodnie z poglądami Erika Eriksona na wiek dorastania przypada również kryzys tożsamości. Żeby go pokonać młody człowiek musi scalić dotychczasową wiedzę o sobie zawartą w pełnionych przez niego rolach i uzyskać integrację swojej przeszłości z teraźniejszością i koncepcją przyszłości.

W poszukiwaniu własnej tożsamości związanej z poczuciem sensu życia Kazimierz Obuchowski wyróżnił fazy: 1) identyfikacji – dorastający utożsamia się z zewnętrznymi wzorami; 2) kosmiczną, która charakteryzuje się oderwaniem od rzeczywistości, poszukiwaniem celu i sensu życia; 3) dojrzałego sensu życia – przepadającego na okres później adolescencji.

Stabilizowanie się tożsamości oraz uczuć przypada na drugą fazę adolescencji (wiek młodzieńczy). W tym okresie rozbudowują się interpersonalne

związki młodzieży, rozwija się jej życie erotyczne, stosunek do osób dorosłych staje się bardziej pozytywny. Młodzież jest bardziej autonomiczna, postawy zaczynają się stabilizować, przyjmując postać światopoglądu [13, s. 183-198].

Dorosłość (20-40 r.ż.) opisywana jest w kategoriach dojrzałości biologicznej i psychicznej a także niezależności społecznej i ekonomicznej. W tym okresie rozwoju obserwuje się wzrost sprawności fizycznej oraz doskonalenie się niektórych funkcji w obrębie narządów zmysłu. Aktywność młodego człowieka w tej fazie koncentruje się wokół dwóch dziedzin życia: pracy zawodowej i własnej rodziny. Z kolei stopień zaangażowania się w nie zależy od płci. Mężczyźni bardziej angażują się w pracę zawodową, a kobiety bardziej interesują się życiem rodzinnym. Ważną rolę w adaptacji do nowych warunków dorosłego życia odgrywa system wartości, który pozostał jeszcze z czasów młodzieńczych. Osobowość młodego człowieka ulega zmianie, naukowcy zwracają uwagę na takie fakty jak: podtrzymywanie i dopełnienie poczucia własnej tożsamości, rozwój autonomii związanej z niezależnością w podejmowaniu decyzji i braniem za nie odpowiedzialności [2, s. 226-229].

Współczesne koncepcje rozwoju osobowości w dorosłości zwracają uwagę na to, że człowiek dorosły jest w dużej mierze odpowiedzialny za swój rozwój. Koncepcja rozwoju perspektywy biograficznej Adama Niemczyńskiego przedstawia proces konstrukcji kryteriów oceny sytuacji i zadań przez jednostkę ze względu na ich znaczenie dla indywidualnego rozwoju człowieka. W rozwoju tej koncepcji można wyróżnić trzy stadia:

1) poziom personalizacji – określenie przez podmiot własnego miejsca w świecie ludzkich zadań i dążeń;

2) poziom dopełnienia osobowościowej konstrukcji- zintegrowanie podmiotów struktury ludzkich zadań i dążeń jednostki z przebiegiem procesów społecznych;

3) poziom eksternalizacji i finalnej integracji osobowości, tj. potwierdzenie wartości indywidualnej syntezy ludzkich zadań i dążeń oraz sposobów ich realizacji [12, s. 254-255].

Klasyczne teorie rozwoju osobowości wskazują, że wiek średni charakteryzuje się specyfiką wyzwań i zadań rozwojowych Zdaniem E. Eriksona, człowiek ma do wyboru: rozwój przez działanie na rzecz oraz wspomnienie rozwoju przyszłych pokoleń, lub zatrzymanie rozwoju własnego, czyli stagnację [14, s. 252 – 258]. Późna dorosłość jest okresem bardzo specyficznym, w którym wyróżnić trzeba charakterystyczne prawidłowości w przebiegu zmian rozwojowych. Natomiast zmiany w funkcjonowaniu człowieka starego są wielowymiarowe - przebiegają w sferze biologicznej, psychospołecznej oraz psychologiczno-podmiotowej. Zmiany te są wielokierunkowe – mają charakter zarówno regresywny, jak i progresywny. Dla ludzi starszych charakterystyczny jest lęk przed śmiercią. Badacze stwierdzili, że w procesie umierania człowieka starego występują dwa momenty krytyczne: 1) retrospekcja i towarzyszące jej poczucie winy oraz 2) lęk przed śmiercią. Lęk przed śmiercią bywa łagodny, gdy towarzyszy mu poczucie sensu przeżytego życia. Zmierzenie się z

problemami starości wymaga wcześniejszego przygotowania. Z wyników badań prowadzonych przez naukowców wynika, że sposób rozwiązywanie kryzysu starzenia się zależy od dotychczasowej historii rozwoju człowieka, a sama starość jest kumulacją przeszłych znaczeń jednostki [18, s. 284-288].

Nasze postępowanie i osobowość w 20-25% zależą od dziedzictwa genetycznego. Naukowcy ustalili, jak konkretne geny oddziałują na zachowanie dzięki badaniom transgenicznym myszy. Istotne znaczenie ma jednak również środowisko, zatem o zachowaniu decydują interakcje wielu czynników. Wszystkie te okoliczności są ważne i mogą wchodzić w interakcje z predyspozycjami genetycznymi. Na predyspozycje genetyczne składają się oddziedziczone cechy fizjologiczne wpływające na nasze zachowanie. Z wieloma czynnikami przychodzimy na świat. Typowe dla nas zachowania i reagowania utrzymują się zazwyczaj do ostatniej fazy dojrzewania, a prawdopodobnie często w dorosłości. Do nich należą:

- 1) poziom aktywności;
- 2) zdolność koncentracji i utrzymanie zainteresowania zadaniem/czynnością;
- 3) wytrwałość w dążeniu do celu w obliczu frustracji i przeszkód;
- 4) towarzyskość (przeciwieństwo nieśmiałości);
- 5) zdolność przystosowania się do zmian;
- 6) tendencje do odczuwania pozytywnego lub negatywnego nastroju;
- 7) intensywność reakcji i uczuć [11, s. XIII].

Każde zachowanie stanowi wynik wzajemnego oddziaływania na siebie naszych przeżyć i dziedzictwa genetycznego. Pozytywne lub negatywne doświadczenia życiowe mogą złagodzić lub zaostrzyć predyspozycje [11, s. XIII-XIV].

Bardzo ważnym aspektem rozważań nad teoriami osobowości jest fakt (zasada) harmonii między sferą cielesną, psychiczną i duchową. Dotyczy to zarówno aspektu teoretycznego, zmierzającego do możliwości pełnego poznania człowieka, jak też aspektu praktycznego (terapeutycznego), ukierunkowanego na wszechstronną pomoc człowiekowi. Dostrzeżenie w człowieku nie tylko wymiaru cielesnego i psychicznego, lecz także duchowego zabezpiecza przed redukcjonizmem w widzeniu człowieka. By uniknąć redukcjonizmu, należy dostrzegać wszystkie trzy sfery życia człowieka i możliwie wszechstronnie korzystać z interdyscyplinarnych badań, w celu holistycznego rozumienia złożonej natury ludzkiej. Uwzględniając trójwymiarowość ludzkiej egzystencji V.E. Frankl zwrócił uwagę na fakt, że wymiar fizyczno-biologiczny (wspólny roślinom, zwierzętom i ludziom) obejmuje życie organiczne i rozmnażanie; wymiar psychologiczno-socjologiczny (wspólny ludziom i zwierzętom) obejmuje swoim obszarem takie procesy życiowe jak: instynkty, emocje, uczucia, uwarunkowania, i duchowy wymiar (który jest charakterystyczny tylko dla ludzi) obejmuje myślenie, chcenie, decyzje, postawy, odniesienie do świata wartości moralnych, religijnych, duchowych. Te trzy wymiary życia człowieka tworzą nierozzerwalną jedność i dlatego żaden z nich nie może być w jakikolwiek

sposób pomijany lub dewaloryzowany. [4, s. 71-72].

Reasumując, można stwierdzić, że według teorii Freuda na osobowość człowieka ma głównie wpływ doświadczenie, które zdobył w dzieciństwie, jego popędy biologiczne, jak również stosunki z rodzicami. Teoria uczenia się społecznego, której reprezentantami są między innymi Albert Bandura i Julian Rotter, mówi, że to społeczeństwo wzmacnia lub osłabia niektóre bodźce w człowieku i to ono ma zasadniczy wpływ na rozwój jego osobowości.

Współczesne teorie badań nad osobowością, skłaniają się ku twierdzeniu, iż istotny wpływ na osobowość człowieka mamy, my sami! Poprzez własną aktywność możemy regulować pożądane lub niepożądane zachowania zaobserwowane u siebie i skutecznie je modyfikować.

Bibliografia

- Boyd D., Bee H., (red) *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zysk i S-Ka, Poznań 2008
- Gurba E., *Wczesna dorosłość*, [w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Rozwój funkcji psychicznych*, t. III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004
- Jaworski R., *Harmonia i konflikty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2006
- Lalak D., Pilch T., *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999
- Kielar-Turska M., *Średnie dzieciństwoWiek przedszkolny*, [w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Kielar-Turska M., Bielecka-Pikuł, *Wczesne dzieciństwo*, [w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Mądrzycki T., *Osobowość jako system tworzący i realizujący plany*, za Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Rozwój funkcji psychicznych*, t. III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004
- McAdams D.P., *Personality, modernity, and the storied self: A conteporary framework for studying persons*, za Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Rozwój funkcji psychicznych*, t. III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004
- McCrae R.R., *Integrating the levels of personality*, za Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Rozwój funkcji psychicznych*, t. III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004
- McGrath H., Edwards H., *Trudne osobowości*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010
- Niemczyński A., *Modele indywidualnego rozwoju człowieka*, za Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Obuchowska I., *Adolescencja*, [w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Olejnik M., *Średnia dorosłośćWiek średni*[w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000
- Senko T., *Diagnoza zachowań osobowościowych*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2015

Spencer A. Ratchus, *Psychologia współczesna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006

Stefańska-Klar R., *Późne dzieciństwo Młodszy wiek szkolny*, [w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000

Straś-Romanowska M., *Późna dorosłość Wiek starzenia się*, [w]Harwas-Napierała B., Trempała J., (red) *Psychologia rozwoju człowieka Charakterystyka okresów życia człowieka*, t. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000

<https://pl.wikipedia.org>[9.12.17]

KURHAN UNIETYCKI – POCZĄTEK NOWEJ JAKOŚCI W SPOŁECZNEJ INTERPRETACJI SAKRALNO-SEPULKRALNEJ

Zgurecki Wojciech

Doktorant, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.

Warszawa

wojciech.zgurecki@gmail.com

Kurhany w obrzędzie grzebalnym ludności kultury unietyckiej (dalej: KU) nie występują licznie, w kontekście do powszechnie stosowanych w obrzędzie grzebalnym KU tzw. grobów płaskich. Sytuacja ta nie ulega zmianie przy uzupełnieniu ilości kurhanów (m.in. z Łęk Małych, Szczepankowic czy z Kątów Wrocławskich) o inne obiekty, a mogące pełnić te funkcję i cechujące się posiadaniem jedynie nasypu kamiennego bądź innego rodzaju konstrukcji wyróżniającej grób (np. Gola Górowska, Przysieka Polska, Krzelów). Celem niniejszego opracowania jest wskazanie cech charakterystycznych kurhanów KU (w oparciu o m.in. cmentarzisko kurhanowe w Łękach Małych), a które poprzez swój społeczno-sepulkralny charakter wydają się zapoczątkowywać odmienne możliwości interpretacyjne dla tego rodzaju obiektów wznoszonych także w późniejszym okresie. Kurhany związane z KU są lokowane pojedynczo w terenie, zazwyczaj na wzniesieniach i w pobliżu cieków wodnych. Odstępstwem od tej zasady jest cmentarzisko w Łękach Małych, którego znacznych rozmiarów mogiły umiejscowiono są rzędowo w bliskiej względem siebie odległości na jednym stanowisku. Analogicznie usytuowano trzy mniejsze mogiły w Goli Górowskiej. Warte uwagi jest to, że lokacja kurhanów grupowo we wczesnym okresie epoki brązu (dalej: WEB) nie należała do rzadkości. Świadczą o tym m.in. cmentarziska kurhanowe WEB z Bąkowa i Chełmska, a gdzie na pierwszym z ww. odnotowano obecność 30 obiektów, zaś na drugim 100 mniejszych i 1 dużego kurhanu. Obiekty typu kurhanowego w KU można podzielić na dwa zasadnicze typy, zróżnicowane rozmiarami ich konstrukcji. Pierwsza grupa obejmuje duże kurhany posiadające prócz płaszczy ziemnych, nasypy kamienne oraz dodatkowe elementy zabezpieczające jamę bądź komorę

grobu (tj. drewniane bądź kamienne). Zaliczyć można tu m.in. obiekty z Łęk Małych, Kątów Wrocławskich i Szczepankowic. Druga grupa obejmuje groby posiadające zachowane w różnym stopniu nasypy kamienne oraz dodatkowe elementy zabezpieczające jamę grobu (np. Gola Górowska, Kromolin, Krzesin, Przysieka Polska). Prócz ww. obiektów z Wielkopolski i Śląska, kurhany KU zostały zarejestrowane także na terenie Czech [3, s. 11], Moraw [9, s. 11] a także Brandenburgii [2, s. 11].

Stanowisko w Łękach Małych, pow. Kościan, położone jest na wysoczyźnie północnej części Pradoliny Warciańsko-Obrzańskiej, która jest podzielona w tym miejscu rzeką Mogilnicą. Przy zachodniej stronie doliny znajduje się dominujące nad okolicą wyniesienie ozu [1, s. 11], z umiejscowionym na nim cmentarzyskiem. Najstarsze wzmianki pisemne o cmentarzysku z Łęk Małych, pow. Kościan pochodzą z lat 80 XIX w., kiedy to W. Schwartz (badacz i popularyzator archeologii Wielkopolski) wspomina o 11 mogiłach stożkowatych znajdujących się na gruntach wsi Wilanowo, Wołkowo a także Łęki Małe. Z kolei w „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” z r. 1883 można znaleźć informację, wg której „(...) *pod wsią Konojad znajduje się cmentarzysko, z którego wydobyto urny i przedmioty brązowe. (...)*”. Kurhany te początkowo przyrównywano do Kopców Kraka i Wandy interpretując je jako rodzaj kopców granicznych. Pierwsze badania wykopaliskowe na stanowisku były prowadzone w okresie między wojennym pod kierunkiem Z. Rajewskiego wraz z uczestnikami Uniwersytetu Poznańskiego. Kolejne badania wznowione zostały już przez M. Kowiańską-Piaszykową po wojnie. W 2006 r. podjęto na nowo badania wykopaliskowe na tym stanowisku, a które określane jest jako „*Wilanowo 12*”. Badania nad stanowiskiem w Łękach Małych prowadzi zespół prof. J. Czebreszuka z Centrum Badań nad Początkami Cywilizacji Europejskiej UAM w ramach projektu, który obejmuje m.in. studia i prace wykopaliskowe na stanowisku w Bruszczewie i w Łękach Małych. Ponadto cmentarzysko kurhanów w Łękach Małych jest także częścią aktualnie prowadzonych analiz studium badawczego autorstwa mgr Wojciecha P. Zgureckiego, a dotyczącego obrządku grzebalnego ludności KU.

Jedne z pierwszych kolistych kurhanów o sepulkralnym charakterze pojawiają się już w neolicie, m.in. na większości obszarów zachodniej Europy [7, s. 11]. Konstrukcje megalityczne wznoszone były także przez ludność kultury pucharów lejkowatych w Europie Środkowej (od schyłku V i IV tysiąclecia p.n.e.), jednak planie trapezu, trójkąta bądź prostokąta [8, s. 11]. W tym okresie jedynie w kręgu kultury baalberskiej pojawiają się kopce na planie kolistym. Dopiero na przełomie IV-III tys. p.n.e. na znacznej części Europy upowszechnia się wznoszenie konstrukcji kolistej kurhanu, związanej z ludnością kultury ceramiki sznurowej. Warto zauważyć, że „*III tys. p.n.e. jest okresem o wyraźnej specyfice obrządku kurhanowego, dającego się wyraźnie odróżnić – poza (...) sferą ideologiczną – od starszego wzorca megalitycznego (i „submegalitycznego”). (...) obserwujemy w obrzędowości pogrzebowej dwa często nakładające się nurty: endogenny, stanowiący kontynuację wzorca*

środkowo neolitycznego z IV tys. p.n.e., oraz egzogenne, związane z nowo pojawiającymi się ideami" [10, s. 11]. Pierwszy nurt reprezentują wznoszone pojedynczo kopce o znacznych rozmiarach, w odniesieniu do możliwości danej społeczności i do sposobu priorytetowej ich lokacji w przestrzeni osadniczej grupy. Drugi nurt reprezentują obiekty tworzące skupiska kurhanów o niedużych rozmiarach. Kurhany związane z KU (tj. 2300÷1600 p.n.e.) stanowią zespolenie ww. cech, tj. posiadają znaczne rozmiary, znajdują się na szczytach wzniesień w niedalekiej odległości od cieków wodnych i w efekcie posiadają zaznaczoną lokację w terenie. Jedynym wyjątkiem jest cmentarzysko w Łękach Małych, którego kurhany dodatkowo zostały zgrupowane w obrębie jednego stanowiska.

Na cmentarzysku z Łęk Małych, wg danych archiwalnych pierwotnie miało znajdować się 11 obiektów. Do czasów współczesnych jednak przetrwały 4 obiekty, przebadane wykopaliskowo. Występujący na skraju N-W cmentarzyska [6, s. 11] kurhan nr I jest jednym z najmniejszych obiektów o wys. 4,5 m z średnicą podstawy 24 m. Płaszcz ziemny utworzony był przez warstwy piaszczyste znajdujące się głębiej i z glin zwałowych w części wierzchniej obiektu. W obiekcie tym natrafiono łącznie na 4 groby, tj. jeden grób centralny (tj. grób A) i trzy boczne (tj. groby B, C i D). Pierwszy z ww. został wkopany w podłoże, a całości grobu nadano kształt prostokąta o zaokrąglonych narożnikach ze ścianami wylepionymi gliną o grub. do 12 cm (rozmiary 4 m i głęb. 1,4 m). Na dnie grobu znajdowały się 2 warstwy bruków, ślady drewna dębowego i gliny oraz 2 pochówki wyposażone w przypadku jednego z nich w berło sztyletowe, sztylet, siekierkę, szpilę, 2 złote pierścienie oraz 2 naczynia a także w 2 nagolenniki i 4 naczynia w przypadku drugiego pochówku. Dwa z grobów bocznych tego obiektu powstały równocześnie z grobem centralnym, a trzeci został wkopany w nasyp tworzonego kurhanu. Grób B znajdował się we wschodniej części obiektu a jego konstrukcję tworzyły bruki kamienne przedzielone warstwami gliny z dodatkowym nakryciem grobu w postaci dużego kamienia. Z kolei dwa kolejne groby boczne (tj. groby C i D) zostały usytuowane w zachodniej części obiektu i podobnie jak poprzedni posiadały konstrukcję wzniesioną z warstw bruków kamiennych przedzielonych gliną i piaskiem. Ostatnie dwie konstrukcje z tego obiektu (tj. E i F) posiadały kilku warstwowe bruki kamienne. Nie zostało dostatecznie odnotowane czy pełniły one funkcję sepulkralną. Mimo ww. spostrzeżenia o późniejszym założeniu grobu C, należy zwrócić uwagę na koncentrację konstrukcji wewnątrz obiektu stworzonych przez groby C, D i domniemane groby E i F. Mogły one tworzyć dwa mniejsze kurhany bądź zespoły grobowe, które w okresie późniejszym zostały nakryte wspólnym płaszczem ziemnym. Tym bardziej, że jeden z grobów bocznych był analogicznie wyposażony jak grób główny kurhanu I. Drugi z kurhanów na stanowisku badał sondażowo w okresie przedwojennym prof. J. Kostrzewski [5, s. 11], jednak brak jest w stosunku do niego wielu danych. Obiekt ten posiadał (wymiary wys. 3,9 m, 30 m średnicy) płaszcz ziemny i komorę wzniesioną z kamieni o nieregularnym układzie zawierającą pojedynczy pochówek. Jak wspomina Kowiańska-Piaszykowa M. [6, s. 11]: „*główną zasługą tych badań*

było pozyskanie materiałów zabytkowych, w oparciu, o które dokonano po raz pierwszy poprawnej naukowo klasyfikacji kurhanu”. Kurhan nr III choć (rozmiary 3,6 m wys. przy 40 m średnicy) został wzniesiony z piasków gliniastych tworzących dolne partie kopca, oraz glin zwałowych będących częścią składową górnej jego części. Przy czym na obszarze związanym ze stanowiskiem w Łękach Małych piaski gliniaste występują tuż pod warstwą orną, a z kolei glina zwałowa zalega już głębiej. Wskazuje to na kolejność pobierania materiału budowlanego przeznaczonego do wzniesienia płaszczy ziemnych. Grób główny (tj. grób nr A) znajdował się w centrum obiektu i posiadał budowę dwupoziomową, tzn. górną złożoną z wału kamiennego i dolną, którą stanowił właściwy grób (wymiary: średnica górna 5 m, dolna - 0,5 m, głęb. 4 m). Z grobem związane były 33 warstwy bruków kamiennych, z których 2 tworzyły nakrycie całości grobu, a pozostałe oddzielały kolejne warstwy pochówków (tj. na 9 poziomach) i wyposażenia (tj. na 18 poziomach). Bruki znajdujące się w dolnych poziomach grobu cechowały się regularnym kolistym kształtem w przeciwieństwie do położonych powyżej, które odznaczały się większą nieregularnością. Grób ten posiadał formę piętrową, która znalazła zastosowanie m.in. w grobie bocznym w kurhanie IV z tego samego cmentarzyska, ale też w grobie zbiorowym-płaskim z Kietrza, st. 6. Grób B znajdował się w zachodniej części kurhanu, a jego konstrukcję stanowiła zorientowana południkowo kamienna skrzynia (wymiary 2 m dług., 1,3 m szer., głęb. 1,95 m). Ściany boczne utworzone były przez pionowo ułożone płyty kamienne, a całość przykrywały trzy duże płyty kamienne. Pod względem konstrukcyjnym analogią do tego grobu są obiekty z Borowa i Brozca. W tej samej części obiektu na głęb. 2,6÷2,7 m odsłonięto ślady 2 palenisk wraz ze szczątkami kostnymi. W kurhan nr IV (wymiary średnica podstawy 50 m, wys. 4,4 m) umiejscowiono grób główny (tj. grób nr A) wraz z grobami bocznymi (tj. groby nr 1, 2, 3 oraz B i C). Grób główny otoczony był rodzajem wału kamiennego (wymiary średnica 13,5÷11 m, wys. 2 m) z podstawą tworzoną przez głązy narzutowe o średnicy 1 m, wśród których odnotowane zostały żarna (co stanowi analogię do nasypu kamiennego kurhanu w Szczepankowicach, gdzie wystąpiło 30 żaren). Dopiero na tego rodzaju krąg z głązów układano ściśle kamienie polne od największych w dolnych partiach nasypu, do coraz mniejszych przy jego szczycie. Grób A znajdował się pod tą konstrukcją i został wkopany na głęb. 20 cm w podłoże, co odróżnia go z kolei od ww. kurhanu ze Szczepankowic (grób główny posiadał tu konstrukcję komorową). Na dnie tej jamy znajdowały się ślady zmuszającego drewna (wymiary 35 cm dług., 11 cm szer.), które mogą sugerować istnienie w tym miejscu drewnianych elementów zabezpieczających bezpośrednio zmarłego (np. trumna). Po zachodniej stronie kurhanu, poza granicami głównego grobu, występowały pozostałości ognisk oraz pozostałe groby boczne. Dwa z nich posiadały obwarowania kamienne (tj. groby B i C). Najbliżej zaś wału kamiennego (tj. 1 m w kierunku zachodnim od niego) znajdował się grób C. Posiadał on kształt kolisty (wymiary średnica gm. 0,7 m, średnica dln. 0,57 m, głęb. 0,9 m) tworząc grób lejowy, którego ściany boczne wzniesione zostały ze średnich i małych kamieni. Wypełnisko

jego tworzyła czarna ziemia, gdzie na trzech poziomach możliwe wyróżniono pozostałości pochówków. Analogią do niego jest grób z Żernik Wielkich, zaś pod względem zastosowanej formy leja, podobieństw można doszukać się także w przypadku obiektu z Krzesin czy grobu głównego z kurhanu nr III w Łękach Małych. W odległości 6 m od grobu głównego A znajdował się grób boczny B posiadający konstrukcję skrzyniową (wymiary 2,3 m dług., 1,5 m szer., wys. 0,85 m) z znajdującymi się na jego dnie 4 poprzecznymi rzędami kamieni i kamieniami jego nakrycie. W niewielkiej odległości od grobu B odsłonięto regularne skupisko kamieni D (domniemany związek z etapem wznoszenia kurhanu).

Pochówki KU należą do kategorii tzw. grobów płaskich, które rzadko posiadają dodatkowe zabezpieczenia ziemne, drewniane, kamienne jamy i/lub bezpośrednio zmarłego. Wyróżnione elementy występują w przypadku kurhanów, grobów płaskich z konstrukcjami (np. skrzynia kamienna, płyta kamienna, bruki) i mogącymi posiadać domniemane kopczyki, a z rzadka także groby płaskie posiadające niewielkie elementy kamienne (np. częściowe obwarowania kamienne wewnątrz jamy lub całościowe ponad nią). Związane z grobem kamienie posiadają zróżnicowaną wielkość i mogą występować pojedynczo bez określonego porządku nad szczątkami zmarłego lub bezpośrednio w jamie (np. Gostkowice, grób nr 14). Inną formą oznaczenia grobu są obwarowania kamienne występujące w postaci pełnej z kamieniami układanymi wzdłuż 3 lub 4 ścian jamy (np. Domasław, grób nr 23), częściowej z kamieniami lokalizowanymi w narożnikach jamy (np. Marszowice, grób nr 9), obstaw częściowych – głowy lub nóg zmarłego (np. Tomice, gr. 18) czy też wyposażenia (np. Przeclawice, grób 17, Glinica, grób 2). Są to najczęstsze formy konstrukcyjne występujące w przypadku jam grobowych bez zachowanej naziemnej formy zabezpieczenia. Analogią do nich są kamienne wieńce z kurhanów z Szczepankowic i Łęk Małych. Obwarowania kamienne są charakterystyczne dla WEB i występują na całym obszarze Międzyrzecza Odry i Warty. Najrzadziej pojawiają się w starszych fazach KU, a znacznie częściej charakteryzują one fazy III-IV ww. ugrupowania. Kolejną formą zabezpieczenia i oznaczenia pochówku są płyty lub głazy występujące nad jamą grobu (np. Szczepankowice, kurhan, grób boczny; Łęki Małe, kurhan I, grób B; kurhan III, grób B), które mogły posiadać dodatkowo skrzynię kamienną (np. Borów, Brożec; Łęki Małe, kurhan IV, grób A) bądź pozostać niezabezpieczonymi (np. Gorzów Wielkopolski). Zarówno skrzynie kamienne czy szalunki drewniane wzmocniają ściany komory grobu, a ich rozmiary są porównywalne do wymiarów jamy grobowej. Występujące ponad jamą grobu płyty kamienne (np. Gorszewice, grób nr 19, Gorzów Wielkopolski), głazy, obwarowania kamienne czy pojedyncze bruki wyznaczając jej zasięg stanowią zarazem jej oznaczenie w przestrzeni terenu. Należy zauważyć, że same skrzynie kamienne nie należą do licznie obserwowanych konstrukcji w KU, gdyż wystąpiły zaledwie na 4 stanowiskach i są datowane na III-IV fazę rozwoju tej kultury (tj. Borowo, Brożec, Gorszewice i Łęki Małe). Kolejne formy kamienne obecne w grobach, tj. bruki kamienne, stosowane

są jako oznaczenie zarówno pochówków ciałopalnych (np. Mokronos Górny) jak i szkieletowych (np. Srebrna Góra). Warto zauważyć, że niekiedy są one zachowane w stanie uszkodzonym (np. Przeclawice, groby nr 2, 5, 21, 26). Konstrukcje te występują przeważnie na terenie Śląska Środkowego i Dolnego oraz na Ziemi Lubuskiej już od II fazy rozwoju KU i występują także w III-IV fazie rozwoju tego ugrupowania. Układano je pojedynczo ponad jamą lub na dnie (m.in. Tomice, grób nr 19, Opatowie, grób nr 12), a tworząc niekiedy sekwencje bruków wielowarstwowych. W efekcie mogły jak ww. tworzyły groby piętrowe zagłębione w ziemię na kształt leja, szerszego przy powierzchni i zwężającego się ku podstawie grobu (np. Łęki Małe, kurhan III, grób główny; Krzelów). Ostatnimi, z wymienionych są związane z kurhanami - nasypy kamienne. Niektóre groby posiadały jedynie tego rodzaju nakrycia i w ich przypadku można domniemywać o istnieniu dodatkowych płaszczy ziemnych. Dla 2 konstrukcji wałów kamiennych z kurhanów nr III i IV w Łękach Małych choć można sugerować celowe działanie, to należy tu rozpatrywać możliwość ich erozji powodowanej zarówno czynnikami naturalnymi i wtórnymi (tj. wkopy rabunkowe). Podobnie jak budowle słupowe tak samo nasypy kamienne i płaszcze ziemne są formą konstrukcyjnego zabezpieczenia jamy grobowej na powierzchni gruntu. Nasypy kamienne tworzone są przez wielowarstwowe bruki układane na planie kwadratu zachowały się na 9 stanowiskach. Największy z nich to obiekt z Krzesin (rozmiary 3×2×1,2 m), zaś pozostałe są już mniejsze (rozmiary 1,1÷1,5 m dług., szer. 0,3÷1 m). Nasypom kamiennym wznoszonym na planie owalu towarzyszą niekiedy dodatkowe zabezpieczenia konstrukcyjne jam grobowych w postaci płyt lub skrzyń kamiennych (np. Gola Górowska, Kromolin). Z uwagi na zły stan zachowywania szczątków ludzkich pod nasypami kurhanów trudno jednoznacznie określić formę zastosowanego obrządku grzebalnego (tj. inhumacja, kremacja, depozycja pojedynczej lub zbiorowa szczątków w jamie grobu). Dodatkowym problemem są tu ciałopalne pochówki z kurhanów w Goli Górowskiej, podwójny grób inhumacyjny z kurhanu w Leubingen i pochówków szkieletowych w grobach bocznych w kurhanach z Łęk Małych i Szczepankowic przy szczątkowej ich obecności w grobach głównych tych obiektów.

Cmentarzyska można definiować jako zamknięty zespół źródeł społecznych o cechach sakralno-sepulkralnych, które zachowują przemiany dokonujące się w trakcie rozwoju danej społeczności zarówno w sferze materialnej jak i duchowej. Zmiany dokonujące się w WEB dla ludzi ówczesnie żyjących posiadały z pewnością charakter przemian stopniowych i obejmujących wiele pokoleń. Z perspektywy badawczej zdecydowanie można określić je jako dość strukturalne w sferach społecznej i kulturowej względem dotychczas obserwowanych. W przeciwieństwie do neolitu dopiero za przyczynkiem KU kurhany przeznaczone są wybranym jednostkom ze społeczności. Z powyższego przeglądu wynika, że groby pod kurhanowe pod względem konstrukcyjnym nawiązują w WEB do grobów płaskich posiadających analogiczne formy zabezpieczeń jam i/ lub szczątków zmarłych. Wyróżnia je posiadanie płaszczy ziemnych o zróżnicowanych rozmiarach jak też dodatkowych zabezpieczeń kamiennych

wewnątrz tychże obiektów. Z uwagi na niepełne przebadanie tych stanowisk (m.in. Bąkowo, Chełmsko) i zły stan źródłowy odnoszący się do pozostałych (np. Gross Gastrosse, Konopat Polski) obiekty te stanowią jedynie analogię względem obiektów związanych z KU. Konstrukcje tych ostatnich wyróżnia zdecydowanie posiadanie nasypów kamiennych, które dodatkowo posiadać mogły zachowane w różnym stanie płaszcz ziemny. Jedynie w przypadku obiektu z Kątów Wrocławskich nie odnotowano dodatkowo nasypu kamiennego, zaś płaszcz ziemny tego kurhanu cechował się budową warstwową. Z kolei domniemana obecność płaszczu ziemnego obok nasypów kamiennych wystąpiła w przypadku 7 stanowisk, zaś w przypadku kurhanów nr V i VI z Łęk Małych z uwagi na ich znaczny stopień destrukcji można przypuszczać jedynie o obecności płaszczu ziemnego. Występują zatem tu 2 grupy obiektów zróżnicowanych wielkością i ilością pochówków w kurhanie. Grupę I (tj. kurhany z Goli Górowskiej) obiekty I-III, Górki, Kromolina, Nowego Zagóra) cechuje obecność jednego bądź wyjątkowo dwu grobów, a także stosunkowo niewielkich rozmiarów nasypów. W przeciwieństwie do ww. kurhany grupy II (tj. obiekty z Kątów Wrocławskich, Łęk Małych, kurhany I-IV, Przysieki Polskiej, Szczepankowic) odznaczają się większymi rozmiarami oraz obecnością co najmniej dwu pochówków (tj. jednego grobu głównego i jednego towarzyszącego) bądź kilku. W większości przypadków groby posiadają tu formę jamową. Do wyjątków należy jedynie konstrukcja komorowa grobu z I fazy budowlanej kurhanu w Szczepankowicach oraz konstrukcja jamy w kształcie głębokiego leja z warstwami bruków odpowiadającym kolejnym pochówkom w grobie głównym z kurhanu nr III z Łęk Małych. W większości przypadków jamy posiadają kształt owalny bądź czworokątny i są umiejscawiane w centrum obiektów (tj. groby centralne) lub na obrzeżach kurhanów (tj. groby towarzyszące). Każdy z grobów w kurhanach z Łęk Małych wyróżniał się posiadaniem kilku warstw bruków kamiennych. W efekcie groby znajdujące się wewnątrz kurhanu posiadały niezależne indywidualne oznaczenia kamienne. W przeciwieństwie do grobów bocznych z innych obiektów, w wypadku tego stanowiska trudno jest nakreślić granicę pomiędzy pochówkiem głównym, a towarzyszącym. W przypadku kurhanów klasy Helmsdorf, Leubingen, Kąty Wrocławskie czy Szczepankowice mamy do czynienia z obiektami wznoszonymi wyraźnie dla określonej jednostki. Pojawiające się w nich pochówki towarzyszące mogły być związane z kolejnymi fazami wznoszenia obiektu (tj. casus kurhanu ze Szczepankowic) lub być pośrednio związane ze zmarłym znajdującym się w grobie głównym (np. grób boczny z Kątów Wrocławskich). Kurhany zatem stanowią rodzaj obiektów zamykających w swej przestrzeni określoną ilość grobów tworzących cmentarzysko. Spostrzeżenie to najlepiej uwidaczniane jest w przypadku obiektów z Łęk Małych, w przypadku których można zastanawiać się nad możliwością wzniesienia tychże już nie tylko dla konkretnych jednostek ale wyróżnionych rodów spośród lokalnych wspólnot. Można zaobserwować w przypadku opisanych kurhanów z Łęk Małych sytuację, w której obie wspomniane formy grobu posiadają nie tylko znaczne wyposażenie ale także stosunkowo

duże konstrukcje kamienne ochraniające komorę jam grobowych. Większość z grobów głównych znajduje się przeważnie w centrum obiektu, podczas gdy pozostałe pochówki występują na jego obrzeżach po stronie wschodniej bądź zachodniej. W przeciwieństwie do grobów głównych z takich kurhanów jak Szczepankowice czy Leubingen, posiadających konstrukcje komorowe, wszystkie groby pod kurhanowe odznacza budowa jamowa charakterystyczna dla grobów płaskich KU. Warto zauważyć zaistnienie zjawiska grobu masowego, a nie występującego zazwyczaj w kurhanach KU. Jedynym odstępstwem jest obiekt z Leubingen, lecz w tym przypadku w grobie głównym zbiorowym wystąpiły szczątki zaledwie dwu osób. Natomiast w grobie z kurhanu nr III należy wyraźnie zaznaczyć jego wieloosobowy charakter, a który mógł mieć związek z walką bądź zarazą. Należy podkreślić wyjątkowy charakter obiektów z Łęk Małych, których znaczenie nie polega tylko na sposobie ich lokacji czy sposobie budowy, lecz bardziej na ich wymiarze społecznym i zarazem sakralnym i sepulkralnym. Trzeba stwierdzić, że są to jedne z pierwszych budowli wznoszonych dla jednostek wybranych spośród danej społeczności. Z uwagi na charakter zachowanych w nich pochówków można sugerować w ich przypadku chęć upamiętnienia szerszej grupy osób, która mogła być związana ze sobą więzami rodowymi czy sposobem śmierci. Jednak rozpowszechnienie idei wznoszenia kurhanu związanego z jednostką i zapewne też związaną z ważnym wydarzeniem dla danej społeczności należy łączyć bezpośrednio z KU, a także z charakteryzowanymi obiektami z Łęk Małych.

BIBLIOGRAFIA:

- Bartkowski T. 1954, Krajobraz okolicy Łęk Małych we WEB, [w:] FAP, t. IV, s. 77÷86.
- Bohm W. 1935, Die Ältere bronzezeit in der Mark Brandenburg, Berlin-Leipzig.
- Filip J. 1951, Pradzieje Czechosłowacji, Poznań.
- Hildebrandt-Radke I. 2011, Cmentarzysko kurhanowe w Łękach Małych, unikatowa nekropolia KU (WEB), [w:] Landform Analysis, t. 16, s. 73÷76.
- Kostrzewski J. 1935, Kurhany KU w Małych Łękach, pow. Kościan, PAU, Sprawozdania z czynności i posiedzeń 1934 r. Kraków, nr. III, s. 25÷26.
- Kowiańska-Piaszykowa M. 2006, The Barrow burial ground from the Early bronze period in Łęki Małe, Province of Greater Poland (Wielkopolska).
- Krzak Z. 1994, Megalithy Europy, Warszawa.
- Midgley M.S. 1985, The origin and function of the earthen long barrows of Northern Europe, BAR International Series, t. 259, Oxford.
- Tihelka K. 1953, Moravská únětická pohřebišť, Pam. A., t. 44, s. 229÷328.
- Włodarczak P. 2011, Późno neolityczne i wczesno brązowe kurhany w Europie Środkowej, Południowej i Wschodniej, wprowadzenie, [w:] Kurhany i obrządek pogrzebowy w IV-II tys. p.n.e., [red.] Kowalewska-Marszałek H., Włodarczak P., IAI PAN, IAUW, Warszawa-Kraków.
- Zgurecki W., 2009, Próba charakterystyki sposobu konstrukcji kurhanu. Warszawa, Wiedza i Edukacja.
- Zgurecki W., 2014, Kurhany KU w perspektywie społecznej, refleksje badawcze, Warszawa, Wiedza i Edukacja.
- Zgurecki W., 2014, Kurhan nr IV w Łękach Małych, gm. Kościan, analiza konstrukcyjna obiektu w kontekście obrządku pogrzebowego ludności KU, Warszawa, Wiedza i Edukacja.

DZIAŁALNOŚĆ UNII EUROPEJSKIEJ W DZIEDZINIE KULTURY

mgr Ziemblicki Mateusz Hubert

doktorant na w zakładzie Prawa Europejskiego,
Katedrze Prawa Międzynarodowego
Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku
mateusz.ziemblicki@gmail.com

Promotor -
doktor habilitowany nauk prawnych (prawa), profesor A. Doliwa-
Klepicka

Wstęp

Polityka kulturalna Unii Europejskiej ma na celu wspieranie i promowanie kulturowego wymiaru integracji

Działalność Unii Europejskiej w zakresie kultury stanowi uzupełnienie polityki kulturowej państw członkowskich w różnych dziedzinach, m.in. w dziedzinie ochrony europejskiego dziedzictwa kulturowego, czy współpracy z instytucjami kulturalnymi państw członkowskich.

Celem niniejszego artykułu jest syntetyczne scharakteryzowanie polityki Unii Europejskiej w dziedzinie kultury: poczynając od jej podstaw prawnych, na opisie obecnie prowadzonych działań i programów w zakresie kultury kończąc.

Podstawy traktatowe unijnej polityki kulturowej

Już pod koniec lat 80' ubiegłego wieku jasnym stało się, że działania na rzecz kultury na poziomiewspólnotowym wymagają osobnych regulacji oraz takiego ustanowienia prawa, by mogło ono pogodzić paradygmat wyłącznej kompetencji państw w dziedzinie kultury z systematycznie rosnącym zaangażowaniem Wspólnoty w tym obszarze [2, s. 67]. Efektem tego było uregulowanie na poziomie traktatowym znaczenia kultury dla Wspólnoty w podpisany w dniu 7 lutego 1992 roku Traktacie o Unii Europejskiej (TUE) [2, s. 67].

Podpisany w dniu 13 grudnia 2007 roku Traktat z Lizbony (który wszedł w życie 1 grudnia 2009 roku), zmieniający Traktato Unii Europejskiej (TUE) i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE), nadał istotne znaczenie polityce Unii Europejskiej w dziedzinie kultury.

Już w Preambule Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) dostrzec należy wyraźne odniesienie do inspiracji „(...) kulturowym, religijnym i humanistycznym dziedzictwem Europy, z którego wynikają powszechne wartości, stanowiące nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka, jak również wolność, demokracja, równość oraz państwo prawne (...)” [3, s. 18], przyświecającej założycielom Unii Europejskiej. W art. 3 ust. 3. TUE - określającym cele ustanowienia UE - wskazuje się, że Unia „ (...) szanuje swoją bogatą różnorodność kulturową i językową oraz czuwa nad ochroną i rozwojem dziedzictwa kulturowego Europy (...)” [3, s. 19].

W art. 6 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) określono, że UE - m.in. w dziedzinie kultury - posiada „(...) kompetencje do prowadzenia działań mających na celu wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań Państw Członkowskich (...)” [4, s. 54]. W części trzeciej TFUE (*Polityki i dziedziny wewnętrzne Unii*), w tytule XIII (*Kultura*) umocowano dodatkowe zapisy dotyczące działalności UE w dziedzinie kultury. Zgodnie z art. 167 ust. 1 TFUE jednym z celów Unii Europejskiej jest przyczynianie się do rozkwitu kultur wszystkich Państw Członkowskich, przy poszanowaniu ich różnorodności narodowej oraz regionalnej, a także jednocześnie podkreślanie znaczenia wspólnego dziedzictwa kulturowego [4, s. 123]. Ponadto, w myśl art. 167 ust. 2 TFUE, działania UE powinny zmierzać do zachęcania do współpracy kulturowej między Państwami Członkowskimi oraz - jeśli to niezbędne - do wspierania i uzupełniania ich działań w następujących dziedzinach: 1) pogłębiania wiedzy oraz upowszechniania kultury i historii narodów europejskich, 2) zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim, 3) niehandlowej wymiany kulturalnej, oraz 4) twórczości artystycznej i literackiej, włącznie z sektorem audiowizualnym [4, s. 124]. Należy także podkreślić, że zarówno Unia Europejska, jak również Państwa Członkowskie sprzyjają współpracy z państwami trzecimi oraz z organizacjami międzynarodowymi właściwymi w dziedzinie kultury - zwłaszcza z Radą Europy (art. 167 ust. 3 TFUE) [4, s. 124]. Według art. 167 ust. 4 TFUE, UE uwzględnia aspekty kulturalne w swoim działaniu na podstawie innych postanowień Traktatów, w szczególności w celu poszanowania i popierania różnorodności jej kultur [4, s. 124]. Aby przyczynić się do osiągnięcia wskazanych w TFUE, wymienionych wyżej, celów Parlament Europejski i Rada - stanowiąc zgodnie ze zwykłą procedurą ustawodawczą i po konsultacji z Komitetem Regionów - przyjmują środki zachęcające, z wyłączeniem jakiegokolwiek harmonizacji przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich (Rada wydaje zalecenia na wniosek Komisji) (art. 167 ust. 5 TFUE) [4, s. 124].

Podczas szczytu Rady Europejskiej w Nicei, w imieniu trzech organów Unii Europejskiej: Parlamentu, Rady UE oraz Komisji, uchwalono i podpisano w dniu 7 grudnia 2010 roku Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej. Dokument ten, stanowiący zbiór fundamentalnych praw człowieka i obowiązków obywatelskich został następnie powtórnie podpisany - z pewnymi poprawkami - podczas szczytu w Lizbonie w dniu 12 grudnia 2007 roku. Moc wiążąca Karty została nadana przez Traktat z Lizbony [5, s. 25-39]. W art. 13 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej stwierdzono, że: „(...) sztuka i badania naukowe są wolne od ograniczeń (...)” [6, s. 396]. Z kolei art. 22 Karty przewiduje obowiązek Unii do poszanowania różnorodności kulturowej, religijnej oraz językowej [6, s. 398].

Jak wskazano wyżej, unijna polityka kulturowa jest głęboko osadzona w prawie traktatowym. Nawiązania do niej odnaleźć można w obowiązujących Traktacie o Unii Europejskiej, Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, jak również w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej.

Europejska Agenda dla Kultury

Przełomowym dla unijnej polityki kulturowej wydarzeniem było ogłoszenie w dniu 10 maja 2007 roku przez Komisję tzw. „Komunikatu dotyczącego Europejskiej Agendy dla Kultury w dobie globalizacji świata”, który wyznaczył nowe kierunki polityki kulturalnej Wspólnoty [2, s. 75-76]. Jego strategiczne znaczenie zatwierdziła Rada Unii Europejskiej w Rezolucji z dnia 16 listopada 2007 r. dotyczącej Europejskiej Agendy dla Kultury, w której zaakceptowała priorytety i instrumenty zaproponowane przez Komisję [2, s. 76].

Począwszy od 2007 r. Europejska Agenda dla Kultury stanowi strategiczne ramy działań UE w dziedzinie kultury. Jej działania opierają się na promowaniu trzech strategicznych celów, tj.: 1) różnorodności kulturowej i dialogu międzykulturowego, 2) kultury jako tzw. katalizatora twórczości oraz 3) kultury jako istotnego elementu stosunków międzynarodowych. Podstawowe metody przewidziane w Europejskiej Agendzie dla Kultury to dialog z uczestnikami kultury, a także otwarta metoda koordynacji.

W obecnie realizowanym planie prac w dziedzinie kultury na lata 2015-2018 Europejską Agendę dla Kultury dodatkowo skonkretyzowano i ustanowiono dla niej cztery priorytety, tj.: 1) dostępność kultury (włączenie społeczne kultury), 2) dziedzictwo kulturowe, 3) sektor kultury oraz sektor kreatywny (w tym kreatywną gospodarkę i innowacje) a także 4) wspieranie różnorodności kulturowej. Priorytety te wprowadzono następnie w życie w 20 konkretnych działaniach.

Przykładowe programy oraz działania UE w dziedzinie kultury

Wśród obecnie realizowanych programów oraz działań unijnych w dziedzinie kultury wymienić należy m.in.: 1) Program Kreatywna Europa na lata 2014-2020, 2) Europejskie Stolice Kultury, 3) Znak Dziedzictwa Europejskiego, 4) Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018a także 5) przyznawanie europejskich nagród w dziedzinie kultury.

Program Kreatywna Europa jest unijnym programem zaplanowanym na lata 2014-2020, który oferuje finansowe wsparcie dla sektorów: kultury, audiowizualnego i kreatywnego. W ramach obecnie trwającego Programu połączono wcześniejsze unijne inicjatywy, tzn.: programy Media (1991-2013), program Media Mundus (2011-2013) oraz programy Kultura (2000-2013) w jeden Program, zawierający trzy komponenty (zwane także podprogramami): Media, Kultura oraz tzw. część międzysektorową [7]. Wśród głównych celów Programu Kreatywna Europa wymienić należy: 1) promocję europejskiej różnorodności kulturowej oraz dziedzictwa kulturowego, 2) budowanie kompetencji profesjonalistów, oraz 3) rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł (m. in. poprzez zwiększanie dostępu do dóbr kultury, czy utworów audiowizualnych) [8]. Należy zaznaczyć, że w ciągu 7 lat trwania Programu Kreatywna Europa aż 1,46 mld EUR przeznaczonych zostanie na europejskie projekty związane z promocją kultury [7]. W ramach komponentu (podprogramu) Kultura dostępne środki finansowe mogą zostać przeznaczone na: 1) projekty współpracy transnarodowej między organizacjami działającymi w sektorze kultury oraz

w sektorze kreatywnym, 2) europejskie sieci, mające na celu ułatwienie współpracy międzynarodowej oraz zapewnienie nowych możliwości rozwoju zawodowego osobom posiadającym szczególne umiejętności i doświadczenie, które zatrudnione są w sektorze kultury lub w sektorze kreatywnym, 3) platformy europejskie, które poprawiają mobilność i widoczność twórców oraz artystów, a także ułatwiają ogólnoeuropejskie programowanie działań kulturalnych i artystycznych, 4) literackie tłumaczenie dzieł oraz ich promocję [7].

Europejskie Stolice Kultury to jedno z najlepiej znanych europejskich przedsięwzięć w dziedzinie promocji kultury. Idea wykorzystania poszczególnych miast europejskich do rozpowszechniania dziedzictwa kulturowego - a tym samym głębszego zintegrowania Europejczyków - narodziła się dnia 13 czerwca 1985 roku podczas spotkania Rady Unii Europejskiej, a przedstawiła ją ówczesna grecka minister kultury, Melina Mercouri [9, s. 14]. Zasady i warunki, na jakich miastom nadawany jest tytuł Europejskiej Stolicy Kultury - do roku 2019 włącznie - określono w decyzji 1622/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady. Do dwuetapowej procedury wyboru miasta przystępuje się około sześciu lat wcześniej, ale sama kolejność państw członkowskich, które mogą być gospodarzami wydarzenia, ustalana jest znacznie wcześniej (na chwilę obecną znana jest kolejność państw do 2033 roku). Każdego roku dwa miasta z różnych państw Unii Europejskiej wybierane są na rok jako Europejskie Stolice Kultury. Wyboru tych miast dokonuje niezależna grupa ekspertów na podstawie programu kulturalnego, który musi mieć wyraźny, europejski charakter. Ponadto program ten powinien angażować członków społeczności lokalnej w każdym wieku i przyczyniać się do długofalowego rozwoju miasta. Miasta kandydujące muszą spełnić także szereg innych warunków przewidzianych w aktach prawa unijnego, m.in. muszą promować własną kulturę poprzez instytucję Ambasadora Kultury (czyli twórcy silnie związanego z miastem) oraz powinny kłaść nacisk na współpracę międzynarodową w zakresie kultury (m.in. z miastami partnerskimi). Należy podkreślić, że realizowana nieprzerwanie od 1985 roku do chwili obecnej inicjatywa Europejskie Stolice Kultury stała się wyjątkowym bodźcem do rewitalizacji miast, zwiększania kreatywności ich promocji oraz - przede wszystkim - poprawy wizerunku miast-stolic kultury (a nawet regionów, czy państw) na arenie międzynarodowej [9, s. 15]. Tytuł Europejskiej Stolicy Kultury otrzymało dotychczas ponad 40 miast (w 2017 roku Europejskimi Stolicami Kultury są Aarhus Dania oraz Pafos na Cyprze; w roku 2018 tytuł ten przypadnie Leeuwarden w Holandii i Valletta na Malcie). Zasady kandydowania oraz wyboru Europejskich Stolic Kultury w latach 2020-2033 są obecnie przedmiotem rewizji. Zgodnie bowiem z decyzją 445/2014/UE rozszerzono możliwość udziału w programie na kraje objęte procesem rozszerzenia oraz potencjalne kraje kandydujące, pod warunkiem że w terminie publikacji zaproszenia do składania wniosków będą one uczestniczyć w Programie Kreatywna Europa. Należy także podkreślić, iż w 2016 roku Komisja zaproponowała otworzyć inicjatywę Europejskie Stolice Kultury na państwa

EFTA/EOG.

Znak Dziedzictwa Europejskiego stanowił początkowo inicjatywę międzyrządową, z którą wystąpiło kilka państw członkowskich w 2005 roku [7]. Następnie na wniosek tych państw w 2010 roku Komisja zaproponowała formalne uznanie Znak Dziedzictwa Europejskiego za inicjatywę unijną. Znak Dziedzictwa Europejskiego jest wyróżnieniem przyznawanym obiektom dziedzictwa kulturowego, które odegrały szczególną rolę w kształtowaniu historii i kultury Europy lub rozwoju wartości stanowiących fundament integracji europejskiej [7]. Ideą Znak Dziedzictwa Europejskiego (ZDE) jest wzmocnienie u obywateli państw europejskich - w szczególności u młodych ludzi - poczucia przynależności do Unii Europejskiej, w oparciu o wspólne wartości i elementy europejskiej historii i dziedzictwa kulturowego, a także uznanie walorów różnorodności krajowej i regionalnej oraz wzmocnienie wzajemnego zrozumienia i dialogu międzykulturowego [10]. Dotychczas wyznaczono 29 takich obiektów. Polskimi obiektami uhonorowanymi Znakiem Dziedzictwa Europejskiego są: 1) Unia Lubelska, zawarta między Polską i Litwą w 1569 roku - Kościół p. w. Św. Stanisława wraz z Klasztorem Dominikanów, Kościół św. Trójcy, pomnik Unii Lubelskiej, 2) Historyczna Stocznia Gdańska – obiekty związane z powstaniem „Solidarności”, 3) Konstytucja 3 Maja z1791 roku (polska ustawa regulująca ustrój prawny Rzeczypospolitej Obojga Narodów; powszechnie przyjmuje się, że Konstytucja 3 Maja była pierwszą w Europie i drugą na świecie - po konstytucji amerykańskiej z 1787 roku - nowoczesną, spisaną konstytucją [11, s. 98]) oraz 4) cmentarz wojenny nr 123 -Łużna-Pustki - z okresu I wojny światowej [10]. Rok 2018 został ogłoszony przez Komisję Europejską Rokiem Dziedzictwa Kulturowego (EuropeanYear of CulturalHeritage/EYCH). Z tej okazji na terenie całej Europy odbywać się będą różnego rodzaju wydarzenia informujące, kulturalne, edukacyjne oraz zwiększające społeczną świadomość.

Każdego roku Komisja Europejska, mając świadomość konieczności zwrócenia publicznej uwagi na daną problematykę, decyduje o wyborze określonej tematyki, która będzie przyświecała w następnym roku kalendarzowym działaniom organizacji europejskich, a także instytucji krajów członkowskich. Celem tego jest zwiększenie świadomości społeczeństwa obywatelskiego oraz rządów, a także zachęcenie do rozpoczęcia dialogu i ogólnokrajowych debat rozwijających wybrane zagadnienie [12]. W dniu 30 sierpnia 2016 roku Komisja przedstawiła Parlamentowi i Radzie wniosek, który dotyczył ogłoszenia roku 2018 Europejskim Rokiem Dziedzictwa Kulturowego, zgodnie z propozycjami obu tych instytucji [7]. Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018 ma na celu zwrócenie uwagi na rolę dziedzictwa kulturowego Europy w umacnianiu poczucia wspólnej historii i tożsamości [7]. Europejskie dziedzictwo kulturowe silnie współtworzy zbiorową pamięć i tożsamość Europejczyków, a bogata różnorodność państw, regionów, społeczności lokalnych w Europie stanowi o wymianie kulturowej, łącząc ludzi w każdym wieku, pochodzących z różnych środowisk i kultur [12]. Na poziomie regionalnym dziedzictwo kulturowe sprzyja utrzymywaniu spójności lokalnej społeczności, integrując mieszkańców

poprzez rewitalizację zaniedbanych obszarów, poprzez wzbudzenie potrzeby pracy, a także chęci podtrzymywania wspólnoty [12]. Dziedzictwo kulturowe przyczynia się również bezpośrednio do tworzenia miejsc pracy, stanowiąc ważną gałąź gospodarki i istotną część przemysłu turystycznego (ponad 300 000 osób zatrudnionych jest w europejskim sektorze dziedzictwa kulturowego, a prawie 7,8 mln miejsc pracy jest pośrednio związanych z tym obszarem) [12]. Strategicznymi celami Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018 są: 1) zachęcenie do docenienia wartości europejskiego dziedzictwa kulturowego jako dobra wspólnego, 2) zwiększenie świadomości wspólnej historii oraz podzielanych przez wszystkich Europejczyków wartości, oraz 3) wzmocnienie poczucia przynależności do społeczności europejskiej. Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018 będzie ponadto: 1) promować dziedzictwo kulturowe jako niezbędny składnik różnorodności kulturowej oraz dialogu międzykulturowego, 2) podkreślać znaczenie konserwacji i dbałości o dziedzictwo, 3) promować znaczenie dziedzictwa kulturowego dla gospodarki, a także 4) promować dziedzictwo kulturowe jako ważny element w relacjach pomiędzy UE a krajami trzecimi [12]. Należy podkreślić, że Komisja Europejska - chcąc zachęcić europejską społeczność oraz profesjonalistów z sektorów kultury i kreatywnego do aktywnego włączenia się w obchody Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018 -przeznaczyła na ten cel specjalny budżet. Na przestrzeni 2018 roku w całej Europie odbywać się będą liczne wydarzenia oraz inicjatywy skupiające się na tematyce dziedzictwa kulturowego, akcje promocyjne zwiększające świadomość adresowane do dzieci i młodzieży, osób zainteresowanych tematyką, a także profesjonalistów z sektora kultury [12]. Działaniami będą zarządzać krajowi koordynatorzy, a wspierać ich będą: sieć Creative Europe Desks, reprezentacje Parlamentu oraz Komisji Europejskiej [12]. Oficjalna ceremonia rozpoczęcia obchodów Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018 odbędzie się w dniach 7 - 8 grudnia 2017 roku w Mediolanie podczas Europejskiego Forum Kultury [12]. 2018 rok będzie zatem doskonałą okazją do podkreślania znaczenia kultury europejskiej oraz wskazania działań Unii Europejskiej w odniesieniu do ochrony, digitalizacji, infrastruktury, badań i rozwoju umiejętności, promując zachowanie dziedzictwa kulturowego jako kluczowego elementu polityki zewnętrznej UE.

W ramach unijnej polityki kulturalnej wspiera się przyznawanie nagród w dziedzinie dziedzictwa kulturowego, architektury, literatury i muzyki. Nagrody UE mają służyć zwracaniu uwagi na najwyższą jakość działań europejskich w tych sektorach oraz ich powodzenie [7]. Za pomocą nagród wyróżnia się przede wszystkim artystów, muzyków, architektów, pisarzy i tych, którzy podejmują problematykę dziedzictwa kulturowego, i zwraca uwagę na ich twórczość. Tym samym stają się oni wizytówką Europy, propagując jej bogatą różnorodność kulturową oraz znaczenie dialogu międzykulturowego i transgranicznych działań w dziedzinie kultury, zarówno w Europie, jak i poza jej granicami [7]. Wśród nagród tych wymienić należy m.in.: 1) *European Union Prize for Literature* (przyznawana od 2009 roku jest nagrodą literacką Unii Europejskiej; nagroda

ta jest finansowana przez konsorcjum Europejskiej Federacji Sprzedawców Książek, Europejskiej Rady Literatów i Europejskiej Federacji Wydawców pod auspicjami Komisji), 2) *The European Union Prize for Contemporary Architecture - Mies van der Rohe Award* (przyznawana od 1987 roku przez Komisję Europejską, Parlament Europejski oraz Fundację Mies van der Rohe; nagroda jest otwarta dla wszystkich prac wykonanych w Europie w ciągu dwóch lat przed jej przyznaniem; prace są wybierane przez niezależnych ekspertów, krajowe stowarzyszenia architektoniczne bądź komitet doradczy, a następnie oceniane przez jury; następnie pięć prac finalistów jest odwiedzanych przez jury, które wybiera zwycięską budowlę i przyznaje nagrodę jej architektowi), 3) *Civis media prize* (jest to nagroda przyznawana za występy w europejskich audycjach radiowych lub telewizyjnych, które szczególnie przyczyniły się do promowania: pokojowego współistnienia w europejskiej społeczności, zrozumienia między narodami różnych kultur i wierzeń religijnych, walki z rasizmem i ksenofobią), 4) *The European Parliament LUX Prize* (nagrada przyznawana od 2007 roku przez Parlament Europejski twórcom filmów komercyjnych; jej celem jest przedstawienie publicznej debaty na temat integracji europejskiej i ułatwienie rozpowszechniania filmów europejskich w Unii Europejskiej), czy 5) *The European Border Breakers Awards* (coroczna nagroda przyznawana jako uznanie sukcesu dziesięciu nowych, europejskich artystów lub grup muzycznych, którzy osiągnęli uznanie publiczności poza własnym krajem, dzięki pierwszemu, debiutanckiemu, wydanemu na całym świecie albumowi muzycznemu - w roku poprzedzającym jej przyznanie).

Podsumowanie

Jak wskazano wyżej, szeroka i wieloaspektowa działalność Unii Europejskiej w zakresie kultury stanowi uzupełnienie polityki kulturowej państw członkowskich w różnych dziedzinach (m.in. w dziedzinie ochrony europejskiego dziedzictwa kulturowego, czy współpracy z instytucjami kulturalnymi państw członkowskich).

Jednym z bieżących priorytetów polityki UE jest dialog międzykulturowy. Po wejściu w życie Traktatu z Lizbony zagadnienie polityki kulturowej nabrało jeszcze większego znaczenia.

Takie inicjatywy jak wskazane wyżej: 1) Program Kreatywna Europa na lata 2014-2020, 2) Europejskie Stolicy Kultury, 3) Znak Dziedzictwa Europejskiego, 4) Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018 czy 5) europejskie nagrody w dziedzinie kultury (m.in.: *European Union Prize for Literature*, *The European Union Prize for Contemporary Architecture - Mies van der Rohe Award*, *Civis media prize*, *The European Parliament LUX Prize*, *The European Border Breakers Awards*) ale także inne, niewymienione w niniejszym artykule, mają szczególne znaczenie dla tworzenia polityki kulturowej Unii Europejskiej.

Literatura:

I. Schindler J.M., Kulturpolitik und Recht 3.0 - Von der Kulturverträglichkeitsprüfung zur kulturbezogenen Folgenabschätzung, Köln 2011.

2. Jurkiewicz-Eckert D., Od Traktatu o Unii Europejskiej do Europejskiej Agendy dla Kultury - narodziny i rozwój polityki kulturalnej UE, *Studia Europejskie*, 1/2015.
3. Traktat o Unii Europejskiej (TUE) - wersja skonsolidowana, wydanie polskie, Dz. Urz. UE 2010 C 83/01.
4. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) - wersja skonsolidowana, wydanie polskie, Dz. Urz. UE 2010 C 83/01.
5. Wyrozumska A., Znaczenie prawne zmiany statusu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej w Traktacie lizbońskim oraz Protokołu polsko-brytyjskiego, *Przegląd Sejmowy* 2008 nr 2(85).
6. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej - wydanie polskie, Dz. Urz. UE 2010 C 83/02.
7. Noty faktograficzne o Unii Europejskiej - Kultura, Parlament Europejski, http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.1.html#_ftn2, [dostęp: 06.12.2017].
8. Kreatywna Europa - Informacje o programie, <http://kreatywna-europa.eu/>, [dostęp: 06.12.2017].
9. Patel K.K., *The Cultural Politics of Europe: European Capitals of Culture and European Union since the 1980s*, London 2013.
10. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP, Współpraca z zagranicą, Znak Dziedzictwa Europejskiego, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/wspolpraca-z-zagranica/znak-dziedzictwa-europejskiego.php>, [dostęp: 07.12.2017].
11. Blaustein A., *Constitutions of the World*, Fred B. Rothman & Company 1993.
12. Kreatywna Europa - Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018, <http://kreatywna-europa.eu/europejski-rok-dziedzictwa-kulturowego-2018/> [dostęp: 07.12.2017].

СИМВОЛІКА ПОСТАНОВОК ПЕКІНСЬКОЇ ОПЕРИ

*Зінченко Тетяна Володимирівна,
магістрантка Київського університету культури*

*Науковий керівник –
канд. мистецтвознавства,
доцент М.В. Крипчук*

Традиційний театр Китаю, історія якого налічує вже майже дев'ять тисяч років, являє собою одну зі сторінок культури, початок котрої сягає в глибину століть. Якщо зіставити час виникнення театрального мистецтва в Китаї з європейською традицією, яка сформувалася в контексті давньогрецького театру в V столітті до н. е., то можна відзначити наскільки театр Китаю має більш давнє походження. З моменту виникнення європейського та китайського сценічного мистецтва відразу ж виявилися ті особливості, які визначили весь шлях їх розвитку. Якщо в давньогрецькому театрі акцент робився на виразність тексту та форму драматичного твору, то в китайському традиційному театрі першість віддавалася символічності й видовищності, а основними засобами виразності ставали пластика і жести. Китайський театр завжди був синтетичним за своїм змістом, включно з пантомімою, танцем, цирком, бойовими мистецтвами тощо.

Зародження театральних традицій визначається зверненням до пісенно-танцювальних форм, де танець набуває головного значення, виявляючи за такої умови сюжет, у якому кожен жест є символічним. Театралізація танцю дозволяла розкрити зміст і сприяла створенню образів. Найбільш популярними були міфологічні та історичні сюжети [1].

Одним із найбільш унікальних явищ традиційного китайського театру є Пекінська опера, яка і сьогодні користується великою популярністю та зберігає основні традиції китайської театральної культури. Мистецтво, засноване на символі, охоплює всі елементи постановок, а саме: маски, костюми, пластика персонажів. Однак, слід зазначити, що символізм китайського театру відрізняється від символізму європейського типу. Якщо європейський символізм повністю занурений в ірреальність, протиставляючи себе натуралізму, то в символіці східного театру присутнє реальне сприйняття моменту, деталі. Символ на Сході сповнений глибокої мудрості та життєствердної сили.

В основі символізму Пекінської опери лежить принцип умовності, що полягає в прагненні висловити універсальне через одичне, у красі поз і символіці жестів, у безособовій манері виконання ролі. Як порівняти із західною оперою, у Пекінській опері все несуттєве зводиться нанівець, акцент робиться тільки на найголовнішому. Це має відношення і до використаного реквізиту, який застосовується доволі вибірково.

Символікою пронизано все: від костюмів, які відображають статус і суспільне становище, до жестів, що позначають ту чи іншу дію персонажа. Розрізнення амплуа за костюмами дозволяє глядачеві зрозуміти характер персонажа з першого погляду і, не відволікаючись на розгадування персонажа, сконцентруватися на виконавському мистецтві.

Кожен окремих елемент художнього оформлення спектаклю не прагне до імітації, до ілюзії, він набув властивостей самостійного твору мистецтва, закінченого за формою та якістю виконання.

Умовність, що пронизує спектаклі Пекінської опери, дозволяє невигадиво вирішувати багато сценічно складних для європейського театру мізансцен. Так умовність допомагає зобразити одночасно два різних місця дії, два різних простори на одному й тому ж фактичному просторі сцени.

Символіка, умовність у спектаклях Пекінської опери виражається на різних рівнях: від жесту та манери співу до костюма і предметів художнього оформлення сцени.

Символічна умовність Пекінської опери складалася протягом кількох століть і стала простою, зрозумілою та природною для глядача. Умовні канони передаються від учителя до учнів із покоління в покоління, і критерії оцінки виконання цих умовностей досить суворі. Жодна умовність не сприймається окремо від загального сприйняття спектаклю як єдиного цілого. Синтез лежить в основі театру загалом і Пекінської опери як особливого виду сценічного мистецтва зокрема.

Для китайського театру характерно поєднання образотворчого, музичного, танцювального та циркового мистецтва. Образотворче мистецтво в китайському театрі знаходить своє відображення і в традиційному поєднанні кольорів, і в традиційних картинних позах акторів, і в підкресленій витонченості рухів і жестів виконавців ролей у виставах, немов тих, що зійшли з полотен картин у стилі традиційного китайського живопису.

Пекінському театру належала ініціатива створення нового типу спектаклю, побудованого на найбільш яскравих уривках із різноманітних п'єс. Великої популярності набули твори жанру уся, багаті на батальні сцени, що склалися з акробатики та маніпуляцій із бутафорською зброєю [2].

За довгу історію існування цього сценічного мистецтва сформувався репертуар, який складається з-понад тисячі спектаклів, що відрізняються оригінальними умовними сценічними прийомами. До найвідоміших опер належать такі: «Осінь ріка», «Біла змія», «Підібрати нефритовий браслет», «Украсти скарб», «Цар мавп бореться з вісімнадцятьма архатами».

Пекінська опера не втрачає свої традиції, хоча сьогодні вона проходить процес трансформації. Запозичуються деякі прийоми з місцевих опер і використовуються місцеві діалекти, що дає глядачам відчуття жвавості та новизни.

Культура Китаю є неповторним і дуже цінним пластом світової скарбниці. У листопаді 2010 року Пекінська опера ввійшла до складу культурної спадщини ЮНЕСКО [3].

Матеріали дослідження можуть бути використані в роботах із подальшого вивчення традиційного китайського театру, у курсах, де передбачено розгляд питань щодо проблематики закордонного театру, для розширення професійного кругозору майбутніх акторів, режисерів.

Подальше вивчення традиційного китайського театру, на наш погляд, може здійснюватися за такими напрямками: спеціальний комплексний аналіз театральних зразків; виявлення особливостей взаємозв'язку між традиціями китайського та європейського театрів; порівняльне вивчення різних жанрів традиційного китайського театру; дослідження закономірностей розвитку традиційного театру; вивчення виконавських технік і прийомів у різних локальних традиціях китайського театру; розгляд акторської імпровізаційності як виконавської волі; продовження адаптації китайських текстів для європейських виконавців.

Література

Ли Чжао. Роль танца та пантомими в музыкальной композиции пекинской оперы : дис. канд. искусствоведения : 17.00.02 ; 17.00.01 / Ли Чжао. – СПб., 2001. – 159 с.

Оуян Юй-цянь. О пекинской опере / Оуян Юй-цянь // Народный Китай. – Пекин, 1956. – № 20. – С. 13 – 21.

Пекинская опера. Часть первая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <http://old17.litobozrenie.com/2016/05/pekinskaya-opera-chast-i/>

ЧОЛОВІКИ-ВЧИТЕЛІ В ПОЧАТКОВОМУ НАВЧАННІ, ТОБТО ПРО ПЕРЕВАГИ (АБО ЇХ ВІДСУТНІСТЬ) БУТИ ТАК РІДКІСНИМ ЯВИЩЕМ

Качмарчик Мілена

*Вармінсько-Мазурський Університет в Ольштині,
працівник (асистент)*

Вступ

Одним з фундаментальних принципів функціонування сучасних суспільств є санкціонований принцип рівності між жінками та чоловіками. Широко поширене переконання про рівність громадян обох статей сприяє мінімізації тенденції до визнання конкретної поведінки як „типово жіночої“ або „типово чоловічої“. Колись безпрецедентна готовність жіночої половини населення присвячувати своє життя кар'єрі зараз є так само нормальна, як образ чоловіка, котрий прогулюється з дитячою

коляскою. Незважаючи на видимі зміни, в багатьох професійних секторах можна спорстерігати різку домінацію чоловічого або жіночого панування. І хоча панує загальна думка, що це чоловіки є привілейованою стороною, існують сфери зайнятості, в якій явище фемінізації є настільки велике, що перспектива працевлаштування працівника чоловічої статі збуджує сильні (не завжди позитивні) емоції. До таких сфер належить зокрема, початкова освіта, котра в Польщі включає навчання дітей у I-III класах початкової школи.

За даними, зібраними Міністерством Національної Освіти в Системі Освітньої Інформації (за станом на 30 вересня 2015 року), чоловіків, які виконують професію вчителя в Польщі є 17.36% від загальної кількості всіх працівників¹. Найменшою такою групою є вчителі молодших класів, їх частка в більш ніж 100 разів є нижчою в порівнянні з кількістю зайнятих жінок [2, с. 83]. Існування такої кричущої нерівності безсумнівно не залишається без впливу на якість професійного функціонування одиниць. Вже на лінгвістичному рівні можна зустрітися із чіткими термінами, котрі ідентифікують особу жіночої статі, яка вчить дітей, а яскравим прикладом може бути назва методичного журналу „Вчителька Початкової Школи - I-III класи“. На жаль, питання про чоловіків, котрі працюють вихователями дітей у початковому навчанні, не дочекалося до цих пір на польському ґрунті поглиблених досліджень. Цей текст, хоча й не заповнює вказані пробіли, є теоретично-емпіричним представленням вищевказаних проблем. Перша частина рішень вступного характеру, буде деяким типом сигналізування дійсного стану знань про професійне функціонування¹.

чоловіків - вчителів початкового навчання. У другій частині буде представлений матеріал, зібраний автором в ході проведених емпіричних досліджень.

Чоловік-вчитель у початковому навчанні - актуальний стан знань

Майже з незапам'ятних часів протягом багатьох віків домінуюча позиція чоловіків, з точки зору передачі новому поколінню знань та вмінь, не підважувалася. Маргінальний, іноді неіснуючий шанс жінок на доступ до освіти, спричинювався до того, що студенти, як і викладачі, були представниками чоловічої статі. Збільшення числа жінок, котрі професійно займалися освітою, часто поєднується з періодом Реформації, проте, де-факто представники жіночої статі отримали рівні права та можливості освітньої роботи тільки в другій половині XIX століття [5, с. 232]. Це був прорив, який запустив процес демаскулізації вчительської професії та який можна спостерігати до даного моменту. Безперечно обсяг фемінізації робочого персоналу в школах не є однаковий на всіх рівнях освіти. Наскільки присутність чоловіків, котрі викладають спеціальні предмети (особливо в області технічних наук і математичній галузі) нікого не дивує, настільки праця в якості вихователя в групі дітей ясельного віку,

1 Інформація, отримана безпосередньо з Міністерства Національної Освіти.

не належить до типового явища.

Результати дотеперешніх досліджень, які демонструють професійний досвід чоловіків, зайнятих у якості вчителів початкової освіти, може збуджувати тривогу. До групи дослідників, які досліджують вищевказанні проблемні питання зокрема належать P. Sargent, [8, passim], J. Sumsion [10, с. 457-464], S. Smedley [9, с. 374-383], R.P. Coulter і M. McNay [3, с. 401-410]. Зібрані цими дослідниками емпіричні дані показали, що стать становить сильний визначник щодо соціальної оцінки викладачів, які працюють з маленькими дітьми. Чоловіки розглядаються з великою дистанцією та недовірою, постійно борються з стереотипами і часом підозрюються у порушенні сексуальних уподобання. Навіть якщо вони виконують свої обов'язки з пристрасстю і зобов'язанням, вони вважаються проявом дивацтва. Підозра, з якою вони постійно стикаються, є причиною того, що виробляється штучна відстань між ними та учнями; крім того, вони не проявляють таких рис поведінки, які є природними серед жінок, котрі займаються тією ж професією.

Безсумнівно стереотипне сприйняття чоловіків, які вирішують працювати з дітьми, є одним з мотивів відсутності мотивації до виконання професії вчителя початкової освіти. За словами Н. Rolfe, іншими причинами, що викликають небажання чоловіків працювати на рівні початкової освіти є: низька заробітна плата, некорисні умови праці, а також низький статус професії [7; с. 18]. І хоча широко прийнята думка, що непривабливе грошове винагородження є головним чинником – Т. Bertram та С. Pascale подають, що кожного року у Великобританії, з цієї власне причини кидає роботу 30% викладачів, які працюють в дитячих садках [1; с. 40] – тим не менш Н. Rolfe не погоджується з тим, що розмір заробітної плати має найбільший вплив на кількість чоловіків, які виконують професію вчителя. Задовільне винагородження, враховуючи загальноприйняту думку, що виховання дітей є „жіночою“ професією, не буде для чоловічого представника достатньою мотивацією [7; с. 21]. Прийняття працевлаштування в галузі, яка майже повністю є фемінізована, тобто жіноча, є несумісне зі стереотипом „справжнього чоловіка“ і пов'язане із ризиком статися підозрюваним у „зниженості“. Справедлива заробітна плата могла би, звичайно, становити у зв'язку з цим, свого роду компенсацію, але на практиці, ціна за її за отримання виявляється занадто висока.

Хоча ці дані показують однозначно несприятливу позицію чоловіків, які працюють вчителями початкової освіти, не повинно на цій основі робити узагальнень. Все частіше справді з'являються занепокоєння, що зростає явище фемінізації професії вчителя може мати негативні наслідки і, в зв'язку з цим здається доречним вжити заходів проти його зміцненню. Таким чином в деяких країнах Європи (зокрема у Великобританії, Німеччині, Данії, Бельгії, Франції) введено ініціативи, спрямовані на заохочення чоловіків до вибору роботи в дитячих садах і молодших класах початкової школи. Одним із прикладів може бути програма Men in Childcare (Чоловіки в догляді

за дітьми), яка служить збільшенню кількості вихователів (чоловіків) в маргіналізованих районах, де значна частка дітей виховується без батьків. На жаль, хоча ідея програми здається правильною, то умови її привілеїв, зокрема скорочення чоловічим представникам освітньої стежини, яка надає дозвіл працювати, викликає багато суперечок. Деякі дослідники, зокрема М. Міллс, W. Martino і B. Lingard [6; с. 361], почали спротивлюватися не тільки такого роду практикам, але навіть самому акцентуванню позитивного впливу вчителів чоловіків на розвиток учнів (особливо хлопчиків) і нібито більш високій компетентності чоловіків з точки зору дисциплінування дітей, тому що, на їхню думку, це однозначно девальвує роль жінок. Амбівалентність почуттів, яка супроводжують значну фемінізацію середовища вчителів нижчого рівня навчання, також досить гірко показала Д. Клюс-Станьска, висловлюючи думку, що вчительки починають розглядатися як „кліше”, в той час як чоловіки стаються „надзвичайною природньою цікавинкою” або „легкою патологією” [4 ; с. 20]. Безсумнівним є те, що значний вплив на перевагу позитивних або негативних почуттів також проявляють самі зацікавлені особи - їх робота постійно оцінюється, а досягнуті успіхи можуть сприяти отриманню акцептації середовища.

Задуми методологічних досліджень

Суб'єктивне сприймання вигід/втрат, які виникають із розпочинання чоловіками виконання професій, які вважаються „типово жіночими” є частиною досліджень, проведених автором. Їх мета полягала на тому, щоби представити досвід і переживання чоловіків, які працюють у початковому навчанні, та є пов'язані з їхньою професією. Через те, що отримання цього типу інформації передбачало необхідність звернення до індивідуальної точки зору респондентів, виявилось обґрунтованим використання дослідницької стратегії, орієнтованої на якість. В ході дослідження проведено фронтальне інтерв'ювання (оповідання респондентів), яке стосувалося зокрема їхньої освітньої стежини і мотивів вибору професії; розвитку кар'єри з особливим акцентом на процесі побудови взаємовідносин з дітьми, батьками та колегами; оцінки рівня задоволеності роботою, а також вигід/втрат розпочинання роботи в галузі, де переважають жінки. Оскільки феномен фемінізації професії вчителя на початковому рівні освіти не має локального характеру, а число людей, які відповідають критеріям для включення їх до тестування, було невеликим, відбір до розмов відбувався у різних частинах Польщі. Всі інтерв'ю були проведені в місцях проживання і/або роботи опитуваних осіб. З огляду на обмежений обсяг даного дослідження буде представлена лише частина зібраного емпіричного матеріалу - вигіоди та втрати у зв'язку із працею в „жіночій” професії на основі даних, отриманих від чотирьох респондентів.

Подання профілів респондентів

Адам (N1) є працевлаштований в якості вчителя першого класу в початковій школі, розміщеній в місті середнього розміру в центрі країни. Після закінчення середньої школи він мріяв про вищу офіцерську школу,

до якої, на жаль, не був зарахований. В останньому моменті він вирішив піти до двоохрічного педагогічного навчального закладу, „щоб не втратити рік” (початкове навчання було там обов’язковим варіантом). Відразу ж після захисту дипломної роботи він був прийнятий на роботу, спочатку в якості вчителя фізичного виховання, а потім навчання дітей молодшого віку. Протягом всього часу він працює в тій же установі - в цілому 29 років.

Пьотр (N3) є класним керівником другого класу в маленькій школі, що розташована в селі, яке знаходиться на околиці великого міста північної Польщі. Закінчуючи середню школу, він вирішив розпочати навчання в інституті за спеціальністю „соціальна педагогіка”. Після отримання ступеня магістра, він заснував свій власний бізнес, від якого відмовився через три роки; потім він працював протягом декількох років в якості торгового представника з продажу книг в навчальних закладах. Врешті він вирішив здобути післядипломну освіту в галузі навчання дітей молодшого віку і влаштувався на роботу в школі, де він працює до теперішнього часу (5 з половиною років).

Міхал (N2) є класним керівником другого класу; він працює у великому місті в західній частині країни. Після завершення середньої освіти (технікум охорони середовища) він вирішив поступити в педагогічний інститут. Спочатку це був загальний профіль, і через два роки, за порадою декана факультету він обрав спеціальність початкове навчання. Відразу після закінчення інституту він працював протягом року в дитячому садку; після цього часу йому було запропоновано піти в школу, де він працює шостий рік поспіль.

Ян (N4) є класним керівником третього класу в сільській школі на півдні Польщі. В юності він мріяв про вивчення математики, але через те, що було важко на неї потрапити, за пропозицією колеги потрапив в педагогічний інститут (початкове навчання). Він визнає, що вибір був випадковим, і після початку навчального року, думав про те, щоби змінити факультет. В ході навчання виявилось, що він дуже добре себе почуває у спілкуванні з дітьми, тому вирішив не змінювати факультету. Після закінчення інституту, як молодий вчитель, він отримав квартиру в безпосередній близькості від школи, де розпочав роботу. Під час інтерв’ю він заявив, що виконує свої обов’язки в цьому навчальному закладі 31 рік.

Праця в фемінізованій (жіночій) професії - вигоди і втрати

Зрозумілим є те, що прийняття роботи в якості вчителя початкового навчання пов’язане з необхідністю отримання відповідної кваліфікації. Оскільки в педагогічних інститутах переважають жінки, а спеціальності, пов’язані з навчанням дітей молодшого віку, найменше вибирають чоловіки, то респонденти ще перед роботою мали можливість належати до майже цілком фемінізованого середовища. Опитані признали, що виступ у ролі раритету має свої позитивні сторони:

N1: Інститут - це був найпрекрасніший час, Ісусе дорогенький! Ну і ті дівчата (сміється), тобто вони є придатні протягом життя, але якщо

їдеться про інститут, то допомогли вийнятково.

N3: Дівчат було 30 на курсі, і я був один (...) завдяки тому, що я ніколи не мав проблем у відносинах між чоловіками і жінками, я почував себе, як риба у воді і просто був душею цієї компанії.

У той же час в оточенні багатьох жінок, чоловіків легше зауважити і вони зосереджують увагу викладачів, що не завжди сприймається респондентами як плюс:

N2: (...) іноді навіть ситуація є гірша, тому що ви не можете навіть нудну лекцію проспати і не бути непоміченим. Крім того, існує цікавість, що ця людина (чоловік) скаже, і зрозуміло, що ви повинні бути обережні, тому що хтось про щось запитас, і вам однак треба буде відізнатися. Інший вид - це питання типу: „А що ти думаєш?“, „Яка Ваша думка?“.

Хоча період навчання загалом згадується респондентами позитивно, то не можна цього сказати про сам час пошуку роботи. Пьотр зазначив, що в його випадку, стать була основною перешкодою в отриманні роботи і додав, що йому вдалося досягти мети тільки тому, що його подруга працювала в школі, до якої він склав заяву про прийняття на роботу, а найголовніше - вирішила за нього поручитися:

N2: Це виглядало таким чином, що дирекція спочатку сказала: „Жодного мужика в школі не хочемо». Пізніше ця знайома ходила, розмовляла, пояснювала, що знає мене, знає, хто я, і що я міг би, можливо, щось добре принести цій школі. (...) Нарешті, нам вдалося переконати їх.

Незалежно від того, в який час опитувані розпочинали роботу, і хто допоміг їм її отримати, всі вони в цілому погодилися, що в той час, коли вони починали свою кар'єру, їх присутність викликала велике здивування, особливо зі сторони батьків / опікунів дітей:

N4: На початку було здивування, о так. (...) Я не знаю, що там люди думали, можливо, хтось щось собі подумав, але я ніколи не помічав такого елемента типу - чоловік тут не підходить. Швидше за все, було так: але класно! Можливо, трохи на основі фольклору, чи не так?

N1: Зазвичай на початку було так, що матері приходили і казали дитині: „О та жіночка будете тебе вчити” (сміється). І тут чоловік. Ну і тут остовпіли, що далі? Ну як то чоловік? Учитель? Добре, нехай вчить хімію, фізику і фізкультуру, чи не так? Але першокласників? Шок.

Щодо наймолодшого респондента, Міхала, стереотипний вибір професії дав йому популярність не тільки в межах освітньої установи, в якій він був працевлаштований:

N3: Зацікавлення мою статтю було величезне, навіть в засобах масової інформації, від газети до регіонального телебачення та всіляких подібних засобах масової інформації в місті. Трохи як мавпа в зоопарку, як я це називаю. Це була цікавість і недовіра відносно того, що дітьми буде займатися чоловік.

Важко сказати, чи подив, який збуджували респонденти при прийнятті на роботу в якості вчителя молодших класів, був пов'язаний з

побоюваннями щодо безпеки дітей. Немає доказів, щоб витягти таку тезу, через те, що батьки / опікуни не висловлювали загалом занепокоєння в безпосередньому контакті з учасниками опитування і не вживали ніяких дій, які могли б показати, що вони мають якісь побоювання. Тільки в одному випадку (N 2), цей тип поведінки мав місце - коли мати довідалася, що її дитина буде мати вихователя-чоловіка, відразу перевела доньку в паралельний клас. Така рішуча відповідь, однак, була випадковою і не повторювалася в наступні роки праці опитуваного. Кожен з решти опитаних підкреслив, що рівень довіри з боку місцевої громади поступово з часом збільшується. Чим довший стаж роботи, тим більше є шансів інтегруватися з середовищем і зміцнити свою позицію:

N1: *На початку було так: «Ах, чоловік! Чоловік! Чоловік! », Але через місяць пройшло. Якщо ви працюєте кілька років, однак, щось за людиною тягнеться (...), якісь думки, враження, і люди знають, хто є ким.*

На жаль, ні дослідження специфіки середовища, ані навіть приналежність до місцевої громади не гарантують безумовного прийняття. Оприлюднені у ЗМІ випадки сексуального насильства над дітьми є причиною того, що люди, які працюють з молодшими дітьми іноді викликають підозру. Ян описав ситуацію, як після майже 30 років роботи, був звинувачений однієї з матерів у тому, що проявляє ненормальні сексуальні потяги. Ось фрагмент висловлювання опитуваного:

N4: *(...) як раз в цьому класі, що зараз, але це було в першому класі, був такий випадок, що один з батьків натякнув мені, що я - педофіл. (...) Одного разу мій учень сказав, що його мама каже, щоб у школі не підходив до дяді, тому що він бере дітей на коліна і торкається.*

Опитуваний повідомив директора навчального закладу, який запросив роз'яснення по справі (відбулася розмова між учителем і матір'ю учня в присутності керівництва).

N4: *Вона [мати дитини - М.К.] пояснила, що тепер, різні речі діються на світі, так що вона хвилюється, і це було на всякий випадок (...), звичайно, вона вибачилася і з тих пір ніколи не порушувала цю тему.*

Без сумніву, чоловіки-вчителі більше схильні до можливого наклепу, пов'язаного зі сферою сексуальності, ніж жінки, і хоча основа, спрямованого на них наклепу, може бути ірраціональною, це призводить до реального ризику втрати професійної репутації. Співрозмовники побоюються звинувачень у сексуальних відхиленнях, і це, здається, є найбільшим недоліком зайнятості у сфері початкового навчання, але в дійсності не ці проблеми респонденти визнали за найбільш обтяжливі. Хоча всі вчителі під час розмови порушували питання близькості і відносин з дітьми, вони визнали, що намагаються тримати дистанцію (уникають проявів чутливості до дітей), але цей факт вказує більше на „специфіку теперішніх часів», а не є проблемою виключно чоловіків. Особливо зненавиджено респондентами виявилися бюрократія, до якої нібито *хлопці не мають голови* (N1). Всі респонденти погодилися з тим, що найбільшою проблемою

для них є заповнення документів і, на жаль, це є обов'язок, обсяг якого не залежить від статі:

N2: Ці папірці так жахливі, що аж не хочеться працювати, тому що людина не має часу, щоб поглиблювати свої знання через таку кількість документації. (...) і там немає для нас [чоловіків - М.К.] будь-якої пільги.

Чоловіки негативно відреагували на рівень оплати праці в сфері освіти. Ця проблема здавалася особливо гострою для тих, хто проживає у великих містах, що пропонують різні види товарів та послуг і генерують більш високі витрати на щоденні потреби утримання. Порятунком в таких ситуаціях виявилася додаткова зайнятість (до неї призналися двоє респондентів):

N3: Ми є постійно групою вчителів, які отримують найменшу платню в Європі. (...) Хоча було якесь підвищення, я вважаю, що воно є марне, насправді. В цілому від моменту, коли я працюю в сфері освіти, то ніколи не міг дозволити собі мати лише одну роботу. (...) Чоловік повинен забезпечити сімейне життя і, звичайно, буде відчувати себе погано - я відчуваю себе погано, - якби я цього не зробив. Моя гордість не дозволила би мені на це.

N2: Фінанси, однак, не є найкращими в школі. (...) Я займаюся відеозйомкою на весіллях, шлюбах, і якщо би я цього не робив, то би не залишився на роботі виключно в освіті.

Тільки один респондент безпосередньо прокоментував негативний вплив стереотипу „жіночої праці”. У зв'язку з тим, що це дуже чутливе питання, то важко сказати, чи інші особи цього не помічали (як, здається, швидше за все, це був навмисний пробіл).

N3: В тій професії настільки переважають жінки, що чоловіки соромляться того, що хтось не ставитися до них серйозно, що хтось може посміятися і сказати: «Який з тебе мужчина, що ви доглядаєш дітей», чи не так?

При вкладанні балансу вигід та втрат для чоловіків, що працюють в фемінізованій педагогічній професії вчителя початкового навчання, респонденти одноставно сказали, що вигоди переважають втрати. Серед найбільш часто згадуваних переваг з'являються високий рівень задоволеності роботою і можливість спостерігати щодня конкретні ефекти своєї власної роботи (у вигляді збільшення знань і умінь учнів). Крім того, співрозмовники оцінили позитивно відсутність монотонності, стабільність зайнятості, ширість і вдячність учнів.

N3: Діти власне в 1-3 класах це не такі хитрі; це діти, які говорять те, що думають. (...), так як раптом хтось встає і говорить: „Я дуже люблю Вас, Ви - мій найкращий вчитель”, це бальзам для душі, аж важко описати. Ось що чудове в цій роботі.

Легко помітити, що ці переваги торкаються виключно специфіки професії, а не вигід від того, щоб бути чоловіком серед працюючих жінок. Респонденти визнали, що вони несуть відповідальність незалежно від статі,

отже, не можуть розраховувати на якусь нагороду за роботу в професійному середовищі, де домінують жінки. Важливо відзначити, що всі респонденти заявили, що вони задоволені вибором професії і не змінили би її на іншу. На питання, чи вони будуть рекомендувати свою роботу іншому чоловіку, кожен з них відповів ствердно.

Висновок

Хоча дані, отримані в порівнянні з матеріалом, зібраним іншими дослідниками, можуть здатися оптимістичними, проте вони підтримають твердження про те, що положення чоловіків, які приймаються на роботу у початковому навчанні, є відносно менш вигідним, ніж положення жінок. Представники чоловічої статі повинні виконувати свої професійні обов'язки, щонайменш так само добре, як їхні співпрацівники жіночої статі, але знаходяться на більш високому рівні ризику прояву проблем, з якими жінки не зустрічаються або відчувають їх лише у мінімальному ступені. Звичайно, в ідеальних умовах, представники обох статей повинні мати рівний доступ до освіти, зайнятості та професійного розвитку, але насправді створення таких умов, на жаль, це благородна утопія. Ініціювання заходів щодо зменшення нерівних можливостей для жінок і чоловіків в політиці зайнятості, безсумнівно, є результатом спостереження диспропорцій в цьому відношенні, але спроби нейтралізування негативних ефектів іноді прирівнюються до дискредитації однієї зі сторін. У разі створення рівних можливостей для чоловіків ситуація є настільки складна, що зазвичай вважається, що вони є ініціаторами репресивних дій, а нерівності в сфері зайнятості торкаються лише жінок.

Хоча вказування способу зменшення явища фемінізації професії в групі педагогів початкової освіти є завданням надзвичайно важким (якщо не неможливим), то це питання, безумовно, варте наукового дослідження. Представлений експериментальний матеріал через його обмежений діапазон не дозволяє на зроблення узагальнення, однак, може бути внеском для подальшого розслідування.

Посилання:

1. Bertram T., Pascale C. (2000), *The OECD thematic review of early childhood education and care: background report for the United Kingdom*, Worcester.
2. Bordoż P. i in. (2014), *Liczą się nauczyciele. Raport o stanie edukacji 2013*, Warszawa.
3. Coulter R. P., McNay M. (1993), *Exploring Men's Experiences as Elementary School Teachers*, "Canadian Journal of Education" 18(4).
4. Klus-Stańska D. (2010), *Infantylizujący stereotyp nauczycielki wczesnej edukacji. W poszukiwaniu kontekstów i źródeł ukrytego dyskursu „naszej pani”*, „Kultura i Edukacja” 2(76).
5. Kot S. (2010), *Historia wychowania. Tom 2*, Warszawa.
6. Mills M., Martino W., Lingard B. (2004), *Attracting, recruiting and retaining male teachers: policy issues in the male teacher debate*, „British Journal of Sociology of Education” 25(3).
7. Rolfe H. (2005), *Men in childcare*, Manchester.
8. Sargent P. (2001), *Real Men or Real Teacher? Contradictions in the Lives of Men Elementary School Teachers*, Harriman.
9. Smedley S. (2007), *Learning to be a primary school teacher: reading one man's story*, "Gender and Education" 19(3).
10. Sumsion J. (1999), *Critical Reflections on the Experiences of a Male Early Childhood Worker*, "Gender and Education" 11(4).

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВИЗНАЧЕННЯ, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

*Кінаш Ганна Федорівна,
студентка IV курсу
факультету української філології
та літературної творчості
імені Андрія Малишка
НПУ імені М.П. Драгоманова
annakinash111096@ukr.net*

Постановка проблеми. Учні з особливими освітніми потребами у галузі надання послуг у сфері освіти на сучасному етапі є суб'єктами світової тенденції забезпечення доступності освітніх ресурсів на максимальному рівні. Наявність учнів із особливими потребами вимагає від навального закладу особливої професійної підготовки педагогів, які здійснюватимуть навчально-виховний вплив у освітньому середовищі.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблема здобуття освіти дітей з особливими потребами перебуває в центрі уваги багатьох учених: В. Андрущенко, М. Ярмаченка, Е. Андрєєвої, В. Бондаря, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової та зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема, щодо впровадження інклюзивної освіти [1; 11]. Вагомий внесок у формування нової системи освіти зробили П. Таланчук, М. Синьов, Р. Ануфрієва; технологіям активного навчання студентів з особливими потребами присвячені праці Г. Пономарьової; аспекти технічної і гуманітарної освіти дітей та студентів з особливими потребами, а також можливості навчально-методичного, інформаційного супроводу розробляють К. Агавелян, Н. Вовк, З. Кантор, І. Леонгард, І. Нікітіна, В. Авілов, Н. Козлов, М. Чайковський [1; 11].

Актуальність дослідження полягає у виокремленні та конденсації найбільш повного тлумачення терміна «інклюзивна освіта» та супровідних його характеристик.

Метою статті є окреслення загальних особливостей інклюзивної освіти: понятійно-термінологічних визначень, основних аспектів тлумачення поняття.

Виклад матеріалу. За висновками науковців, надання послуг у сфері освіти є тісно пов'язаним із налагодженням партнерських взаємин між різними суб'єктами [3].

Основним принципом інклюзивного підходу є пристосовування суспільства до почувань і прагнень особистості, налагодження суспільних, соціальних, економічних стосунків, а також створення умов для задоволення особливих потреб кожної особистості.

У центрі уваги цієї моделі суспільної поведінки є автономність; участь у суспільній діяльності; створення системи соціальних зв'язків; прийняття суспільством усіх без обмежень, кожної особистості.

Соціальна концепція інклюзії стала основоположною в сучасній моделі здобуття освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку – інклюзивній освіті.

Саме інклюзивна освіта, на думку одного з провідних нідерландських дослідників К. Рейсвейка, сприятиме розвитку здібностей дитини; задоволенню особливих потреб; створенню системи підтримки; функційному підході до лікування та навчання; участі батьків у лікуванні та навчанні їхніх дітей [2].

Документ «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказує на те, що інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах суспільного розвитку, суспільної взаємодії, суспільної інтеграції [3].

У ході означення терміна «інклюзивна освіта» було проаналізовано визначення, які містяться в головних міжнародних документах: Стандартних правилах урівняння можливостей інвалідів ООН, Декларації прав дитини ООН, Саламанкській декларації, Міжнародних консультаціях із питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [2].

Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання (у разі потреби) відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом [2].

Мета інклюзії в освіті полягає у ліквідації соціальної ізоляції (виключення), що є наслідком негативного ставлення до поняття різноманітності.

В основі терміну «інклюзивна освіта» лежить соціальна модель розуміння інвалідності, яка трактує інвалідність як поняття, яке еволюціонує, і є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, що мають проблеми зі здоров'ям, і бар'єрами, що існують у зовнішньому середовищі, і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [2].

Базою інклюзивної освіти є ідеологія, яка нівелює будь-яку дискримінацію учнів, але в той же час створює відповідні умови для отримання якісної освіти для таких дітей.

Інклюзивна освіта – це педагогічна технологія, яка передбачає навчання й виховання дітей з особливими потребами у звичайному навчально-виховному закладі, де створені відповідні умови для забезпечення

максимальної ефективності навчального процесу [2].

У такий спосіб для розуміння інклюзії мають значення чотири ключові аспекти тлумачення поняття:

1. Інклюзія – це освітній процес.
2. Інклюзія – орієнтація, спрямована на виявлення й усунення бар'єрів.
3. Інклюзія – база створення умов для присутності, участі у навчальному процесі та досягнення успіху всіх учнів.
4. Інклюзія – вимога підвищеної уваги до дітей «групи ризику», для яких існує вірогідність відрахування чи низької успішності.

Важливим для розуміння інклюзії в освіті є інструмент моніторингу «Індекс інклюзії», який був розроблений у 2006 році британськими вченими Мелом Ейнскоу та Тоні Бутом за участю групи британських педагогів, батьків, працівників управління освіти, учених і представників громадських організацій людей з інвалідністю [2].

Висновки. Отже, поняття інклюзивної освіти має понятійно-термінологічні визначення, складені Міжнародними центрами розвитку, однак єдиного тлумачення поняття досі нема. Позитивним є чітке оформлення основних принципів такого типу освіти та відповідні аспекти тлумачення поняття.

Перспектива. Подальші дослідження будуть спрямовані у сферу практичної реалізації програм інклюзивної освіти у навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Lavrenova M., Lalak N.. Training of primary. School teachers for the urrainian language lessons in an inclusive learning environment / M. Lavrenova, N. Lalak.// Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2016. – С.94-101

Навчально-методичний посібник: за заг. ред. Колупасвої А.А. – К: «А.С.К.», 2012. – 308 с

Шаповал Р. В. Освітня діяльність в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія. Харків: Золота миля, 2011. 347 с.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Про Національну доктрину розвитку освіти. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник. / [Тім Лорман, Джоан Депплер, Девід Харві]; пер. з англ. – К.: – СПД-ФО Парашин І.С. 2010. –296 с.

Засенко В. Рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими потребами / Кроки до демократичної освіти:– 2002. – №1. – С. 34. 7.

Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. – Лондон. 2000.

Навчальні програми для дітей з особливими освітніми потребами на сайті МОН України. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebam/navchalni-programi.html>

Колупасва А. До проблеми понятійно-термінологічних визначень у сучасній спеціальній педагогіці // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук. метод. зб. Випуск 8. – К., 2006. – С. 105-109.

Колупасва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. – К.: САММІТ-книга, 2009. – 272 с.

Loreman, T., Deppeler, J.M. & Harvey, D.H.P. Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom. Sydney: Allen & Unwin. Chapters 1 & 2, 2011. – 130-152 p.

Polloway, E. A., Patton, J. R., Smith, J. D., & Smith, T. E. C. Historic Changes in Mental Retardation and Developmental Disabilities. Education & Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, 1996. – 3-12 p.

Porter G. Disability and Inclusive Education. Retrieved October 2006, URL: www.disabilityworld.orf/05-06_01/children/inclusived.shtml

Praisner, C.L. Attitudes of elementary principals toward the inclusion of students with disabilities, 2003. – 135-145 p.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО КАРНАВАЛЬНОГО ДІЙСТВА

*Клепікова Ірина Геннадіївна,
магістрантка ЛДАКМ (м. Київ)*

*Науковий керівник –
канд. мистецтвознавства,
доцент М.В. Крипчук*

Протягом багатьох століть народна сміхова культура зберігала карнавальну традицію, що підтверджується сучасними перфомативними практиками. Свобода карнавальної дійсності визначається ігровими нюансами. Дослідник, який, як відомо, увів поняття «народна сміхова культура», М. Бахтін писав, що карнавал є всенародним і не має просторових меж [1]. Пріоритетними цілями стають: своєрідне відродження, збагачення, взаємообмін і, власне, діалог між різними пластами культури, що ми і спостерігаємо в карнавальних діях сучасності.

У кожній країні карнавал розвивався за певним сценарієм, що склався за багато років. Він перетворився на масове захоплення мільйонів людей планети.

Найвідомішими карнавальними діями в Європі та у світі є квітковий парад у Ніцці, кельнський карнавал у Німеччині, колумбійський карнавал у Барранкільї, фестиваль цитрусових у Ментоні, бразильський карнавал, всесвітньо відомий карнавал у Венеції, карнавал у Тринідаді і Тобаго, індійський карнавал у Гоа тощо.

Розглянемо декілька з них. Карнавал у Ніцці є одним із найбільших і найстаріших у світі. Перший відбувся в 1294 році, коли герцог Анжуйський приїхав на кілька днів повеселитися перед постом. Тоді по всьому місту проходили бали, феєрверки, народні гуляння, вулицями йшли люди в маскарадних масках і костюмах.

Сучасний карнавал триває з 12 до 28 лютого. На два тижні місто перетворюється на грандіозну маскарадну виставу з карнавальними процесіями та музичним супроводом. Вулицями їздять яскраво прикрашені

брички з великими ляльками з пап'є-маше. Це головні герої карнавалу, вагою до 2 тон і заввишки 8-12 метрів. Деякі фігури заввишки 2 метри носять на собі люди. Вони розгулюють вулицями та веселять перехожих.

Починається святкування о 21.00, коли на площі Массена на великій платформі з'являється Його Високість Карнавал. Того ж вечора обирають королеву свята. Щороку королю забави дають нову назву, яка відображає тему свята. Наприклад, у 1953 році він називався «Король цирку», у 1957 році – «Король гастрономії», у 1964 році – «Король танцю», у 1990 році – «Король сміху», у 1997 році – «Король спорту», у 2013 році – «Король п'яти континентів». У 2010 році відбувся 126-й карнавал під назвою «Король блакитної планети». Усі фігури відповідали екологічній тематиці. А король тримав у руці ніжку келиха. Вона перетворювалася вгорі у дві долоні, що тримали земну кулю.

Найяскравішими моментами карнавалу є Парад світла і Парад квітів. Останній присвячений мімозі, бо ця квітка – символ Ніцци. Тут відбувається всесвітньо відома «Битва квітів». Це своєрідний квітковий парад. Головною вулицею Ніцци їхали 20 платформ, завдовжки 7 метрів і заввишки 6 метрів, прикрашені велетенськими композиціями з мімоз, лілій, орхідей, гвоздик, гербер, троянд, ірисів, маргариток і антуріумів. На оформлення кожної платформи витратили 5 тисяч квіток. Усе виглядало, наче квіткова мозаїка. На платформах їхали манекенниці в розкішних костюмах і чудернацьких головних уборах, які кидали в натовп букети мімоз. Цій традиції вже 150 років. Платформи роблять кілька кіл, проїжджаючи близько трибуни з глядачами. Крім мімоз, у присутніх кидають і інші квіти. Тож кожна людина повертається додому з букетом. Квіти для свята вирощують у теплицях, розміщених довкола Ніцци. Також цього дня відбуваються конкурси на кращий квітковий аромат і кольорову гаму, у вуличній ході беруть участь музиканти й танцюристи з різних країн.

Пізно ввечері в Ніцци розпочинається Парад світла. На головній площі будівлі «одягають» у фанеру, яку розмальовують 120 художників. Площу прикрашають 150 тис. лампочок, вогненні колеса, які крутяться. Люди активно розкуповують балончики, що продають на торгових розкладках, і бризкають із них перехожим в обличчя. Із балончиків вилітають довжелезні «макарони». Вони прилипають, як жуйка, до обличчя, волосся, одягу, а коли затверднуть, їх легко можна здерти. Завершується карнавал спаленням короля на набережній Ніцци [2].

На кордоні між Францією та Італією лежить невелике містечко, де теж щороку відбувається традиційне святкування. Тут упродовж трьох тижнів тривають карнавал і Свято цитрин – «Fete du citron». Ці два свята злилися в одну подію, яка стала всесвітньо відомою. У цей час Ментон занурюється в яскраві жовті й помаранчеві кольори [3; 5].

Ментон називають кліматною столицею Франції. І не даремно, адже там м'який субтропічний клімат, сприятливий для вирощування цитрусових. Як і під час інших карнавалів, вулицями міста гуляють люди в маскарадних

костюмах, грають оркестри, виступають танцюристи. Однак у цитринового карнавалу немає аналогів. Усе на цьому святі зроблено з цитрусових. Для оформлення свята в 2010 році використали 145 тон фруктів. Цитриновий карнавал проводять із 30-х років ХХ століття, він є другим після того, що в Ніщі. Щоразу свято приурочено до певної теми. У 2010 році була тема кінематографа. Виставка скульптур проходила в міському саду Jardins Biovs. Там між пальмами та фонтанами стояло більше десятка велетенських фігур – літаюча тарілка, Колізей, дракон, кіноустановка та багато речей менших розмірів. Усі каркаси споруд були металевими, а цитрусові кріпили до них за допомогою спеціальних гумок. Люди не переставали дивуватися з величезних замків, казкових персонажів, викладених із лимонів, апельсинів і грейпфрутів. По всьому містечку зустрічалися портрети Чарлі Чапліна, який тут колись жив, а на одній із платформ їхала дівчина в образі Мерилін Монро. Набережною йшов оркестр у шотландських шеренгах, музиканти грали на волинках і барабанах. На кожній платформі були гармати, які вистрілювали конфетті. Між платформами дефілювали дівчата в карнавальних костюмах і клоуни на ходулях.

Аналіз карнавальних дійств у Ніщі та Ментоні дозволив дійти висновку, що основними принципами карнавалу є: ігровий принцип, який включає як момент розвитку, процес, так і конкретні форми його втілення; принцип, побудований на контрастності зіставлення та прийомах інверсії; принцип калейдоскопічності як засіб організації матеріалу; принцип варіативності, тісно пов'язаний із художнім і творчим початком, який має у своїй структурі імпровізаційну природу.

Різноманітні карнавальні дійства будуються за законами драматургії. У них, як правило, має бути зав'язка, розвиток, кульмінація та розв'язка. Ідеальний варіант – коли розвиток сюжету або емоційного настрою в карнавалі постійно зростає. Водночас сильно актуалізується значення розв'язки. По суті, ця частина композиційної побудови святкових дійств має бути найемоційнішим моментом у розвитку карнавалу.

В організації карнавальних дійств активно використовуються елементи театралізації, видовищність стає основним компонентом свята. Як зауважує дослідник К. Станіславська, «саме видовищність, театралізація, дієвість, процесуальність починають диктувати умови існування та функціонування традиційних видів мистецтва, у яких відбувається певна трансформація, переструктуризація, зміщення акцентів, що призводить до первинності видовищних елементів у виразній системі багатьох мистецьких форм» [4, с. 270].

Карнавалізація присутня і зараз у багатьох сферах нашого життя, вона завжди є у нас під боком, навіть більше того, необхідно лише зробити її формою свята, доступною широким верствам населення. Карнавальна форма досить гнучка та універсальна. Вона може бути застосована майже до всіх типів свят, що існують на сучасному етапі.

Література

Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин. – Москва : ЭКСМО, 2015. – 637 с.

Карнавал в Ницце (Carnaval de Nice). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.worldfestivals.ru/festivals/karnaval_v_nitstse_carnaval_de_nice/

Лимонный фестиваль во Франции. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://masterok.livejournal.com/3880836.html>

Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія / К. Станіславська. – Київ : НАКККІМ, 2012. – 320 с. : іл.

PROGRAMME DE LA FÊTE DU CITRON. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.fete-du-citron.com>

ОСЯГНЕННЯ АНТИЧНОЇ СПАДЩИНИ – ШЛЯХ ДО ІДЕЇ НЕОГУМАНІЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Кобзева Ірина Олександрівна,

докторант ХНПУ імені Г.С.Сковороди

kobzeva0501@gmail.com

Науковий керівник – д. філос. наук, проф. М.Д. Култаєва

Сутності калокагатії Сократа і Аристотеля, як ідеалу людини, випала визначна роль бути джерелом системи ідей і поглядів людинолюбство та прославляння людини — «гуманізм». Одним із перших це поняття широко застосував римський філософ, політичний діяч, блискучий оратор Марк Туллій Цицерон (лат. Сісего), хоча стосовно достовірності цього факту і сьогодні існують суперечливі погляди (вважається перший гуманізм виник в «колі Сціпіона»). Але важливо пам'ятати, що ідеї Сократа, спиралися на підґрунтя напруженої розумової праці філософів, що жили до нього. Не випадково вже в античні часи дискусія про людину приваблювала багатьох філософів. Софісти і Протагор особливо, зробили дуже важливий крок на шляху гуманістичного розуміння людини. Античне розуміння гуманізму розкривається в принципі «людина є міра всіх речей». Антична культура була породженням рабовласницького суспільства, де найбільшою цінністю, дарованої космічним порядком, вважалася саме свобода людини [1, с. 75].

Отже, на самих ранніх етапах свого існування давньогрецька філософія, вже була на шляху до гуманістичного змісту світоглядних пошуків. Шлях цей був від натурфілософії до прийняття перших філософсько-антропологічних установок. Пізніше це буде колисковою гуманізму та початковий період розвитку античної західної філософії. А самим головним досягненням античного гуманізму є формування уявлення про антропоцентричність.

Виникнення і розвиток ідей духовно-морального виховання в

Німеччині в кінці XVIII - початку XIX ст. було результатом історико-культурних умов, які змінюються (зміна політичних формацій, централізація німецької держави), впливу загальноєвропейської просвітницької думки та зростанням суспільно-педагогічного руху. Це призвело до формування буржуазної педагогічної течії – неогуманізму, яка сприяла відродженню інтересу до культури античного світу – захоплення грецькою культурою і римським правом, ідеалу всебічного розвитку, культу людини. Неогуманізм закликав проникнутись духом старогрецької культури [2, с.87].

Найбільш важливою і цілісною дослідницькою програмою німецького антиковедення було безперервне прагнення до розширення властивого філології поля діяльності за межі англо-голландської традиції початку XVIII століття. Ця ідея була для «неогуманістичної» науки основопологаючою.

Суттєвого впливу на педагогічні течії неогуманізму надалидеї Х. Г. Гейне (1729-1812), який закликав вчених до ширшого розуміння філологічної науки, яка пронизана ідеалістичними пошуками «духу античності» та його послідовники І. А. Ернсті (1707-1781), Ф. А. Вольф (1759 – 1824) і інші, які пропонували вивчати древні мови, передусім грецьку, в цілях знайомства зі старогрецькою культурою для формування у вихованців естетичних смаків.

Як педагогічний рух, неогуманізм прагнув до збереження традиційної монополії класичної науки у вихованні соціальної еліти, чого він намагався досягти, замінюючи колишній гуманістичний інтерес до стилю, побіжності мови і наслідування нової літературної і естетичної програми. Прибічники неогуманізму ввели в ужиток нову освітню термінологію, яка включала Bildung (культуру), Humanität (людяність) і Selbsttätigkeit (самостійну діяльність) [3]. За допомогою цих понять «неогуманісти» могли відстоювати важливість і правомочність класичної освіти мовою самої епохи Просвітництва. Перемогу неогуманізму як освітнього руху в Пруссії зазвичай зв'язують з епохою Гумбольдта (1767-1835), Зюверна (1775-1829), вони робили акцент на розкритті здібностей людини і прагнули до всебічного розвитку особистості. Головне завдання виховання полягало з їх точки зору «у вихованні людей цільних, вільних, у яких є тілесні та душевні задатки», вони повинні прийти до гармонійного внутрішнього образу, тобто утворити себе і стати людиною.

Цінності, закладені античною цивілізацією, лягають в основу сформованої специфічно пофарбовані ідеї неогуманізму, які зберігаються і розвиваються і надалі.

Список використаної літератури:

Пенионжек Е. В. Культурология: учебно-методическое пособие. Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2016. 220 с.

Левківський М. В. Історія педагогіки Навчальний посібник. - Київ, Центр навчальної літератури, 2003. - 360 с.

Стивен Тернер Р.Историзм, критический метод и прусская профессура с 1740 по 1840 год [Електронний ресурс]. – <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/82/te3.html>

GDY ZIEMIA GARNKI RODZIŁA - ROZWÓJ TEORII NA TEMAT POCHODZENIA ZNALEZISK ARCHEOLOGICZNYCH NA ZIEMIACH POLSKICH

Kubś Jakub

*Uniwersytet Wrocławski, doktorant, Wrocław
jantar1991@gmail.com*

Współcześnie często przedstawia się ludzi żyjących w zamierzchłych czasach jako naiwnych i łatwowiernych. Człowiekowi zawsze towarzyszy chęć postrzegania samego siebie jako mądrzejszego i dość łatwo przychodzi mu wyśmiewanie myśliokreślonej jako „prymitywna”. Z dzisiejszej perspektywy koncepcja płaskiej Ziemi wzbudza jedynie pełny politowania uśmiech. Często zapomina się jednak o tym, że czasami twierdzenie poparte wystarczająco długą tradycją i odpowiednio długo powtarzane staje się prawdą, niezależnie od faktu. W ten sam sposób, teoria o kulistości Ziemi w wiekach średnich (a także całkiem nieodległych, jak zobrazowano w jednej ze scen filmu „Konopielka” w reż. W. Leszczyńskiego) mogłoby wywołać rozbawienie, oprócz znacznie poważniejszych konsekwencji. Znany pisarz science-fiction, Arthur C. Clarke, powiedział, że każda wystarczająco zaawansowana technologia jest nieodróżnialna od magii [4, s. 148]. Odwracając to twierdzenie, można powiedzieć, że łatwo jest oceniać z poziomu „magicznego” kultury mniej zaawansowane. Jednym z przykładów, który wywołuje niedowierzanie połączone z politowaniem jest wielowiekowa problematyka pochodzenia m.in. glinianych skorup znajdujących pod ziemią.

W Polsce koncepcja „garnków rosnących w ziemi” znana jest przynajmniej od czasów Jana Długosza. Najstynniejszy kronikarz średniowiecznej Polski w swoich „Annales” wspomina dwukrotnie o tym zjawisku. Zgodnie z jego relacją, na terenie Wielkopolski znajdowano gliniane naczynia, które nie były dziełem ludzkiej ręki, ale rosły w ziemi w sposób całkowicie naturalny. Długosz pisał: „Dwie cudowne rzeczy posiada Polska (...) Jedną z nich jest, że na polach wsi Nochowa w pobliżu miasta Śrem, w diecezji poznańskiej, oraz we wsi Kozielsku na Pałukach, w pobliżu miasta Łęka pod ziemią same z siebie i pod wpływem samej przyrody, bez wszelkiego przyczyniania się ludzkiego, rodzą się wszelakie garnki różnego kształtu, podobne do używanych przez ludzi, słabe i miękkie, dopóki spoczywają w swoim gnieździe rodzimym pod ziemią, lecz po wyjęciu ich i osuszeniu na wietrze lub w słońcu, dość mocne i wykazujące różne kształty i rozmiary, podobnie jak naczynia wykonane przez garncarza i co uważam za jeszcze dziwniejsze, że nie zauważono zmniejszenia się ich naturalnej płodności i rozmnażania się, jakkolwiek się gleby nie otwiera” [9, s. 100]. Drugą wymienioną przez kronikarza cudownością stanowią skamieniałe fragmenty drzew. W innym fragmencie Jan Długosz opisuje prace wykopaliskowe przeprowadzone w 1416 r. z rozkazu króla Władysława Jagiełły i w jego obecności w wymienionym wyżej Nochowie. Książę Styrii, Karyntii i

Krainy, Ernest Żelazny, wysłał posłanym sprawdzić prawdziwość teorii o samoródtwie garnków na polskiej ziemi. Król Jagiełło wręczył wysłannikowi część znalezisk jako podarunek dla księcia. Plotka o cudowności polskiej ziemi okazała się zatem prawdą. Przy okazji tego opisu Jan Długosz powtórzył swój pogląd o naturalnym sposobie powstawania naczyń, dodając, że jest to cud, który można spotkać w wielu miejscach Królestwa Polskiego [9, s. 100].

Dzisiaj wiadomo, że podczas wyżej wspomnianych wykopalisk natrafiono na ciepłopalne cmentarzysko kultury łużyckiej z epoki brązu lub początku epoki żelaza. Zastanawiające, że Długosz nie rozpoznał w garnkach urn pogrzebowych, chociaż dobrze znał zwyczaje pogrzebowe pogańskich ludów sąsiadujących z Polską: Prusów, Litwinów, Żmudzinów. Jeszcze ciekawsze jest to, że garnków z Nochowa nie rozpoznał król Jagiełło, który wówczas do niedawna był jeszcze poganinem i zapewne nie raz widział płonący stos pogrzebowy. Nie można wyłączyć, że król był świadomy, co takiego wykopywano, ale postanowił nie ujawniać swojej wiedzy. Powodem mogło być to, że Jagiełło nie chciał być postrzegany jako znawca pogańskich obrzędów pogrzebowych, ponieważ w 1416 r. zostały w jego stronę skierowane silne ataki krzyżackiej propagandy, która nazywała go fałszywym chrześcijaninem [2, s. 9-24].

Na terenie Polski znajdowano nie tylko gliniane urny, jako pozostałości, które dzisiaj nazwalibyśmy zabytkami archeologicznymi. A. Abramowicz pisał „Można też przypuszczać, że przez całe średniowiecze musiano natrafiać na kamienne siekiery, topory i młoty pochodzące z czasów pradziejowych. Nie wiemy, jakie reakcje budziły te znaleziska i kiedy zaczęto w nich upatrywać kamienie piorunowe (...). Nie wiemy też, jakie reakcje budziło znalezienie pradziejowych toporków brązowych. O tym, że traktowano je jak rzecz cenną, świadczy wczesnośredniowieczny skarb z Opalenia, w dawnym powiecie tczewskim, w którym oprócz dirhemów i ozdób srebrnych znaleziono pięć toporków z epoki brązu” [1, s. 23-24].

Jako przykład zabobonu ludowego może też posłużyć gminna wiara w to, że znajduwane w ziemi rzymskie monety przedstawiają odciętą głowę św. Jana. Maciej z Miechowa pisał o Alanach wracających do Wandali (czyli do Polski) i przywożących ze sobą rzymskie monety „Przynieśli oni ze sobą, co wnoszą z pewnych danych niezmierną ilość srebrnych pieniędzy z wizerunkiem cesarza Hadriana, o czym poucza napis umieszczony na jednej drugiej stronie tych pieniędzy. Monety takie Polacy znajdują aż do czasów obecnych po opadnięciu wód powodziowych, po ulewnych deszczach i podczas uprawy ziemi. Wieśniacy nazywają je denarami św. Jana z powodu podobieństwa wizerunku głowy i szyi cesarza do głowy św. Jana na misie” [1, s. 66-67].

Przeciwko uznawaniu znajdujących w ziemi monet za „główki św. Jana” wypowiedział się już dużo później na łamach pisma „Nowe Ateny” ks. Benedykt Chmielewski. W artykule pod tytułem „Czy prawdą jest, że SREBRNIKI małe w ziemi znaydowane, są Główki S. JANA Chrzcziciela?” pisał: „lud prosty, osobliwie Polski, daleki od Miast wielkich, rozumiejąc, że Święci garki lepią, że pieniądze z Nieba spadają, że iakiekolwiek osobliwości, których Maćko albo

Hryńko w ich wsi nie robią, są dziełem Niebieskim. Trafiło się jednemu znaleźć srebrną monetę, od lat tysiąca kilkaset w ziemi leżącą, głowę na jednej stronie mającą; on to ma za głowę S. Jana, od Heroda uciętą y ma to ze wszystkimi za nieomylną prawdę. Baią tedy ci prości ludzie, że ta Główka znajduje się Wigilią Ś. Jana w życie, na tym miejscu, gdzie trzy kłosy pokazuje się razem; tam kopią, ale nie znajdują” [1, s. 184]. Oburzony ksiądz Chmielewski odpowiadał na postawione w tytule pytanie w ten sposób: „Nie Jana tedy Świętego są to główki, ale pieniądze srebrne jeszcze Rzymskich Cesarzów, Juliusz Augusta, Tyberiusza, Wespazjana, Tyta, a nawięcej Trajana, który zawojował Dacyę, alias Wołochy terazniejsze y Transylwanię, od nas bliska, i tu Wojska Rzymskie trzymając, tą srebrną monetą płacąc wojsku, te bliskie napełnił kraje” [1, s. 185].

Przekonanie o samorodnym powstawaniu glinianych naczyń w głębi ziemi było jednak znacznie starsze, niż „Kroniki” Długosza. Leonhard Franz, badacz historii archeologii austriackiej, poszukując źródła tej idei twierdził, że pośrednio wywodzi się ona z myśli Arystotelesa, iż niższe zwierzęta rodzą się bez rodziców, a bezpośrednio z mułu [1, s. 32]. Podobnie twierdził także Pomponiusz Mela w „Chorografii” wywodząc prymitywne zwierzęta z mułu nilowego, a Avicenna uważał, że z pramułu pochodzą skamieliny i powstają za sprawą *vis plastica* Ziemi, natomiast u Alberta Wielkiego można odnaleźć paralełę między rodzeniem się niektórych zwierząt ze zgnilizny a powstawaniem kamieni [1, s. 32]. Wśród dokumentów głoszących samoródtwo garnków w ziemi znajduje się także dzieło „Liber de proprietatibus rerum” autorstwa Bartholomaeusa Anglicusa [1, s. 32].

Na marginesie warto wspomnieć o tym, że najstarszy traktat o prawie angielskim „Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae” (zwany także „Traktatem z Glanvill”) datowany na okres pomiędzy 29.11.1187 r. a 06.07.1189 r. wymienia przestępstwo zatajenia znalezienia skarbu (za skarb już w czasach rzymskich uważano zazwyczaj zbiory monet zakopywane często w razie najazdu wroga w glinianych garnkach w ziemi). Przestępstwo zatajenia znalezienia skarbu jest wymienione w rozdziale drugim „Traktatu z Glanvill” zaraz obok królobójstwa, podżegania do buntu, łamania pokoju królewskiego, zabójstwa, podpalenia, kradzieży, gwałtu, fałszerstwa i „innych przestępstw o podobnej naturze”. Przestępstwa te karane były karą śmierci lub odcięciem członków. Z zarzutów można było oczyścić się tylko przez sąd boski [2, s. 283].

We francuskim tłumaczeniu wspomnianej „Liber de proprietatibus rerum” („Księga o własnościach rzeczy”) wydanej w Lyonie ok. 1485 r. znajduje się drzeworyt, na którym widać rodzące się w ziemi garnki. Poniżej przedstawiona została jego reprodukcja.

[Rysunek 1. Garnki oraz niektóre zwierzęta rodzą się w ziemi, Barthélémy de Glanville, *Le Livre des Propriétés des Choses*, Lyon ok. 1485 r., zob. 5]

Przedstawiony drzeworyt ukazuje górę położoną nad wodą, u podnóża której, między dwoma drzewami wyłaniają się z ziemi zwierzęta: dzik i trzy zwierzęta podobne do saren oraz naczynia. Dwa z nich to jednuszne dzbany, dwa inne to dwuszne amfory, z kolei inne naczynie jest częściowo przykryte ziemią, widać ucho, ale nie można określić formy, natomiast pod dębem widać kształt, który może być zwierzęciem lub dalszym wyłaniającym się garnkiem. Skamieliny, które często wyglądały podobnie do istot znanych żyjącym ówczesnie ludziom, np. zęby rekina lub muszle morskich skorupiaków znajdowane na szczytach gór, które miliony lat wcześniej stanowiły dna mórz, budziły jeszcze większe zdumienie.

Fenomen polskich garnków rodzących się w ziemi trwał przez kolejne stulecia w literaturze polskiej i europejskiej, czego przykładem będą liczne wzmianki w dziełach uczonych tamtych czasów [1, s. 34-52], chociaż zdarzały się także twierdzenia, że wykopywane naczynia są urnami pogrzebowymi. Jedną z pierwszą rozpraw poruszających tę tematykę, była praca „De natura fossilium” (1546) autorstwa Georgiusa Agricoli. Niemiecki uczyony, nazywany „ojcem mineralologii”, uważał, że naczynia wykopywane przed wszystkim w Saksonii

i na Łużycach to urny, w których dawni Germanie chowali popioły spalonych zmarłych, [1, s. 36].

Pierwszym polskim uczonym, który krytycznie podszedł do przekonania na temat samoródtwa garnków, był Jan Jonston (Polak, szkockiego pochodzenia). W swojej wydanej w 1632 r. pracy zatytułowanej „Thaumographia naturalia, in decem classes distincta” pisał m.in. „naczynia zaś gliniane, znajduwane w ziemi, były popielnicami, wewnątrz są kości zmarłych. O ile we wszystkich przykrytych pokrywą znajdują się popioły, to w niektórych pierścionki. Starożytni jak wiadomo, mieli zwyczaj palenia [zwłok] i zakopywania spalonych [kości]” [10, s. 67]. Nowatorskość w polskiej naukowości prezentowana przez Jana Jonstona jest godna odnotowania, ponieważ jeszcze przez kolejnych sto lat uczeni nie mogli zająć wspólnego stanowiska w sprawie pochodzenia podziemnych naczyń. Wobec skamieniałości powszechne było ówczas przekonanie, iż są to po prostu złośliwe wybryki natury lub że stanowią szczątki zwierząt żyjących kiedyś w wodze, a następnie rozniesionych po lądzie przez biblijny potop [10, s. 67].

W pierwszych dekadach XVIII w. pojawiały się już jednak liczniejsze głosy, że znajduwane w ziemi gliniane garnki pochodzą z pogrzebów ludów zamieszkujących kiedyś te tereny. Luterski teolog, ks. Martin Adelt, kronikarz miasta Śmigła, znaczną część swojej książki „Historia de Arianismo olim Smiglam infestante. Oder Historische Nachricht von des ehemeligen Schmiegelischen Arianismi Anfang und Ende...” poświęcił wiadomościom o prehistorycznych cmentarzyskach znajdujących się w okolicy Śmigła. W pierwszej kolejności odwołuje się do źródeł literackich opisujących odkryte w 1674 r. w tym rejonie urny, metalowe ozdoby i ceramikę. Martin Adelt pisał, że pastor Śmigła, Tobias Keller, wysłał część znalezisk do Głogowa. Przy okazji podaje angdotę, zgodnie z którą poprzedni pastorpolecił zanieść urny do Głogowa pewnemu grabarzowi. Dopiero w okolicy miasta posłaniec zorientował się, że niesie puste garnki, ponieważ był to pierwszy kwietnia, potłukł wszystkie znaleziska, myśląc, że to primaaprilisowy żart [8, s. 10]. Jednak z Głogowa część naczyń trafiła w końcu do badacza Jakuba a Mellena z Lubeki, który zidentyfikował je w swojej pracy „Historia urnae sepulcralis Sarmaticae” jako urny pogrzebowe [12].

Martin Adelt opisał także „wykopaliska” z czasów mu współczesnych, a mianowicie z 1719 roku, kiedy to rozkopano drugie cmentarzysko i wydobyto z ziemi liczne przedmioty. Wspomina też o okolicznościach w jakich doszło do pierwszych odkryć glinianych urn w okolicy Śmigła. Za bohatera tej opowieści przyjmujeszlachcica Przeclawa Leszczyńskiego (1605-1670). „Za panowania starego pana Przeclawa, hrabiego na Lesznie, znalazł się polski wagabunda i czarnoksiężnik imieniem Jonsa (Jonsäi) na dworze śmiegielskim. Ten namówił hrabiego, skądinąd pana pełnego ciekawości, żeby kazał przekopać miejsce z cmentarzyskiem pogańskim, ponieważ tam niechybnie będzie można wykopać skarb. Hrabia rozkazał też niebawem chłopom zabrać się do roboty, a ci musieli za każdym razem tam zaczynać kopać, gdzie ten rzeczony wagabunda uderzył tzw. różdżką. Jednakże zamiast skarbu nie pokazało się nic więcej aniżeli garnki napełnione kośćmi, popiołami, mosiężnymi szpilami albo połamanymi

kawałkami spiżu. A więc na darmo zostały zużyte pieniądze, które ów wagabunda otrzymywał tygodniowo dla swojej osoby. Jednakże w następstwie tego bezowocnego przedsięwzięcia tyle przynajmniej było pożytku, że dozwolono każdemu kopać wedle swego upodobania. Stąd też ktoś znalazł starą monetę rzymską z dobrego złota i niemałej wartości, w wyniku czego opłaciły mu się jego trud i koszta pieniężne z powodu kopania. W następstwie tego cała okolica została tak przeryta, że obecnie można spotkać tam tylko jeszcze kilka skorupek” [1, s. 128].

Przy okazji warto nadmienić, że poszukiwanie skarbów za pomocą czarów było dość powszechną praktyką w wiekach średnich. Co ciekawe, stanowisko Kościoła wobec poszukiwań skarbów za pomocą magii dabelskich sił nie było do końca jednoznaczne. Jako przykład może posłużyć charakterystyczny proces prowadzony ok. 1429 r. w Krakowie przeciwko magistrowi Henrykowi Czechowi, któremu zarzucano używanie diabelskiej pomocy przy szukaniu skarbów. Oskarżony uniknął stosu i został skazany na więzienie, a w aktach sprawy zanotowano „używania czarnej pomocy przy poszukiwaniu skarbów trąci niewątpliwie herezją, ale nie zostało dotychczas przez kościół wyraźnie potępione” [11, s. 100].

W XVIII wieku coraz liczniejsze prace badawcze identyfikowały gliniane naczynia znajduwane w ziemi jako pozostałości obrzędów sepulkralnych poprzednich kultur. Krystian Fryderyk Reusch w swoim „De tumulis et urnis sepulcralibus in Prussia” z 1724 r. opisuje zwyczaje pogrzebowe ludów starożytnych, formy grobów, ich zawartość oraz podaje praktyczne wskazówki dotyczących odkopywania grobów. Autor wyśmiewa przy tym pogląd o garnkach rosnących w ziemi, komentując przy tym towarzyszące tej teorii przesady, według których mleko w naczyniach grobowych łatwiej kwaśnieje, a ziarno wysiewane z takiego naczynia daje lepszy plon. Jednak w innym fragmencie Reusch pisze z całą powagą, że przy wykopywaniu dwóch urn twarzowych znaleziono obok nich naczynie obwiązane skórą i wypełnione piwem, z czego wnioskuje, że dany grób nie może być starszy od osiedlenia się Zakonu Krzyżackiego w Prusach, ponieważ dopiero Zakon Krzyżacki przyniósł w ten region znajomość piwa. Dodaje, że odkrywcy grobu wypili piwo, doceniając jego walory smakowe i zapachowe. Pomijając pewne łatwowieczne aspekty pracy, wyróżnia się ona dokładnym i głębokim omówieniem tematu, stanowiąc istotny krok naprzód w dziedzinie rozwoju badań archeologicznych [8, s. 9].

Reakcje, które wywoływały znalezione urny i znaleziska przedhistoryczne mogą wydawać się z perspektywy przeciętnego, współczesnego człowieka śmieszne. Do ich zrozumienia potrzebna jest wyrozumiałość dla ówczesnego pojmowania świata. Nie można przyjmować, że powtarzane przez stulecia wyjaśnienia istoty wykopywanych znalezisk wynikały z głupoty, ponieważ brały się one raczej z poziomu wiedzy, uznawanej wówczas za prawdę. Należy bowiem zauważyć, że fakt ciągłości następowania po sobie kolejnych kultur na tych samych terenach, ale w innym okresie historycznym funkcjonuje w powszechnej świadomości od stosunkowo niedługiego czasu. Jednym

z pierwszych zachowanych przejawów zaistnienia takiej myśli na terenie dzisiejszej Polski jest „Komentarz do ksiąg „O niebie i świecie” Jana ze Słupczy (1408 – 1488). Autor, komentując dzieło Arystotelesa „De caelo et mundo” zadaje sobie pytanie o możliwość istnienia wielu światów i chociaż w zgodzie z tradycją arystotelesowską odpowiada, że faktycznie jest tylko jeden świat, analizuje zagadnienie i wymienia jako jeden ze sposobów rozumienia tej wielości następowanie światów po sobie w czasie, na wzór koncepcji feniksa. Píše: „Innymi słowy przed laty tysiącem, był inny świat, który uległ zniszczeniu” i dalej: „W rzeczywistości inny jest teraz świat, niż był tysiąc lat temu; możliwe jest więc przynajmniej sukcesywne istnienie wielu światów. Dowód na przeprowadzone rozumowanie: Rzeczywiście inni są teraz ludzie, inne konie, inne budowle i stworzenia żywe, choć inne zasadnicze części samego świata, na przykład ożywione byty złożone, pozostały jednakże” [5, s. 120-123]. Dopiero w XVII wieku powrócą myśli o istnieniu innego, starszego, zaginionego świata w pismach Olofa Rudbecka, który w Szwecji i jej zabytkach przedhistorycznych dopatrywał się śladów zaginionej Atlantydy [7, s. 29-31].

W Polsce dla nauki archeologii istotny mógł być zwłaszcza okres panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795), który był miłośnikiem starożytności, mecenasem literatury i sztuki, który zgromadził poważną galerię obrazów i zbiór monet i medali. Nakazał informować się o nowych wykopaliskach, np. odkryciu wczesnohistorycznych grobów szkieletowych na Mossarzu na Ukrainie i za jego sprawą przeprowadzono też badań wykopaliskowych w Ragininach na Litwie. Obiecujące początki zostały zniszczone przez katastrofę rozbiorów. Do ich ocalenia i rowoju przyczyniło się „Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk” założone w 1800 r. [8, s. 13]. Wraz z rozwojem archeologii jako nauki zaczęto dostrzegać poza wartością materialną, także wartość historyczną znajdujących zabytków i skarbów.

Obecnie archeologia ma ustaloną pozycję dyscypliny naukowej. Wspomagana przez historię, dysponującą zwłaszcza od czasów rewolucji pojawienia się druku nieprzebranym zbiorem źródeł piśmienniczych dokumentującym całość dostępnej człowiekowi wiedzy. Kolejna rewolucja naukowa w postaci cyfryzacji i digitalizacji źródeł sprawiła, że wiedza naukowa przynajmniej teoretycznie jest powszechna. Oczywiście jest dzisiaj, że Ziemia nie ma kształtu dysku, a skamieliny nie stanowią złośliwego żartu ze strony Stwórcy. Zbiór referencji kognitywnych przeciętnego człowieka poszerzył się znacząco od czasów średniowiecza do czasów współczesnych - mówiąc inaczej, świat przeciętnego człowieka powiększył się znacząco. Ocena z dzisiejszej, większej perspektywy, pojmowania tych samych zjawisk w przeszłości powinna być jednak powściągliwa. Z pewnością, w innym wypadku, ktoś w przyszłości będzie postrzegał nas w ten sam sposób.

Bibliografia:

- Abramowicz A., *Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1983.
Abramowicz A., *Urnę i ceramie*, Łódź 1979.

- Beames J., *A Translation of Glanvill*, Washington 1900, źródło online: https://archive.org/stream/cu31924021674399/cu31924021674399_djvu.txt, [dostęp dnia: 11.12.2017 r.].
- Clarke A.C., *Hazards of prophecy*, [w:] *The futurists*, Toffler A., New York 1972.
- Jan ze Słupczy, *Komentarz do ksiąg „O niebie i świecie”*, [w:] J. Domański, *Filozofia i myśl społeczna XIII-XV wieku. 700 lat myśli polskiej*, Warszawa 1978.
- Jeleń A., Czy za Władysława Jagiełły garnki rosły w ziemi?, 10.08.2011, źródło online: <http://ciekawostkihistoryczne.pl/2011/08/10/czy-za-wladyslawa-jagielly-garnki-rosly-w-ziemi/#2> [dostęp dnia: 11.12.2017 r.].
- Klindt-Jensen O., *A history of Scandinavian Archeology*, London 1975.
- Kostrzewski J., *Dzieje polskich badań prehistorycznych*, Poznań 1949.
- Łopaciński H., *Kilka wiadomości o wykopaliskach*, [w:] *Światowit*, (1), Warszawa 1899.
- Skoczylas J., *Jan Jonston a początki geologii w Wielkopolsce*, [w:] *Europejskość myśli i twórczości naukowej Jana Jonstona po czterech wiekach*, Leszno 2003.
- Suchodolski B., (red.), *Historia nauki polskiej*, t. I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
- Szymańska K., *Ks. Martin Adelt – teolog i kronikarz Śmigła*, 18.12.2016, źródło online: <http://luter2017.pl/ks-martin-adelt-teolog-kronikarz-smigla/> [dostęp dnia: 11.12.2017 r.].

МИСТЕЦТВО ТА КУЛЬТУРА В МЕДІЙНУ ЕПОХУ

Курик Остап Дмитрович
ЧНУ ім. Ю. Федьковича, асистент,
м. Вижниця
ostap.kuryk@meta.ua

Культура і мистецтво є одними із стрижневих, базових елементів держави. Одним із складових моментів створення культурного валу, який сприяє визначенню державної/національної ідентичності є робота з інформацією, комунікаційними технологіями, Модернізація української культури – головна умова становлення креативної економіки та інноваційної моделі розвитку в Україні, зростання ролі креативного класу й розвитку творчих індустрій, а також інтеграції нашого суспільства в актуальні світові процеси [4].

Необхідно сказати, що при всіх складнощах історичного розвитку нашого суспільства, чудовими майстрами було створено, чимало прекрасних художніх творів [5].

Стрімкий розвиток нових технологій та їх використання у мистецькому процесі призвели до своєрідної міграції сучасних художників на «нові території мистецтва» для пошуку інших шляхів художнього вираження [6].

З одного боку, тісний зв'язок між митцем та новими технологіями породив різноманітні нові мистецькі форми, які цілковито відрізняються від традиційної академічної структури стилів та жанрів, що склалися протягом століть. Зокрема йдеться про комп'ютерну графіку, комп'ютерну анімацію, інтерактивне та мережеве мистецтво, віртуальну реальність та

багато іншого. З іншого боку, взаємодія мистецтва та нових технологій вплинула на зміни вже наявних традиційних жанрів мистецтва: театру, кіно, живопису, музики [6].

З естетичної точки зору проблемою вважають суттєву відмінність творчого процесу, в якому бере участь машина зі штучним інтелектом. Тому процес появи твору найчастіше називають генеруванням, а не творенням.

Також митці вважають проблему в зворотності прекрасного а саме ефект асоціації спричинений сусідством, коли речі, які з'являються в оточенні того, що прекрасне сприймаються як те, що є найціннішим. Така зворотність використовується в рекламі. Розташування предмету реклами поруч з привабливими речами надає ваги товару, а також творить переконання, що для того щоб стати привабливим, достатньо придбати цей товар [1].

З іншого боку, чимало науковців доводять, що дотичність митця до інтересів свого покоління сприяє у його самореалізації, кристалізації його індивідуальності, відповідно власної ідентифікації. Відтак надзвичайно важливим мислиться розгляд фактора покоління в спеціальному плані — де препаруються механізми і зв'язки між генераціями, спосіб ідентифікації, їхнє світосприйняття, ціннісно-психологічний стан, умонастрої, естетичні пошуки і артикулюються значення їхніх практик для дії механізмів культурної еволюції і культурного руху. Історія мистецтва має багато прикладів такого ефекту, і так само значущим для неї є поняття «репутація покоління» [4].

В наш час, на думку російського художника, поета і теоретика Дмитрія Прігова, зміна естетичних парадигм відбувається кожні п'ять-сім років і, відповідно, «молодший брат слухає іншу музику, ніж старший, насолоджується іншими фільмами, книгами. Незабаром, припускаємо, культурний вік буде збігатися із часом винаходу нового комп'ютерного чипу [2].

Аналізуючи розвиток комп'ютерного електронного мистецтва в Україні, можна сказати, що він розпочався тільки наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. Саме тоді поживався розвиток Інтернету в Україні, який став доступний широкому колу [6].

Характерним для ситуації в Україні було те, що митці виявляли інтерес до творчих можливостей найсучасніших цифрових та електронних технологій, незважаючи на відсутність високорозвиненої технологічної промисловості, добре обладнаних науково-дослідних центрів, інституціональної підтримки медіа-митців та курсу з нових технологій у мистецьких вузах. [6]

Нові ініціативи митців щодо створення мультимедійних проєктів показують актуальність цього напрямку в Україні. У вересні 2013 року Медіа Арт Лабораторія реалізувала проєкт, у якому поєднались технології анімації, малювання та стріт-арт. Проєкт мав на меті створити світловий живопис на будинках міста. Технології, залучені для реалізації цього

проекту, дозволяли узяти участь тим митцям, які ніколи не працювали з комп'ютерними технологіями. Велика зацікавленість художників у проекті продемонструвала необхідність підтримки медіа-арту в Україні на постійній основі. Оскільки мультимедійні візуальні технології це не тільки інструмент дизайну чи реклами, але й потужний інструмент сучасної культури [6].

Отже, зазначимо, що сучасна українська арт-ситуація являє собою складну і поліваріантну картину. Фактор покоління в сучасному мистецькому процесі України формується із досвіду, установок, трансляції цінностей і генерування ідей різних за віком і ментальністю художніх генерацій «вісімдесятників» і представників пострадянського періоду. Специфіка їхніх взаємовідносин, що розподіляється в широкому діапазоні від уповільненого звикання до непомічання і відвертого ігнорування, загострює і поглиблює наявний розрив між минулим і майбутнім, не сприяє створенню єдиного комунікативного поля, що ще більше ускладнює інституалізацію актуального мистецтва і, відповідно, прояснення реалій культурного українського сьогодення. Проте надзвичайно важливим для розуміння складних колізій творчих процесів і осмислення логіки зміни векторів і загального розвитку сучасного українського мистецтва на даному етапі є вивчення особливостей самосвідомості і художніх орієнтирів кожного покоління.

Таким чином, інтенсивний розвиток новітніх технологій у сфері комунікацій, глобальні інтеграційні процеси, становлення інформаційного суспільства викликають пильну увагу до можливостей впливу на індивідуальну і масову свідомість, актуалізують проблему інформаційної безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Лисенко В.* Інформаційне суспільство. Війни нової епохи / В. Лисенко // ВІСН. — 2002. — № 4 (121). — С. 135.
2. Песнь до востребования. Интервью И. Шевеева с Дмитрием Приговым для «Российской газеты» (27.05.2005) [електронний документ]. — Доступний з: <http://www.rg.ru/2005/05/27/prigov.html>
3. Соловійов О.В. «Нова хвиля» в українському мистецтві 90-х рр. XX ст. та її трансформація / О.В. Соловійов // Сучасне мистецтво: Зб. наук. праць. — К. : «Арка», 2004. — Вип. 1. — С. 34-47.
4. Сучасне мистецтво: Наук. зб. / ШПСМ АМУ; Редкол.: В.Д. Сидоренко (голова), О.О. Авраменко, І.Д. Безгін та ін. — К.: ШПСМ АМУ; КЖД «Софія», 2009. — Вип. VI. — 400 с.: іл.
5. http://stud.com.ua/27100/istoriya/mistetstvo_kintsya_pochatku_stolittya
6. <http://www.mediaartarchive.org.ua/publication/novi-teritorii-mistetstva/>

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПСИХОЛОГО-СОЦІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Курилюк Катерина Василівна
студентка НПУ ім. М. П. Драгоманова
kurylyuk.k@gmail.com

*Науковий керівник-
канд. психол. наук, доцент І. В. Рашковська*

В історичному ракурсі зародження і розвиток уявлень про людину слід віднести, очевидно, до часів античності і пов'язати з певними філософськими теоріями, оскільки соціологія як наука виникає значно пізніше. Але у древніх греків ще не склалося відчуття особистості, бо людина тоді ще не відокремлювався від Космосу і загальної субстанції. Першим в історії філософії починає суто антропологічну проблематику Сократ, якого в сучасній західній літературі називають родоначальником філософії людини в її первісній версії. Саме він дає детальний і скрупульозний аналіз індивідуальних людських якостей і властивостей [1, с. 46]. Давньогрецький філософ Протагор (бл. 480 - бл. 410 рр. до н.е.) виділяє не тільки здатність людини до мислення, а й всю людську суб'єктивність; людина представляється їм як конкретний індивід. У вченні Аристотеля містяться вже дві антропологічні тенденції, які згодом стають центральними пунктами філософських дискусій аж до сучасності. З одного боку, в його концепції людина і природа вперше роз'єднуються, вимагаючи різних підходів і різного тлумачення як якісно відмінні реальності. З іншого ж боку, акцент ставиться на нерозривному зв'язку людини з усім світом [1, с. 47].

Отже, давньогрецька культурна традиція розробляє концепцію «людини розумної» - «*homo sapiens*», суть якої полягає в утвердженні думки про відмінність людини і тварини за ознакою розумності. Ця версія виявилася дуже плідною і стійкою; саме вона породила уявлення про всемогутність людського розуму і міцну парадигму раціоналізму як у філософії, так і (надалі) в соціології.

Принципово нове осмислення людини здійснюється у християнстві і остаточно звільняє людину від влади космічної нескінченності і бескрайності. Але, звільнивши людину від влади Космосу і природи, християнство поставило його в залежність від Бога. З часів утвердження християнства людина отримала певну самоцінність, незалежну від космогонічних сюжетів; зароджується ідеальне уявлення про нього як про центральну та найвищу мету світобудови; всі явища світу сприймаються з точки зору досвіду і цінностей людини. Особистість не є чимось тваринним; вона являє собою божественне начало. У християнстві міститься

трактування людини як безумовної цінності. Саме християнство згодом стало ґрунтом європейського персоналізму, де особистість розуміється як своєрідна святиня, абсолют [2, с. 57].

Третя антропологічна версія знаходить відображення в натуралістичних, позитивістських і прагматичних навчаннях. Це концепція «людини діяльнійної» - «*homo faber*», яка заперечує специфічну особливність людського розуму. Тут сутнісна відмінність між людиною і твариною зникає; людина тлумачиться як особливий різновид тварини, яка має просто більшу сукупність природних ознак. Усі психічні та духовні феномени, згідно з цією версією, закорінені в чуттєвих відчуттях, інстинктах і потягах. Доктрина «*homo faber*» розвивається з часом в потужний теоретичний напрямок і знаходить своє втілення у навчаннях Конта і Спенсера, пізніше - в сучасній соціології.

Нарешті, четверта версія в розумінні людини і особистості рішуче заперечує віру в прогресивність «людини розумнійної», «людини божественнійної» і «людини діяльнійної». У цій версії людина - істота прагне, віддає перевагу і бажає; розум розцінюється як тупик еволюції, як наслідок втрати «волі до життя». У цій версії переважають ірраціональні мотиви і суб'єктивістські орієнтації [3, с. 161].

Таким чином, історія філософської антропології (тобто вчення про людину) засвідчує, як поступово з'являються, ускладнюються і змінюються уявлення про людину і особистості. В тій чи іншій модифікації ці підходи знаходять свій прояв у соціологічних навчаннях. Усіх їх, незалежно від способу тлумачення людини та особистості, об'єднує одна спільна риса: вони визнають людську особистість специфічним утворенням, що безпосередньо чи опосередковано виводиться з соціальних факторів.

В історії соціологічної думки число концепцій, де б соціальне життя людини виводилася просто з біологічних факторів і закономірностей, було незначним і обмежувалося соціальним дарвінізмом і расово-антропологічним напрямком. В даний час ідеї такого типу можна знайти в соціобіології, яка розвивається зусиллями Е. Вілсона, Р. Тріверса, Ч. Ламсдена і небагатьох інших [4, с. 39]. За часів існування СРСР особистість розуміли виключно через твердження Маркса «головне в людині не її абстрактна фізична природа, а її соціальна якість» і кроїли за мірками саме соціальності: вона проголошувалася безпосереднім відбитком суспільних відносин [1, с. 133]. Основними положеннями концепції особистості в ті часи були такі: хочеш судити про конкретний індивід - вникай в його соціальне становище; який спосіб життя - така й особистість; змінюються суспільні умови - автоматично змінюється і людина; особистість можна ліпити, формувати відповідно до основоположних принципів комунізму. Біосоціальну природу людини тлумачили в такому розумінні, ніби індивід - істота зовсім безтілесна; процес становлення особистості у всьому багатстві її свідомих і стихійних стремлінь, суб'єктивної унікальності та неповторності взагалі виносився за межі аналізу, не брався до уваги.

Таким чином, і серед соціологічних навчань є концепції, які у зв'язку «природне (біологічне), - соціальне» в людині абсолютизують його першу або другу складову (соціобіологія, марксизм). Тому це співвідношення може виступати одним з критеріїв побудови типології соціальних теорій особистості.

Наступним критерієм можна вважати співвідношення раціонального та ірраціонального у трактуванні особистості. Віра у всемогутнє єство людського розуму та інтелекту (раціо) є центральною у позитивістській концепції О. Конта. На його думку, соціальний прогрес взагалі є продуктом розумового розвитку і діяльності людини; соціальне просування залежить від його інтелектуальної основи. Пізніше М. Вебер розвиває ідею зростаючої раціональності суспільного життя, відштовхуючись від переконання у переході від афектної і традиційної діяльності особистості до ціннісно- та цілерациональності її поведінки [5, с. 211]. Зате В. Парето в соціальному дії і поведінці особистості бачить перевагу нелогічних вчинків, які виступають в його концепції як результат не свідомих міркувань, а чуттєвого стану людини, продукту ірраціонального психічного процесу. Він називає основу таких нелогічних дій «резидуї», щоб підкреслити їх остаточну ірраціональну природу, непідвладну логіко-експериментальному мисленню [5, с. 212]. Отже, в питанні співвідношення почуттів і розуму Парето без вагань віддає пріоритет почуттям особистості, які, на його думку, є істинними рушійними силами історії. Близьким за духом до концепції Парето є інстинктивізм як одна з течій соціологічного психологізму, а також соціологія фрейдізму. На думку З. Фрейда (1856-1939), початком і основою життя індивіда, в тому числі й соціального, є інстинкти, потяги і бажання, першопочатково притаманні організму людини. Людська життєдіяльність є результатом боротьби двох одвічних сил - Ероса (сексуальний інстинкт, інстинкт життя, інстинкт самозбереження) і Танатоса (інстинкт смерті, інстинкт агресії, інстинкт руйнування). Саме вони є основними рушіями прогресу, істотно впливаючи і навіть визначаючи діяльність різних соціальних груп, народів і держав [6, с. 154].

У сучасній соціально - психологічній думці виробляється помірковане ставлення до співвідношення раціонального і ірраціонального в соціальному житті особистості, яка уникає однобічності і абсолютизації тієї чи іншої складової. В даний час в соціології починає переважати синтезований підхід до оцінки цих двох сторін внутрішнього життя особистості та її соціальної поведінки. Наприкінці ХХ ст. все більш очевидними стають як криза «голої» раціональності людини соціальної, так і неможливість зведення соціальних характеристик особистості лише до її ірраціональних проявів. Особистість у всій її повноті, в сукупності раціональних і чуттєвих сутнісних властивостей все більш стає основою соціологічного розуміння і дослідження.

Список використаної літератури:

1. Белінська Є.П. Соціальна психологія особистості/Є.П. Белінська, О.А.

- Тихомандріцька.- М. : Аспект прес, 2008. - 301 с.
2. Крисько В.Г. Соціальна психологія: Курс лекцій.- СПб. : Питер, 2007. - 431 с.
 3. Аронсон Е. Соціальна психологія. Психологічні закони поведінки людини в соціумі.- М. : Прайм-Еврознак, 2009. - 558 с.
 4. Куликов В.К. Проблеми соціальної психології.- Іваново: Изд-во ІвГУ, 2009. - 74 с.
 5. Андреева Г. М. Психологія соціального пізнання.- М. : Аспект-Пресс, 2010. - 239 с.
 6. Еникеев М.И. Загальна та соціальна психологія.- М. : НОРМА - ИНФРА, 2010. - 624 с.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ХАРАКТЕР КРИЗИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ У ПОГЛЯДАХ О. К. ТИХОМИРОВА

Ларін Дмитро Ігорович

*практичний психолог Асоціації працівників дошкільної освіти
член Східно-Європейської асоціації гіпнотерапевтів та клінічних
психологів
дійсний член Незалежної асоціації психологів
аспірант кафедри загальної психології
член Ради молодих вчених факультету психології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
larin-89@ukr.net*

*«...психологія вступила в період «нормальної науки»
Т. Кун.*

Вітчизняна психологічна наука переживає зараз важкий етап, пов'язаний з радикальним переглядом методологічних посилок. Не можна не погодитися з думкою О. К. Тихомирова, який відзначає, що «методологічний плюралізм не повинен розглядатися як негативне явище», в той же час методологічний плюралізм не повинен переходити в методологічну розгубленість, в дії за принципом «все навпаки» [6, с. 34].

Існує загальна глобальна криза наукової психології, що почалася в сімдесяті роки минулого сторіччя. Вона не подолана, з нею психологія вступає у третє тисячоліття. Крім цього загального існують більш локальні кризи розвитку, які є природною фазою нормального процесу розвитку. Їх «нашаровування» приймається як «загострення» або як виникнення нової кризи (це залежить від установки сприймає) [6, с. 78].

Для цих напрямків матеріальний процес і відчуття, матеріальне тіло і суб'єкт залишалися абсолютно - *toto genere* - різними, несумісними, і ніяка еволюція не може пояснити перехід від одного до іншого, хоча і демонструє його як факт. І справді, якщо мислити їх як абсолютно протилежні види

буття, то цей перехід дійсно зрозуміти не можна [4, с. 3].

Сучасні американські автори цілком обґрунтовано стверджують, що «сьогодні психологія ще більш неоднорідна, ніж сто років тому, і здається, ми як ніколи далекі від того, що хоч як-небудь нагадувало б згоду щодо характеру психології» [9, с. 45].

Головний висновок, який випливає з наведених вище міркувань, полягає в тому, що криза в науковій психології, так би мовити, «закладена конструктивно», процеси на поверхневих рівнях практично нічого не вирішують. Отже, найважливішою проблемою сучасної психології є вироблення такого розуміння предмета, який би дозволив подолати кризу на глибинному рівні. Тут немає можливості розглядати історичні причини виникнення вузько-неадекватного трактування предмета (при бажанні їх можна углядіти в традиціях, успадкованих ще від середньовічної філософії, розглядала душу як просту за своєю природою, а потім у працях Р. Декарта, Д. Локка і особливо І. Канта) [10].

Перегляд дослідницьких пошуків в психологічній історіографії передували зрушення в суспільній свідомості, які за своїм характером набувають революційного змісту. Наука (зокрема і психологічна) повільно, але впевнено протягом двох століть створювала концептуальний інструментарій нового світобачення. Суспільна психологія перейшла у нову якість – від метафізики до історизму – протягом двох-трьох десятиліть. Покоління, при житті якого зазнав руйнації старий суспільний устрій і виник новий, змінилось декілька державних форм, як з-під землі утворилися фабрики, залізничні дороги, політичні партії, нові обряди, побачило то, чого були полишені його попередники розгортаючи прямо на очах історію [6; 7].

На початку ХХ ст. психологія переживала серйозну методологічну кризу, пов'язану насамперед із труднощами, які виникали за відсутності об'єктивних методів дослідження психіки. Запропоновані функціональною психологією, структуралізмом, вюрцбургською школою методи при більш пильному розгляді були далекими від об'єктивності, що доводилось й тими розбіжностями, які виникали під час обговорення отриманих результатів. Стало відомо, що знайти прямий й об'єктивний метод вивчення психічного стану людини, змісту його свідомості, а тим більше несвідомого, практично неможливо [2].

Вихід з «психологічної кризи» був або в трансформації методу, який перетворювався в опосередкований або в такій зміні предмету, що зробило би реальним його безпосереднє експериментальне вивчення (наприклад, зробити предметом зовнішню активність), або у відмові від спроб пояснити закони психіки» замінив їх описом явищ, які пропонував Дільтей [3].

На зміст й динаміку протікання методологічної кризи в психології вплинули крім логіки становлення самої науки й інші фактори - соціальна ситуація, відкриття в інших дисциплінах [7].

Різні наукові інтереси, методологічні принципи і соціальна ситуація,

у якій діяли вчені перших десятиліть ХХ ст., не дозволяли прийти до загального розуміння цілей, предмета психології та її методів.

Сучасна психологія розвитку довела, що кожен критичний період починається з негативізму, заперечення, який змінюється періодом будівництва, придбання нового. А психологія справді змінювалася, ставала все більш значимою і для суспільства, і для інших наук [4].

Не дивно, що такі кардинальні зміни були пов'язані із питаннями, негативізму по відношенню до старої психології, пошуковою активністю при формуванні нової науки, появи нових відкриттів і нових напрямків у психології. Однак вчені початку століття, ще прагнули прийти до спільної думки про єдину психологію, відчували кризу як неможливість її виробити, тобто як розпад старої психологічної науки, що було справедливо, і як безвихідь в процесі становлення нової, що, як доведено часом, було неввірно [1].

Цим пояснюється і той парадоксальний на перший погляд факт, що період, котрий ми зараз оцінюємо як час розквіту наукової творчості видатних вчених, період, що визначив обличчя психології ХХ в., оцінювався вченими як занепад, як «відкрита криза» [1; 6].

Важливо відзначити, що протягом довгих років (тридцяті - п'ятидесяті роки двадцятого сторіччя) у вітчизняній психології теорія розвитку психології практично не розроблялася. Пробудження інтересу до даної проблематики було пов'язано з історико-психологічними дослідженнями. У роботах М. Г. Ярошевського, А. В. Петровського та ін були сформульовані завдання здійснення теоретичного підходу до історії психології. Знову стала актуальною задача, проголошувала ще Л. С. Виготським і С. Л. Рубінштейном про необхідність розробки методології на історичній основі [2; 5; 10].

Ситуація в психології в черговий раз повторюється. Не може виявитися продуктивним перехід від природничої орієнтації до орієнтації герменевтичної. Тим більше неможливо їх просте об'єднання: ніякий системний підхід не в змозі виконати цю роботу. Причина, на наш погляд, в тому, що це змістовна методологічна робота. Предмет психологічної науки повинен бути осмислений таким чином, щоб психічна реальність не втрачала своєї багато вимірності [8].

Список використаних джерел

- Асмолов А. Г. XXI век: психология в век психологии // Вопросы психологии. - 2002. - № 9.
- Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский. // 3-е. - 2008. - №1. - С. 56-65.
- Дильтей В. Описательная психология / В. Дильтей. - Москва: Акад. педагог. Наук РСФСР, 1994. - 405 с. - (2-е дополненное).
- История психологии (10-е - 30-е гг. Период открытого кризиса). Тексты / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. - Екатеринбург: Деловая книга, 1999. - 480 с.
- Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. - Москва: Азбука-классика, 2003. - 589 с.

- Тихомиров О. К. Методологічні засади психологічної науки / О. К. Тихомиров. – Київ: Знання, 1993. – 178 с.
- Тихомиров О. К. Проблеми психології / О. К. Тихомиров. – К.: Либідь, 1992. – С. 34-54.
- Тихомиров О. К. Понятия и принципы общей психологии / О. К. Тихомиров. – Москва, 1992. – 239 с.
- Шульц Д. П. История современной психологии / Д. П. Шульц, С. Э. Шульц. – СПб: Евразия, 2012. – 526 с.
- Ярошевский М.Г. Исторический путь развития психологии / М. Г. Ярошевский // Введение в психологию / Под общ. ред. А.В. Петровского. - М.: Академия, 1997. - С.5-69.

УЧИТЕЛІ «ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я» СЕРЕД ПОЛТАВСЬКИХ СТУДЕНТІВ 1940-1950-Х РОКІВ

Лук'яненко Олександр Вікторович
к.і.н., докторант ПНПУ імені В. Г. Короленка,
Полтава
lukyanenko.ov@gmail.com

Дане дослідження є складовою розвідок, покликаних відтворити повсякдення освітян на основі джерел особистого походження (так званих его-документів – листів, щоденників та спогадів). Вони є підґрунтям для змалювання ціннісної сфери повсякдення українців ХХ століття. Ця розвідка з історії будення освітян УРСР базується на автобіографічних записах 1028 студентів Полтавського педінституту 1942-1953 років. Не зупинятимемося на їхньому джерелознавчому аналізі, лише акцентуємо увагу на значенні для відтворення мотиваційної сфери молоді [1]. Серед іншого, молодь верталася до рідного вишу після війни [2]. Однак, траплялися й ті, хто опинявся у лавах майбутніх освітян цілком випадково, не маючи великого бажання згодом стояти біля дошки. У цьому огляді ми акцентуємо увагу на категорії молодих людей, які йшли до педагогічного інституту через, здавалося б, дивну причину – стан здоров'я. Абітурієнти зазвичай прямо вказували в заяві на вступ: обирали спеціальність учителя, бо іншого вибору не мали.

Так вчинили 5 осіб з інвалідністю. Всі вони до каліцтва обирали кардинально протилежні від освітинапрями і, очевидно, ніколи й не мріяли про долю педагога. Так, Василь Ткаченко зазначив, щодо початку війни хотів навчатися на музиканта у консерваторії. Проте, коли йому відірвало руку, нічого не залишилося, як піти вчитися на учителя мови й літератури [3, арк.2]. багато молодих людей із травмами кінцівок планували бути працівниками агропромислового сектору. Наприклад, Сергій Карнаух здобував освіту у Полтавському сільськогосподарському технікумі. Однак,

після поранення на Ленінградському фронті у 1944 р. юнакові ампутували руку. Тому мотив вступу на фізмат він виводив саме з цього: «виходячи із свого положення, я рішив поступати в педінституту» [4, арк. 4]. Інші ставали учителями, бо професійна діяльність на виробництві, про яку вони мріяли, ставала неможливою. Зрозуміло, що втрати кінцівок та поранення були здобуті під час війни, тому держава клопоталася, аби інваліди отримували роботу бодай військових інструкторів у школах. Таким, наприклад, був Семен Рудяга. До німецько-радянської війни хлопець навчався у полтавській поліграфічній школі фабрично-заводського учнівства, а згодом вступив до Харківського поліграфічного інституту. У ході Сталінградської битви юнак був поранений у ногу та дві руки. Як інваліда його направили на роботу воєнрукадосередньої школи Пай-Арикського району Самаркандської області, а згодом перевели на батьківщину у Старі-Санжари. На фізикоматематичний відділ учительського інституту його притягнула потреба здобути бодай якусь спеціальність, аби не працювати все життя викладачем військової справи [5, арк. 11]. Якщо С. Рудяга обрав учительський профіль у сфері, наближеній до тієї, в якій вчився до каліцтва, то його колеги часто робили дивний вибір. Байдужість до спеціальності чи її кардинальна зміна, напевне, диктувалися важким моральним станом калічених війською. Прикладом є історія Сергія Асауленка. У 1941 р. він вступив Полтавського інституту інженерів сільського будівництва. Уже в армії юнак отримав два поранення, був контуженим і визнаним негідним до служби. Зауважимо, що хлопець написав, що став (або ж навіть відчував себе?) так само негідним для навчання у технічному інституті, тому й вирішив обрати фах ... учителя російської мови [6, акр. 2].

Заради справедливості зауважимо, що не всі з цієї групи вважали фах учителя «пристанцем для покалічених та ображених долею». Були й ті, для кого військові травми хоч і обривали ланцюжок колись омріяного кар'єрного зростання, але давали можливість для інших – не менш помітних – звершень. Таким був Яків Левін. Юнак, здається, мав неймовірні задатки. Він закінчив Полтавський дорожно-механічний технікум, продовжив навчання в інституті у Свердловську. Він міг мати й гарну військову кар'єру, бо закінчив Ростовське артучилище і був командиром взводу та батареї. Однак, молодший лейтенант після поранення у Польщі в руку став інвалідом II групи. Саме тому юнак і хотів змінити фах на учителя фізики та математики. Однак, його останнє зауваження говорить про обдуманість вибору: «хочу підвищити рівень знання шляхом серйозних занять в інституті» [7, акр. 2].

Прийом до педагогічного вишу осіб з інвалідністю, отриманою в роки Другої світової війни, була частиною державної політики працевлаштування ветеранів війни. Тому мотивація студентів часто перекривалася потребами держави надати соціальний захист цій частині населення. Серед 1028 вступників 1943-1953 років до педагогічного вишу були й ті, хто мав поганий стан здоров'я не через військові дії. Складалося

враження, що освітянський виш був горнилом, де могли переплавити всі кадри, які не підходили до інших сфер виробництва. Так, 9 абітурієнтів пояснювали факт своєї появи на порозі учительського інституту тим, що тут вони могли вчитися з наявними вадами. Часто важко судити, які саме проблеми фізичного стану змушували молодь кидати обраний фах. Студенти констатували лише погіршення самопочуття. Наприклад, Василь Богатиренко навчався у Харківському медінституті, «але захворів і покинув», опинившись на фізмагі у Полтаві [8, арк.2]. Його колега, Борис Гуревич, так само «за станом здоров'я» залишив Харківське військово-училище зв'язку і поповнив лави студентів природничого факультету [9, арк.2]. Якщо ці двоє говорили, що самі покинули виш через зміни у фізичному стані, були й такі, яких попередній навчальний заклад визнавав непридатними до навчання. Так, за станом здоров'я з Харківського механіко-машинобудівного інституту був відрахований Микола Герасименко, який вчився на спеціальності «Підйомно-транспортні машини» [10, арк.3]. А його колезі по фізико-математичному факультету Євгеніві Пашенку перевестися з будівельного інституту до педагогічного взагалі приписала лікарська комісія [11, арк.3]. На превеликий жаль, окрім згадок про це, ми не знайшли епікризу чи інших медичних довідок, які б могла показати, що за хвороби дозволяли медикам виписувати такі направлення.

Іноді було просто неможливо пояснити, чим хвороба заважала здобувати освіту за попереднім фахом, бо абітурієнти визначали її ступінь буденними епітетами: страшна, важка, тяжка тощо. Скажімо, Ганна Деркач пояснювала, що опинилася на природничому факультеті у Полтаві, коли через «тяжке захворювання» не змогла навчатися на біолога в Одеському держуніверситеті [12, арк.2]. Єдине, що насправді кардинально змінилося у її долі – не напрям підготовки, а розташування вишу: дівчина стала вчитися ближче до дому, бо походила з Полтавщини. Інший – Михайло Лук'янович – теж є свого роду унікальним абітурієнтом. Окрім того, що він виявився найстаршим з-поміж тих, хто подав документи на стаціонарний відділ вишу у період з 1943 по 1953 р., мотивація вибору була, з одного боку, логічна, а з іншого – трохи дивна. На момент вступу Михайлові ішов 47 рік. І в заяві він зауважував, що з 1921 року за станом здоров'я міг працювати лише учителем. Тому коли у кінці 1940-х постало питання про отримання вищої освіти, чоловік вирішив піти на стаціонарне відділення учительського вишу. Хоча твердо пояснив причину вибору: напевне, відчуючи себе занадто слабким і вже старим у переддень ювілею, він через стан здоров'я не мав можливості та не хотів переучуватися на іншу спеціальність [13, арк.2].

І лише двоє осіб мали чіткий діагноз, який «змушував» їх готувати себе до учительської роботи. Мова йшла про кардіологічні проблеми, які, очевидно, не становили перепони для підготовки освітян. Напевне, нервові виснаження та інтелектуальні й емоційні перевантаження, на думку тогочасних медиків, не могли вплинути на сердечні справи. Так, Григорій Путря, хоча й і склав усі іспити до Полтавського інженерно-будівельного

інституту, але через незазначену хворобу серця був змушений просити про переведення на природничий факультет педінституту [14, арк.4]. Найповніша картина «медичного мотиву» із усіх абітурієнтів помічена у випускника фізмату Миколи Панченка. Хлопець пройшов довгий шлях професійного становлення як виробничника: закінчив Полтавський сільськогосподарський технікум, в у 1944 р. вступив до Харківського машинобудівного інституту. Однак по закінченню I курсу юнак захворів на дифтеріт. Через важкі матеріальні умови та низький рівень медичної допомоги, хвороба дала ускладнення. Хлопець набув міокардіодистрофію (незапальне ураження серцевого м'язу) з нестійкою компенсацією та неврозом серця у тяжкій формі. Це єдиний випадок, коли причина зміни вишу за станом здоров'я пояснена логічно. Він не говорив, що освітяни, на відміну від інженерів, могли легко працювати з таким фізичним станом. Юнак зауважив, що захворювання викликало потребу проживання в домашніх умовах. Це й змусило його кинути Харків та переїхати до Полтави. До педінституту ж він подався у пошуках «якоїсь професії» [15, арк.2].

Література

1. Лук'яненко О. В. Біографічні документи як джерело відтворення повсякдення освітян УРСР // Біографічні документи в освіті: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2017 р.) [наук. ред. Л. В. Литвинюк]. – Полтава : ПОППО, 2017. С.98-101.
2. Лук'яненко О. В. Мотивація професійного вибору студентів-освітян 1940-1950-х років на основі его-документів // Сучасна гуманітаристика: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 14 листопада 2017 р. Переяслав- Хмельницький, 2017. Вип. 4. С.121-125.
3. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – АПНПУ), фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стационар. Справа. Ткаченко Василь Власович. – 6 арк.
4. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний факультет. Стационар. – Справа. Карнаух Сергій Григорович. – 10 арк.
5. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Стационар. Фізико-математичний факультет. II курс. Учительський інститут 1947-1948 н.р. – Справа. Рудяга Семен Іванович. – 14 арк.
6. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Мовно-літературний факультет. Рос. відділ. стационар Справа. Асаулєнко Георгій Володимирович. – 10 арк.
7. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний факультет. Стационар. – Справа. Лейвін Яків Йосипович. – 14 арк.
8. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1950 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Стационар. – Справа. Богатиренко Василь Карпович. – 25 арк.
9. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Природничий факультет. Стационар №2. – Справа. Гуревич Борис Павлович. – 4 арк.
10. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1950 р. Учительський

дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Фізичний відділ. Стаціонар. – Справа. Герасименко Микола Сергійович. – 20 арк.

11. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Стаціонар. – Справа. Пащенко Ївга Олександрівна. – 15 арк.

12. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Природничо-географічний факультет. – Справа. Деркач Ганна Костянтинівна. – 6 арк.

13. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Стаціонар. – Справа. Лукянович Михайло Кирилович. – 9 арк.

14. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Природничий факультет. Стаціонар №2. – Справа. Путря Григорій Костянтинович. – 5 арк.

15. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Фізико-математичний факультет. Математичний відділ. – Справа. Панченко Микола Іванович. – 10 арк.

ЗМІСТ

SURZHUK IN MODERN UKRAINE – A SOCIOCULTURAL PHENOMENON Beata Baran	5
СПЕЦИФІКА АКТОРСЬКОГО ТРЕНІНГУ (НА ПРИКЛАДІ МЕТОДИКИ ЄЖИ ГРІТОВСЬКОГО) Болотський Микита Сергійович	9
NARZĘDZIA I TECHNIKI PROPAGANDOWEGO OBRAZOWANIA KULTUROWO OBCEGO ELEMENTU W ZSRR: „EKSTREMISCI”, „SŁUGUSY IMPERIALIZMU”, „AMERYKAŃSCY SZPIEDZY” Bugaj Tomasz	11
ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІТЕРАТУРИ ЗАКАРПАТТЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОЛЕКСИ МИШАНИЧА Вакуленко Карина Романівна	21
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ Вакуліна Ольга Ігорівна	24
GODNOŚĆ CZŁOWIEKA JEGO PRAWA ORAZ POWINNOŚCI FUNDAMENTEM LUDZKIEGO ISTNIENIA Wizner Anita Edyta	27
ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ АГРЕСИВНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ВПЛИВОМ СТИЛІВБАТЬКІВСЬКОГО ВИХВАННЯ Гасимова Нармін Рафіг кизи	40
ДОСЛІДЖЕННЯ І. М. КАМАНІНА ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ РОДУ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО Голобородов Костянтин Володимирович	43
CZY KODEKSY ETYKI ZAWODOWEJ SĄ POTRZEBNE? GŁOS W DYSKUSJI NA TEMAT ZASADNOŚCI FORMUŁOWANIA WSKAZAŃ DEONTOLOGII ZAWODOWEJ Sylwia Guzdek, Piotr Guzdek, Paweł Guzdek	47
ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ГЕОРГА ВІЛЬГЕЛЬМА ФРІДРІХА ГЕГЕЛЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ЕТИЧНОМУ ВИМІРІ Гузенко Надія Олександрівна	53
ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ У ВЧЕННІ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI Данилюк Іван Васильович	57
ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ У ВЧЕННІ ПАПИ БЕНЕДИКТА XVI HENRICUS ARNODLI I KARTUZJA W BAZYLEI Jaworowski Wiktor	60
FAZY ROZWOJU OSOBOWOŚCI Z PERSPEKTYWY PSYCHOLOGICZNO-SOCJOLOGICZNEJ mgr Drozd Iryna	68

KURHAN UNIETYCKI – POCZĄTEK NOWEJ JAKOŚCI W SPOŁECZNEJ INTERPRETACJI SAKRALNO-SEPULKRALNEJ Zgurecki Wojciech	75
DZIAŁALNOŚĆ UNII EUROPEJSKIEJ W DZIEDZINIE KULTURY mgr Ziemblicki Mateusz Hubert.....	83
СИМВОЛІКА ПОСТАНОВОК ПЕКІНСЬКОЇ ОПЕРИ Зінченко Тетяна Володимирівна.....	91
ЧОЛОВІКИ-ВЧИТЕЛІ В ПОЧАТКОВОМУ НАВЧАННІ, ТОБТО ПРО ПЕРЕВАГИ (АБО ЇХ ВІДСУТНІСТЬ) БУТИ ТАК РІДКІСНИМ ЯВИЩЕМ Качмарчик Мілена	93
ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВИЗНАЧЕННЯ, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ Кінаш Ганна Федорівна.....	102
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО КАРНАВАЛЬНОГО ДІЙСТВА Клепікова Ірина Геннадіївна	105
ОСЯГНЕННЯ АНТИЧНОЇ СПАДЩИНИ – ШЛЯХ ДО ІДЕЇ НЕОГУМАНІЗМУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ Кобзєва Ірина Олександрівна.....	108
GDY ZIEMIA GARNKI RODZIŁA - ROZWÓJ TEORII NA TEMA ROCHODZENIA ZNALEZISK ARCHEOLOGICZNYCH NA ZIEMIACH POLSKICH Kubś Jakub.....	110
МИСТЕЦТВО ТА КУЛЬТУРА В МЕДІЙНУ ЕПОХУ Курик Остап Дмитрович.....	117
ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПСИХОЛОГО-СОЦІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСОБИСТОСТІ Курилок Катерина Василівна	120
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ХАРАКТЕР КРИЗИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ У ПОГЛЯДАХ О. К. ТИХОМИРОВА Ларін Дмитро Ігорович.....	123
УЧИТЕЛІ «ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я» СЕРЕД ПОЛТАВСЬКИХ СТУДЕНТІВ 1940-1950-Х РОКІВ Лук'яненко Олександр Вікторович	126

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

**Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії,
культурології, психології, педагогіки та історії**

Випуск 14 (том 1)

Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції
«Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях
молодих науковців»
(13 грудня 2017 р.).

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності за авторську
редакцію поданих матеріалів.

Фото на обкладинці, дизайн та верстка

Віталій Мохонько